

Tuinhistorisch onderzoek

Kloostercomplex Mariadal

Gemeente Roosendaal

Tuinhistorisch onderzoek

Kloostercomplex Mariadal

Gemeente Roosendaal

april 2020

Opdrachtgever

BVR Groep BV

Ettenseweg 48, Roosendaal

Auteur

Janneke Hoenselaars

LANDplus | Cultuurhistorisch advies

Sumatraplein 21, Nijmegen

M 06 127 128 23

janneke@landplus.nl

www.landplus.nl



Inhoudsopgave

1 Inleiding	5
1.1 Kloostercomplex Mariadal	5
1.2 Cultuurhistorisch onderzoek	6
1.3 Plangebied	7
1.4 Opzet	7
2 Historisch onderzoek	8
2.1 Roosendaal en het omliggende landschap	8
2.2 Ontstaan van de kloosters van de Zusters Sainte Marie en de Broeders Saint Louis	9
2.2.1 Kloostercomplex van de Broeders Saint Louis	10
2.2.2 Kloostercomplex van de Zusters Sainte Marie	11
2.3 Ontstaan van het klooster Mariadal van de Zusters Franciscanessen	13
2.3.1 Het kloostergebouw	14
2.3.2 De kloostertuin	15
2.4 Samenvoeging en verandering van de kloostertuinen	18
3 Analyse	20
3.1 Het kloostercomplex Mariadal in de omgeving	20
3.2 Het kloostergebouw	21
3.3 De kloostertuin	22
3.4 De begrenzing	26
4 Waardestelling	27
4.1 De kloostertuin in het stedelijke gebied van Roosendaal	27
4.2 Beslotenheid van de kloostertuin	29
4.3 Elementen uit de tuin van het kloostercomplex van de Zusters Sainte Marie	29
4.4 Elementen uit het tuinontwerp van de Franciscanessen van Mariadal	30
4.5 Mening van functies economie, religie, recreatie en educatie	32
4.6 Religieuze objecten in de kloostertuin	32
4.7 Rust versus activiteit	32
4.8 Dynamiek in de kloostertuin	32
5 Herbestemming	33
5.1 Hortus Conclusus 'Wending naar een nieuwe wereld'	34
5.2 De bebouwing	34
5.3 De tuin	34

6 Conclusie en aanbevelingen 36

6.1	Herkenbaar maken van Roosendaal als Katholiek erfgoed	36
6.2	Respecteren historische gegroeide situatie kloostercomplex Sainte Marie	36
6.3	Aansluiten bij scheiding klooster en tuinen Broeders Sant Louis, Zusters Sainte Marie en Franciscanessen	36
6.4	Aansluiten bij de historische landschappelijke structuren	38
6.5	Aansluiten bij de functionele indeling: bezinning, recreatie en nut	39
6.6	Waarborgen rust versus activiteit	41
6.7	Behouden van religieuze objecten	41
6.8	Aansluiten bij dynamiek van de kloostertuin	42
6.9	waarborgen beslotenheid van de tuin	42

Bronnen en literatuur 43

Bijlage 1: Overleg Zusters Franciscanessen 44

over gebruik Mariadal

Bijlage 2: Het klooster- en scholencomplex Sainte Marie 46

1 Inleiding

De BVR Groep heeft LANDplus uit Nijmegen gevraagd historisch onderzoek te verrichten voor de tuin van het kloostercomplex Mariadal in Roosendaal. Dit tuinhistorisch onderzoek vindt plaats in het kader van herbestemming en betreft een verdieping op eerder geschreven rapporten om meer inzicht te krijgen in de historische ontwikkelingsgeschiedenis van de kloostertuin.

De BVR groep heeft in samenwerking met Erfgoed.nu, Bedaux de Brouwer Architecten en wUrk architectuur Stedenbouw Landschap plannen om het kloostergebouw te transformeren tot wonen, werken en zorg en nieuwbouw te realiseren in de tuin van het kloostercomplex. Deze plannen zijn verwoord in het document *Mariadal, Hortus Conclusus 'Wending naar een nieuwe wereld'* (8 september 2017). In 2019 is door nieuwe ontwikkelingen binnen de gemeente Roosendaal het plangebied vergroot. Dit betekent dat naast Mariadal ook het stadskantoor met parkeerterrein en het scholencomplex aan de Kloosterstraat in het bestemmingsplan worden betrokken. Dit plan wordt 'Groot Mariadal' genoemd.

De afgelopen jaren is er door verschillende partijen historisch onderzoek verricht naar het kloostergebouw en de tuin. Het betreft; Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Cultuurhistorische verkenning Klooster Mariadal te Roosendaal*, november 2010; RCE, provincie Noord-Brabant, gemeente Roosendaal, *Cultuurhistorische essenties Kloostercomplex Mariadal*; Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek, voor waardestelling van groen erfgoed*, 2010; Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *een toekomst voor kloosters, Handreiking voor het herbestemmen van kloostercomplexen*, 2013.

Om inzicht te krijgen in de historische ontwikkelingsgeschiedenis is er verder verkennend archief- en literatuur onderzoek verricht en hebben er interviews plaatsgevonden met deskundigen, zoals o.a. de zusters van Mariadal. Het interview met de zusters is van grote waarde geweest voor voorliggend tuinhistorisch onderzoek omdat de leden van de congregatie specifiek vragen gesteld zijn over de inrichting en de objecten en de mogelijke relatie met het geloof. Waarom staat wat op welke locatie, wat is de betekenis ervan in relatie tot het geloof, wie maakte er gebruik van de tuin en hoe was de toegang geregeld zijn de belangrijkste vragen geweest. Van het overleg met de zusters is een verslag gemaakt. Dit verslag is opgenomen in Bijlage 1. Ook van onschatbare waarde voor dit tuinhistorisch onderzoek is het uitgebreide verhaal over het klooster- en scholencomplex van de Zusters Sainte Marie opgesteld door de Heemkundekring. Dit verhaal, geschreven door Marius Broos, is in zijn geheel opgenomen in Bijlage 2.

1.1 Kloostercomplex Mariadal

Het kloostergebouw, de tuinmuur, de tuin, de Lourdesgrot met Piëta en de zandstenen kapel van de oprichtster van de congregatie Mère Marie Joseph zijn sinds 2001 van Rijkswege beschermd. De tuin (Monumentennummer 526024) wordt in de redengevende omschrijving van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed als volgt samengevat gewaardeerd:

'De in 1934 aangelegde en sindsdien nauwelijks gewijzigde tuin van klooster Mariadal is van algemeen belang vanwege: typologie, namelijk de voor een onderwijscongregatie typerende opzet waarin drie functies zijn verenigd, namelijk: recreatie en contemplatie in het oostelijke gedeelte (met een daarop afgestemde structuur, beplanting en stoffering); recreatie en sport (vijver, sportveld); landbouw (tuinen, boomgaarden, kassen); de voor kloostertuinen typerende elementen zoals ommuring, begraafplaats en Lourdesgrot; de zeldzaamheid van zulke relatief grote, gaaf bewaarde binnenstedelijke kloostertuinen; de zeldzaamheid van een grootschalige aanleg met geometrische motieven bij een klooster; de schoonheid van de aanleg, mede vanwege het contrast tussen het besloten tuingedeelte achter het klooster en de meer op economische motieven gerichte onderdelen als moestuinen en boomgaarden.'

1.2 Cultuurhistorisch onderzoek

Cultuurhistorisch onderzoek vormt sinds januari 2012 een verplicht onderdeel bij een bestemmingsplanwijziging (Bro art. 3.1.6). Cultuur historische waarden dienen nadrukkelijk te worden meegenomen bij de toekomstige ontwikkeling van een locatie. Gebouw en tuin van het kloostercomplex van Mariadal zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en bovendien beide aangemerkt als Rijksmonument. Zorgvuldigheid bij de inpassing van toekomstige plannen is essentieel.

Om de historische waarden van het kloostercomplex helder te krijgen is het verrichten van cultuurhistorisch onderzoek noodzakelijk. Er is bouwhistorisch onderzoek verricht door BAAC, waarbij wordt ingegaan op het bebouwde deel van het kloostercomplex, te weten het kloostergebouw en de gebouwde monumentale objecten in de tuin. Voorliggend tuinhistorisch onderzoek gaat in op de historische ontwikkelingsgeschiedenis van het onbebouwde deel van het kloostercomplex, de kloostertuin. De resultaten van deze beide onderzoeken dienen als inspiratiebron voor verder visie- en planvorming. Het helpt om weloverwogen keuzes te maken voor de toekomst van het kloostercomplex en de tuin.

Bij het tuinhistorisch onderzoek is er gewerkt volgens de methode die in 2010 is opgesteld door de RCE. Zij heeft een rapport *'Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek voor waardestellingen van groen erfgoed'* uitgebracht waarbij handreikingen gegeven worden voor het verrichten van tuinhistorisch onderzoek. Het tuinhistorisch onderzoek en de bijbehorende waardestelling zijn neutraal van karakter en gebaseerd op de historie van de tuin.



Luchtfoto met het plangebied.

bron: bingmaps

Begin 2019 is wat betreft het literatuur- en archiefonderzoek samen met de opdrachtgever gekozen voor een verkennend onderzoek. Dit houdt in dat historisch onderzoek verricht is via het internet, digitale ontsluiting van archieven, literatuur en kaartmateriaal. Verder is er destijds met de opdrachtgever afgesproken dat er een interne waardestelling opgesteld wordt. Begin 2020 heeft er op veler verzoek een meer uitgebreid archiefonderzoek plaatsgevonden en is ook de Heemkundekring erbij betrokken. Ook hebben er interviews plaatsgevonden met ter zake deskundigen, zoals o.a. de zusters van Mariadal.

1.3 Plangebied

De kloostertuin van Mariadal maakt deel uit van het plan Groot Mariadal. Groot Mariadal ligt ingeklemd tussen de Vincentiusstraat, de Burgemeester Prinsensingel, de Kloosterstraat, Vughtstraat en de Ludwigsstraat. Het voorliggende tuinhistorisch onderzoek richt zich voornamelijk op de kloostertuin. Omdat de kloostertuin in het verleden deel heeft uitgemaakt van een groter complex van kloosters is de relatie met de directe omgeving van groot belang.

1.4 Opzet

In hoofdstuk 2 wordt inzicht gegeven in de ontwikkelingsgeschiedenis van de kloostertuin. In hoofdstuk 3 wordt een beschrijving gegeven van de huidige situatie. Daarbij wordt gekeken naar de tuin zelf, de relatie met de bebouwing op het complex en de directe omgeving daarbuiten. Fotomateriaal geeft een goed beeld van de huidige situatie en de aanwezige historische structuren en elementen. Hoofdstuk 4 gaat over de waardestelling. De waardestelling is gebaseerd op de huidige situatie en gericht op de aanleg zelf en de directe omgeving. De relatie met de omgeving maar ook tussen de aanleg, gebouw en gebruik zijn zeer belangrijk. Van groot belang bij een waardestelling is dat de opgenomen waardestellingstekening niet los gezien kan worden van de tekstuele onderbouwing. De waarderingskleur op de tekening mist de nuance die de tekstuele onderbouwing van de waardering wel biedt. Tekening en tekst zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Naarmate de waarden hoger zijn, moeten er krachtiger en sterker onderbouwde argumenten zijn om hier nieuwe ontwikkelingen te laten plaatsvinden. Hoofdstuk 5 betreft een compacte beschrijving van de toekomstplannen. In hoofdstuk 6 wordt bekeken hoe in de plannen omgegaan wordt met de historische waardering en welke elementen als een nieuwe laag toegevoegd kunnen worden. Ook worden er aanbevelingen gedaan hoe de tuin op een zorgvuldige manier ingericht kan worden.

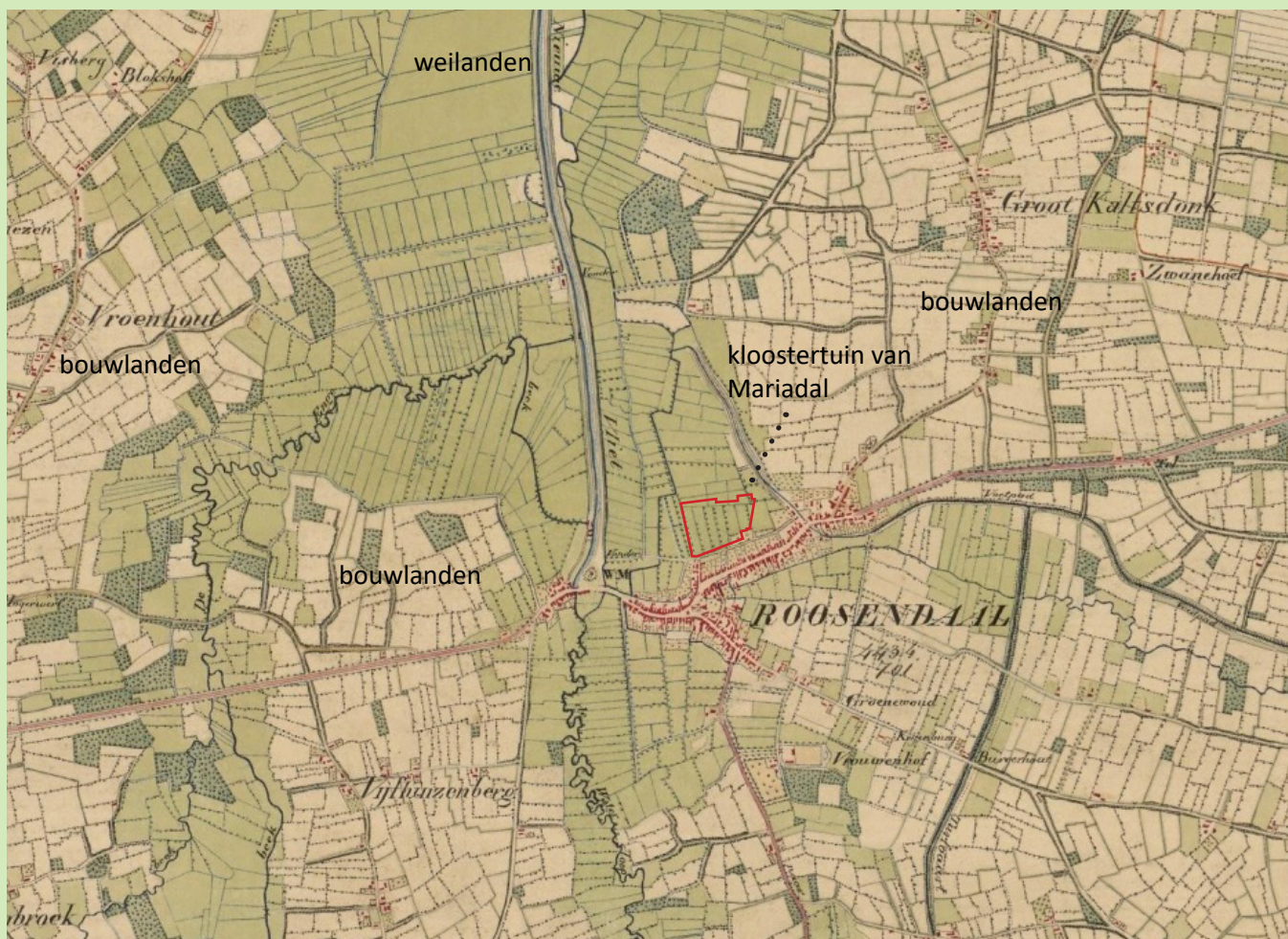
2 Historisch onderzoek

In voorliggend hoofdstuk wordt inzicht gegeven in de ontwikkelingsgeschiedenis van de kloostertuin. Hiervoor is gebruik gemaakt van de aanwezige rapporten en is archief onderzoek verricht. Ook hebben er interviews plaatsgevonden met ter zake deskundigen, zoals o.a. de zusters van Mariadal, om inzicht te krijgen in specifieke zaken die mogelijk geloofsgelateerd zijn.

2.1 Roosendaal en het omliggende landschap

De kaart van 1850 – 1864 geeft een goed beeld van Roosendaal in de tijd dat de bebouwing zich nog concentreert rondom de Markt en langs de Molenstraat, de oost-west gelegen route van Breda naar Bergen op Zoom. De kern heeft zich ontwikkeld op de overgang van een lager gelegen beekdal naar hoger gelegen gronden. De hoger gelegen gronden zijn in gebruik als bouwland en hebben kenmerken van een onregelmatige blokverkeveling. De nattere, lager gelegen beekdalgronden zijn in gebruik als weide en grasland. Deze gebieden hebben een rechthoekig verkevelingspatroon.

De turfhandel die vanaf de 15^e eeuw Roosendaal veel welvaart geeft heeft haar sporen in het landschap achtergelaten. In de omgeving van de stad worden veel turfvaarten gegraven om de turf af te voeren naar de Vliet. Voorbeelden zijn de Rucphense Turfvaart en de Elderse Turfvaart. Vanaf de Vliet worden de vele ladingen turf verscheept naar verschillende plekken in Vlaanderen en Holland.



Kaart 1850 - 1864.

bron: Wildernis.eu

2.2 Ontstaan van de kloosters van de Zusters Sainte Marie en de Broeders Saint Louis

Op de kadastrale Minuut 1811 – 1832 is te zien dat de bebouwing van Roosendaal zich concentreert rond de Markt en aan weerszijden van de Molenstraat. Aan de noordzijde van de Molenstraat loopt nog een voetpad. Dit is de latere Kloosterstraat. Dit voetpad ontsluit een complex van nutstuinen.

De eerste bebouwing van de congregatie bevindt zich aan de Molenstraat. In de loop der jaren worden aangrenzende panden aan de Molenstraat gekocht en breidt het complex zich steeds meer uit in noordelijke richting.

Op de kaart uit 1874 is te zien dat de bebouwing zich heeft uitgebreid tot over de Kloosterstraat. Aan de noordzijde van de Molenstraat worden het klooster van de Zusters Sainte Marie, het klooster van de Broeders Saint Louis en de Katholieke lagere Mariaschool gebouwd.



Kaart 1811 - 1832.

bron: beeldbank.cultureelerfgoed.nl



Kaart 1874.

bron: topotijdreis.nl

De Rucphense trekvaart heeft ter hoogte van de huidige Vincentiusstraat een nieuw tracé gekregen. Dit heeft te maken met de bouw van het station en de demping van de vaart aldaar. Naast deze verlegde vaart ligt ook een voetpad. Op de luchtfoto uit ca. 1920 is de bebouwing van het klooster van de Zusters Sainte Marie (1) en de Broeders Saint Louis (2) zichtbaar. De Kloosterstraat heeft een zeer smal profiel.

2.2.1 Klooster en tuin van de Broeders Saint Louis

De tuin van de Broeders Saint Louis (3) omvat ondermeer een speelplaats, siertuin met waterpartij, nutstuin en een boomgaard.



Luchtfoto ca.1920.

bron: nimh-beeldbank.defensie.nl



*De smalle Kloosterstaat.
bron: westbrabantsarchief*



*De tuin van de Broeders Saint Louis.
bron: westbrabantsarchief*

2.2.2 Kloostercomplex de Zusters Sainte Marie

De Kloosterstraat is inmiddels bebouwd en kent een zeer smal profiel. Het gebied tussen de Kloosterstraat en de Vincentiusstraat is nog grotendeels onbebouwd en de oorspronkelijke kavelindeling is goed zichtbaar. Een deel van het gebied is nog in gebruik als weiland, maar het areaal van de Zusters Saint Marie breidt zich steeds verder in noordelijke richting uit. Op de afbeelding op pagina 11 is er een structuur te zien met bomenrijen (rode lijn). Dit oost-west georiënteerde pad ligt evenwijdig aan de Kloosterstraat en verbindt hoogstwaarschijnlijk twee kapelletjes (4 en 5) met elkaar. Naast de wasserij met bleekveld (6), begraafplaats (7), sier- en nutstuinen (8) is er ook een sportveld (9) te zien. Het sportveld wordt omgeven met opgaande bomen en een hekwerk (groene stippellijn op afbeelding pagina 11). Zo konden de kloosterlingen onbezorgd sporten.

Het gebied ten noorden van de Kloosterstraat is vanaf de cour van het klooster van Sainte Marie (1) bereikbaar via een tweetal tunnels onder de Kloosterstraat door. De voorloper van deze tunnels is een brug die de gebouwen aan de zuid- en noordzijde met elkaar verbindt. Zo hoeft er niemand over straat.

De twee tunnels betreft een grote tunnel (10) voor de Zusters, leerlingen en pensionaires en een kleinere tunnel (11) die wordt aangelegd voor de Zusters die in de bakkerij, in de wasserij of op de boerderij werken. De tuin wordt aan de noordzijde begrenst door de omgelegde turfvaart (12) met een bomenrij aan de zuidzijde en een voetpad aan de noordzijde (13).

Op de luchtfoto uit 1935 is te zien dat de tuin van de Zusters Sainte Marie (rood omlijnd) bestaat uit een wasserij met bleekveld, een begraafplaats, siertuin en sportvelden. Er is een schuin pad vanaf de kloosterbebouwing aan de Kloosterstraat richting de sportvelden aangelegd. Dit pad wordt het Lindelaantje genoemd, wordt aan weerszijden begeleid door een rij lindebomen en eindigt bij een Heilig Hartbeeld dat staat op een verhoging. Achter het Heilig Hartbeeld bevindt zich een cluster van populieren. Evenwijdig aan de Kloosterstraat is het pad met opgaande boombeplanting en de twee kapellen.

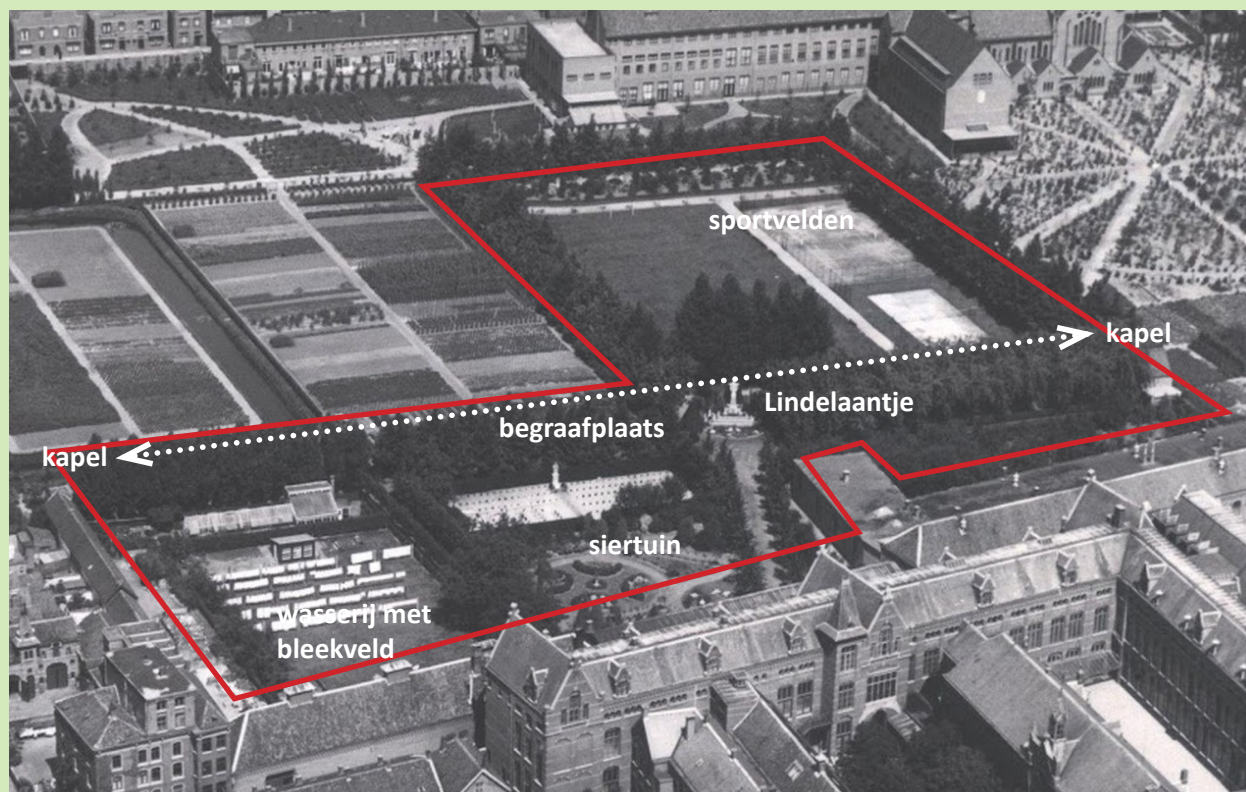
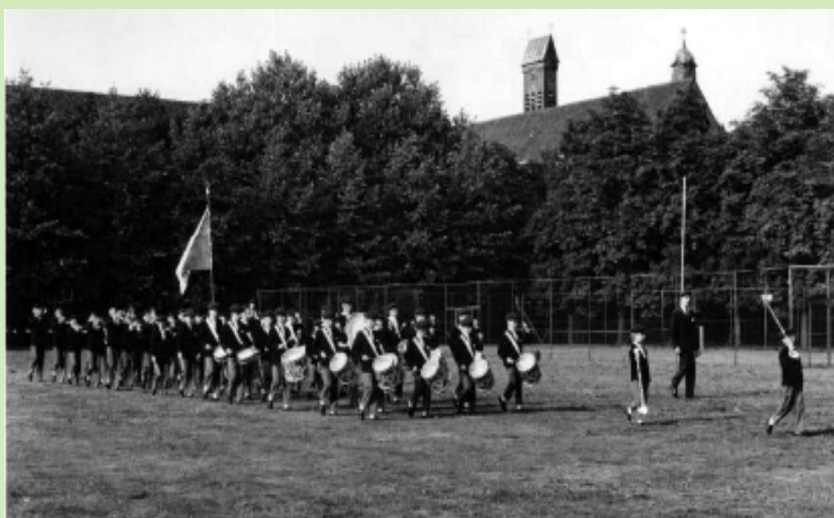


Foto uit 1935. Aangegeven is het areaal dat bij de Zusters van Sainte Marie behoort. bron: westbrabantsarchief

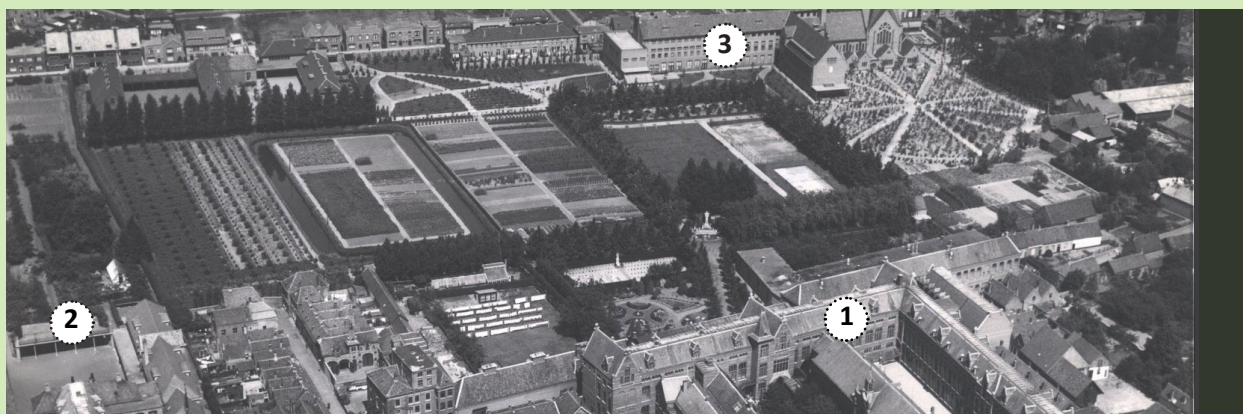
De sportvelden zijn omgeven met opgaande boombeplanting en een hekwerk. De sportvelden worden gebruikt voor diverse activiteiten en zijn ook toegankelijk voor niet kloosterlingen.



*Op de sportvelden wordt ondermeer getennist, gespeeld en gerepeteerd door de 'trommelaeren van Roesendaale'.
bron: westbrabantsarchief, heemkundekring Roosendaal*

2.3 Ontstaan van het klooster Mariadal van de Zusters Franciscanessen

Aan de Vincentiusstraat wordt in 1934, naar een ontwerp van de architecten Sturm en Cuypers, klooster Mariadal gebouwd. Op onderstaande luchtfoto's is het kloostergebouw Mariadal (3) en de nieuw aangelegde kloostertuin goed zichtbaar. Vanaf deze tijd zijn er drie kloosters die dicht bij elkaar liggen, te weten het klooster van Zusters Sainte Marie (1), het klooster van de Broeders Saint Louis (2) en klooster Mariadal van de Franciscanessen (3). Gezegd moet worden dat er sprake is van een strikte scheiding van de kloostertuinen. Wel werken de Zusters van Sainte Marie en de Zusters van Mariadal samen en maken gebruik van elkaars diensten als broodbakken, oogsten van de nutstuinen en het lesgeven.



Het kloosterensemble van de drie kloosters en de nieuwe tuin van klooster Mariadal.

bron: westbrabantsarchief



Schematische weergave van de drie strikt gescheiden tuinen.

bron: westbrabantsarchief

2.3.1 Het kloostergebouw

Het kloostergebouw Mariadal (3) heeft de vorm van een carré met een aantal vleugels. Aan de Vincentiusstraat is aan weerszijden van de hoofdentree een smalle strook als tuin ingericht. De tuintjes worden omgeven met een gemetseld muurtje, gemetselde penanten met buisvormige hekwerkjes. In de tuintjes zijn coniferen aangeplant.

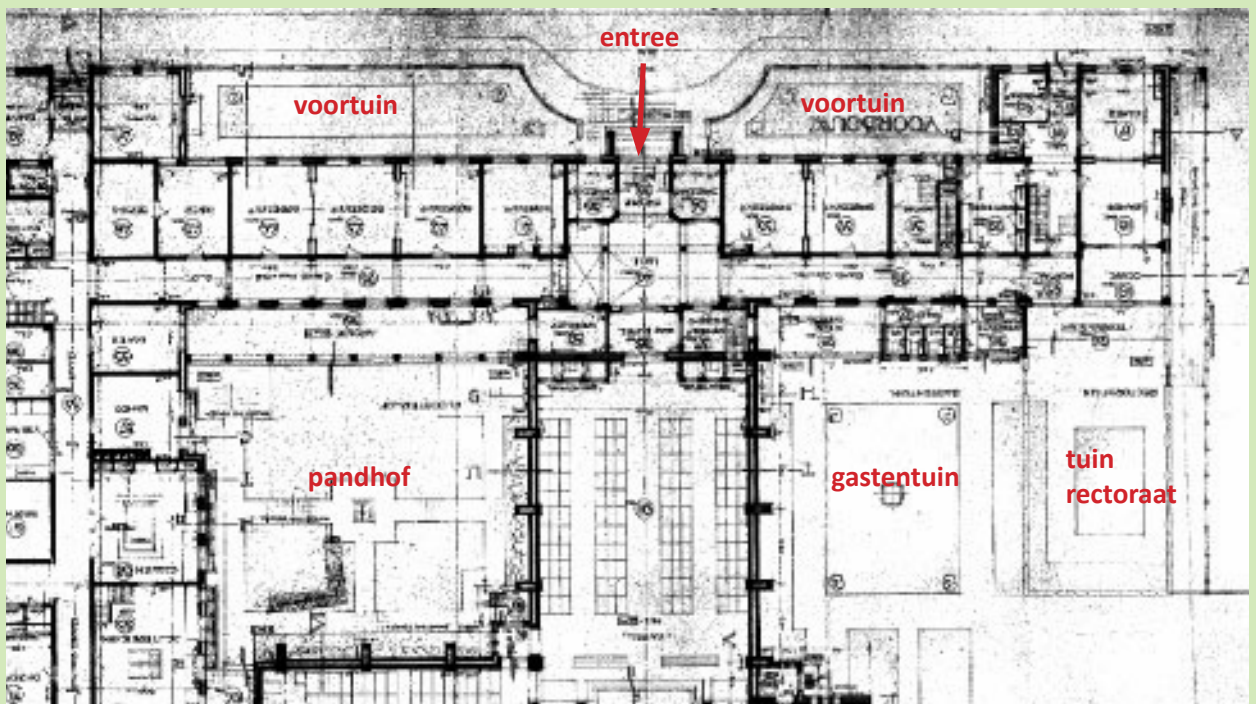
Centraal in het kloostergebouw bevindt zich een pandhof. De pandhof wordt bij een klooster alleen gebruikt ter beschouwing. Op de bouwtekening uit 1932 is de pandhof ingericht met een orthogonaal padenpatroon met centraal een element. Verder wordt op de bouwtekening voorgesteld de paden te voorzien van basaltine tegels. Opgaande beplanting wordt voorgesteld in een strook langs de kapel. De vierkanten binnen het padenpatroon worden ingevuld met gras. Opvallend is dat de arcade aan de noordzijde van de hof gesitueerd is, terwijl deze is uitgevoerd aan de zuidzijde. Ook de inrichting van de pandhof wijkt af van de tekening. Het uiteindelijke ontwerp kent een ronde centrale plek met een vaasvormig ornament. Naast de pandhof is er ook nog een gastentuin aangelegd in een vierkante vorm en een omsloten tuin die hoort bij het rectoraat.



Inrichting van de voortuinen en de pandhof net na de bouw.



bron: CUBA Bureau Cuypers.



Bouwtekening (1932) met de inrichting van de pandhof, gasten- en rectoraattuin.

bron: Provincie Noord-Brabant 2013.

2.3.2 De kloostertuin

Gelijk met de realisatie van de bouw van klooster Mariadal wordt een omvangrijke kloostertuin aangelegd. Op de afbeelding op pagina 11 is te zien dat sportvelden van de Zusters Sainte Marie midden in de kloostertuin van Mariadal komen te liggen. De grens tussen deze twee tuinen werd zorgvuldig afgerasterd. Dit betekent een hekwerk rondom de sportvelden van de Zusters Sainte Marie en de grafkapel van Mère Marie Joseph krijgt aan beide zijden een aparte toegang d.m.v. een poort. Leerlingen van de Zusters Sainte Marie kunnen naar de kapel, maar nooit op het terrein van Mariadal komen. Ook is de Lourdesgrot bereikbaar via een apart pad over de sportvelden. De sportvelden zijn niet bereikbaar vanuit de tuin van Mariadal.

De kloostertuin wordt ontworpen vanuit het klooster Mariadal (3) en volgt de strokenverkaveling van het oorspronkelijke landschap. Elementen als de grafkapel van de stichteres van de congregatie (4), de Lourdesgrot met Piëta (5) en een kapelletje met een beeld van Franciscus (6) vormen belangrijke elementen in dit patroon. De kloostertuin van Mariadal kan verdeeld worden in een aantal gebieden:

- het rond-point,
- de nutstuinen,
- de tuin bij de noviciaatvleugel.

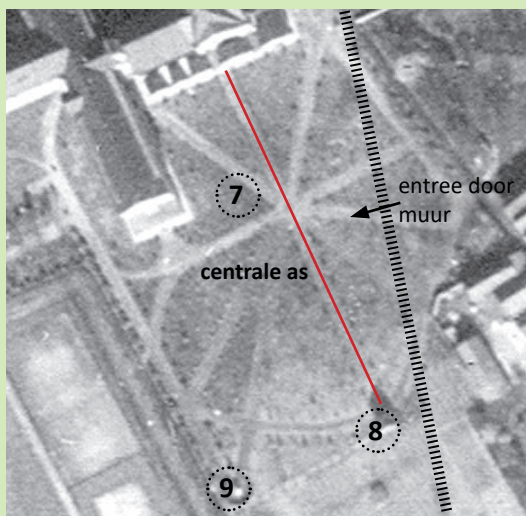


De strokenverkaveling van het landschap is overgenomen in het ontwerp van de tuin.

Het rond-point

In het eerste blok grenzend aan de kapel is een rond-point (7) aangelegd. Het betreft een cirkel met een centraal punt en een uitwaaiierend patroon van paden. Op de foto's is te zien dat er een berceau aanwezig is op de centrale as vanuit de kapel. Aan het eind van deze centrale as staat een kapel met Maria (8). Aan het eind van een van de assen staat een kruisbeeld met Christus op een verhoging (9). In het rond-point is sprake van een diversiteit aan beplanting.

Een paar jaar na de aanleg van de kloostertuin wordt de huidige Burgemeester Prinsensingel, toen nog de Binnensingel genoemd, aangelegd. Een deel van het rond-point wordt gebruikt voor de aanleg van de weg en de muur. Als nieuwe afscheiding wordt er een muur gebouwd met drie bijzondere elementen erin; een halfronde kapel met koepel, een spitsboog en kapel met een zadeldak. Via de spitsboog is er toegang tot de kloostertuin. Dat er in de kapellen beelden hebben gestaan is zeer waarschijnlijk.



*Het rond-point met de centrale as en het tracé van de Burgemeester Prinsensingel.
bron: westbrabantsarchief.*



*Foto uit ca.1935. In de centrale as van de kapel is een berceau zichtbaar (rode pijl).
bron: CUBA Bureau Cuypers.*



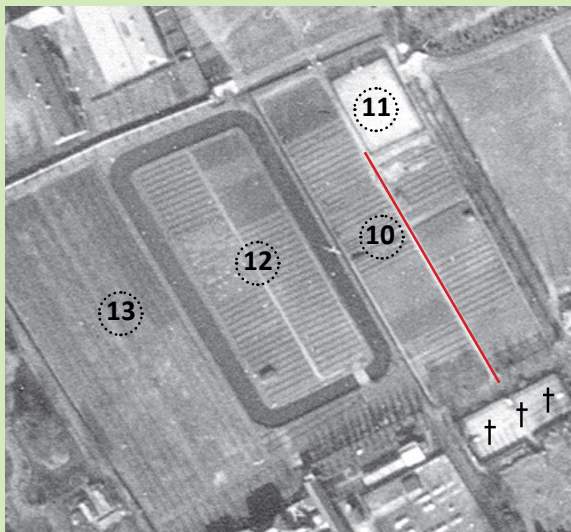
*Foto van het kruisbeeld met Christus op een verhoging (9) jaartal 1953.
bron: RCE, heemkundekring roosendaal.*



*De Burgemeester Prinsensingel en de muur met twee kapellen en spitsboog.
bron: westbrabantsarchief.*

De nutstuinen

Het volgende gebied omvat drie blokken met nutstuinen. Het meest oostelijke blok (10) omvat naast nutstuinen ook een begraafplaats (11). De begraafplaatsen van de Zusters Sainte Marie en Franciscanessen lijken met elkaar verbonden door een pad. Het volgende blok (12) wordt omgeven door een brede watergang. De nutstuinen zijn via een brug aan de zuidzijde toegankelijk. De watergang heeft de functie als waterberging voor het van oorsprong natte gebied, maar heeft ook een recreatieve functie. Dit is te zien aan de hoogte van de brug die zichtbaar is op de foto van de Sacramentsprocessie Don Bosco. Het meest westelijke blok (13) betreft een fruitboomgaard.



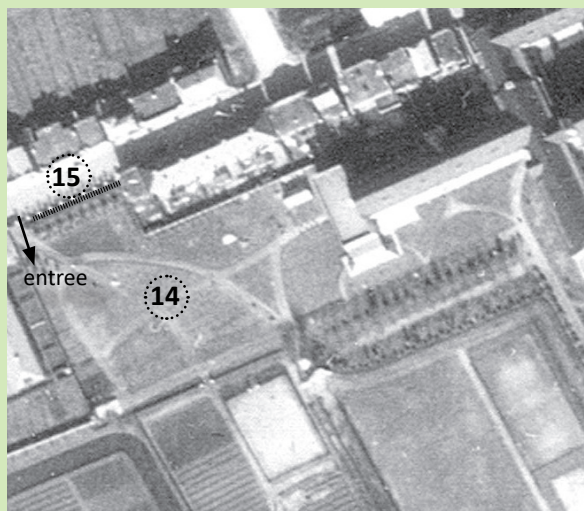
*De nutstuinen met de begraafplaatsen in ca.1935
bron: westbrabantsarchief*



*Sacramentsprocessie Don Bosco nabij de watergang.
Zichtbaar is een hoge brug over het water (z.j.).
bron: heemkundekringroosendaal*

Tuin noviciaatvleugel

De tuin bij de noviciaatvleugel (14) is ingericht met padenpatroon in een grillige structuur en groen in de vorm struiken en fruitbomen in het gras. Er staat een kloostermuur (15) langs de Vincentiusstraat met een entree naar de tuin.



*De tuinen bij de noviciaatvleugel in ca.1935. Ook hier staan fruitbomen en is een orangerie aanwezig.
bron: westbrabantsarchief, CUBA Bureau Cuypers.*

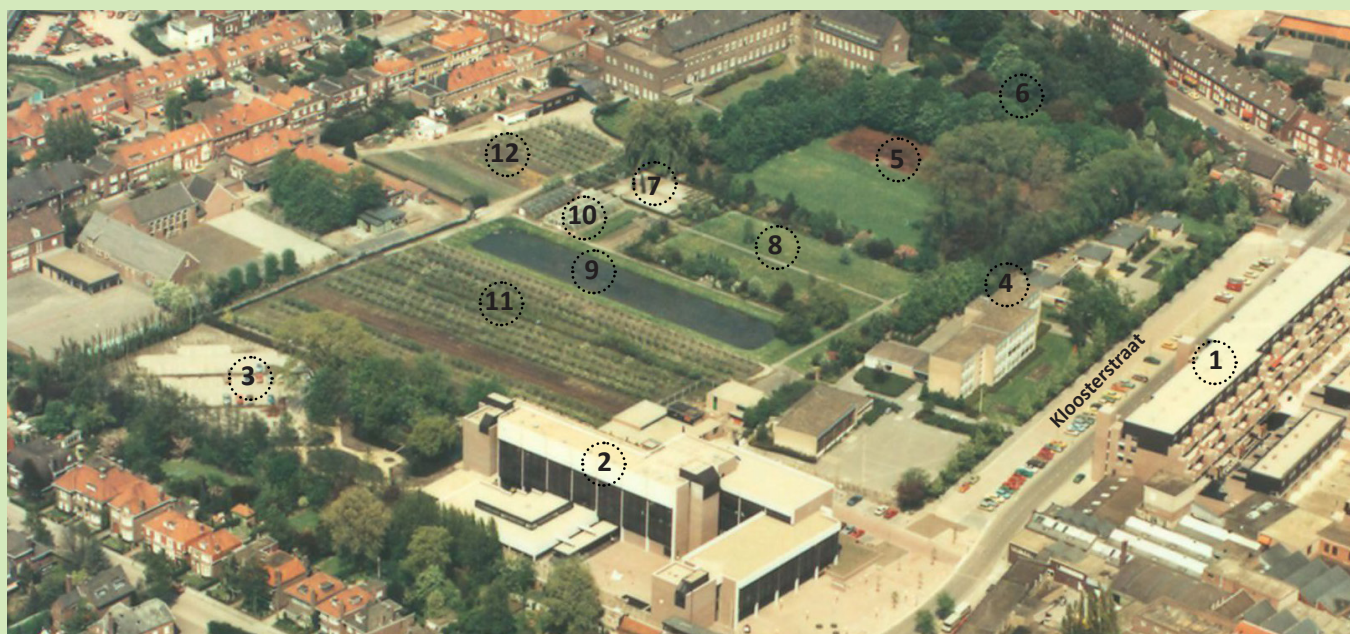


2.4 Samenvoeging en verandering van de kloostertuinen

Begin jaren '70 van de vorige eeuw brengt grote veranderingen met zich mee. De kloostergebouwen van de Zusters Sainte Marie en Broeders Saint Louis aan de Kloosterstraat worden gesloopt. Op de plek van het klooster van de zuster Sainte Marie wordt een woon/winkelcomplex gebouwd (1). Op de plek van het Broederklooster Saint Louis verrijst het stadskantoor (2). De tuin bij het Broederklooster wordt grotendeels ingericht als parkeerterrein van het stadskantoor (3). Verder komen er nieuw schoolgebouwen aan de Kloosterstraat (4). De sportvelden (5) die van oorsprong behoren bij de Zusters Sainte Marie worden eigendom van Mariadal.

De foto uit ca. 1979 laat zien dat er ook in de kloostertuin van Mariadal het een en ander veranderd is. De Zusters Franciscanessen zijn zoveel als mogelijk zelfvoorzienend. Klooster Mariadal wordt in die tijd ook wel 'Het Slot' genoemd. Hiermee werd duidelijk gemaakt dat het enkel voor de zusters was. Dit wordt aangegeven met borden boven de deur. De zelfvoorzienendheid van het klooster, Autarkie, is overigens kenmerkend voor veel kloostertuinen. Autarkie houdt in dat er in de kloostertuin e.o. weilanden met vee, akkers, moestuinen, boomgaarden, wijngaarden, visvijvers, een kippenhok, een brouwerij, een broodbakkerij, kassen, werkplaatsen aanwezig zijn.

Duidelijk te zien is dat sport geen rol meer speelt binnen het leven van de Zusters Franciscanessen. De tennisbanen en sportvelden worden veel minder gebruikt (5). Daarentegen blijft het contemplatieve gedeelte van de tuin qua structuur ongewijzigd (6). Wel is de van oorsprong open, overzichtelijke tuin sterk begroeid geraakt. Dit is deels bewust gedaan om er voor te zorgen dat de Franciscanessen daar beschut en in rust konden rondlopen. Na de sloop van het kloostercomplex van de Zusters Sainte Marie is ook het bijbehorende kerkhof verdwenen. De graven zijn verplaatst naar de begraafplaats van Mariadal (7). Ten oosten van de vijver hebben de nutstuinen plaatsgemaakt voor een gazon omgeven met een diversiteit aan plantensoorten (8). Wat de daadwerkelijk functie van dit deel van de tuin is, is onbekend. De tuin ligt wel tussen beide begraafplaatsen. Misschien was een nutstuin hier ongepast. De brede rondlopende watergang centraal in de kloostertuin is omgevormd tot vijver (9). Deze speelt nog steeds een grote rol bij de waterhuishouding in de tuin, maar mogelijk heeft de vijver in deze tijd gefungeerd als visvijver. Ook zijn er kassen in de tuin aanwezig (10). De boomgaard ten westen van de vijver is vergroot (11). De tuin aan de westzijde van de noviciaatvleugel (12) is van oorsprong ingericht met paden in een grillige structuur en groen in de vorm van gras en struiken. Deze hebben plaatsgemaakt voor nutstuinen en een boomgaard.



Luchtfoto uit 1979.

bron: westbrabantsarchief.nl

De luchtfoto uit 2005 laat zien dat de tennisbanen (1) zijn verdwenen. Ook de boomgaard wordt minder intensief gebruikt (2). De nutstuinen bij de noviciaatvleugel (3) hebben deels plaatsgemaakt voor een parkeerterrein. De vijver (4) heeft haar functie als mogelijke visvijver in de jaren '70 verloren en is een siervijver geworden. Er is een eiland midden in de vijver aangelegd. De nutstuinen en recreatieve voorzieningen spelen een steeds minder belangrijke rol in de kloostertuin. In 2011 verlaten de Zusters Franciscanessen Mariadal en breekt er een nieuwe tijd aan voor het kloostergebouw en bijbehorende tuin.



Luchtfoto uit 2005.

bron: westbrabantsarchief.nl



Foto's van de tuin uit 2001.

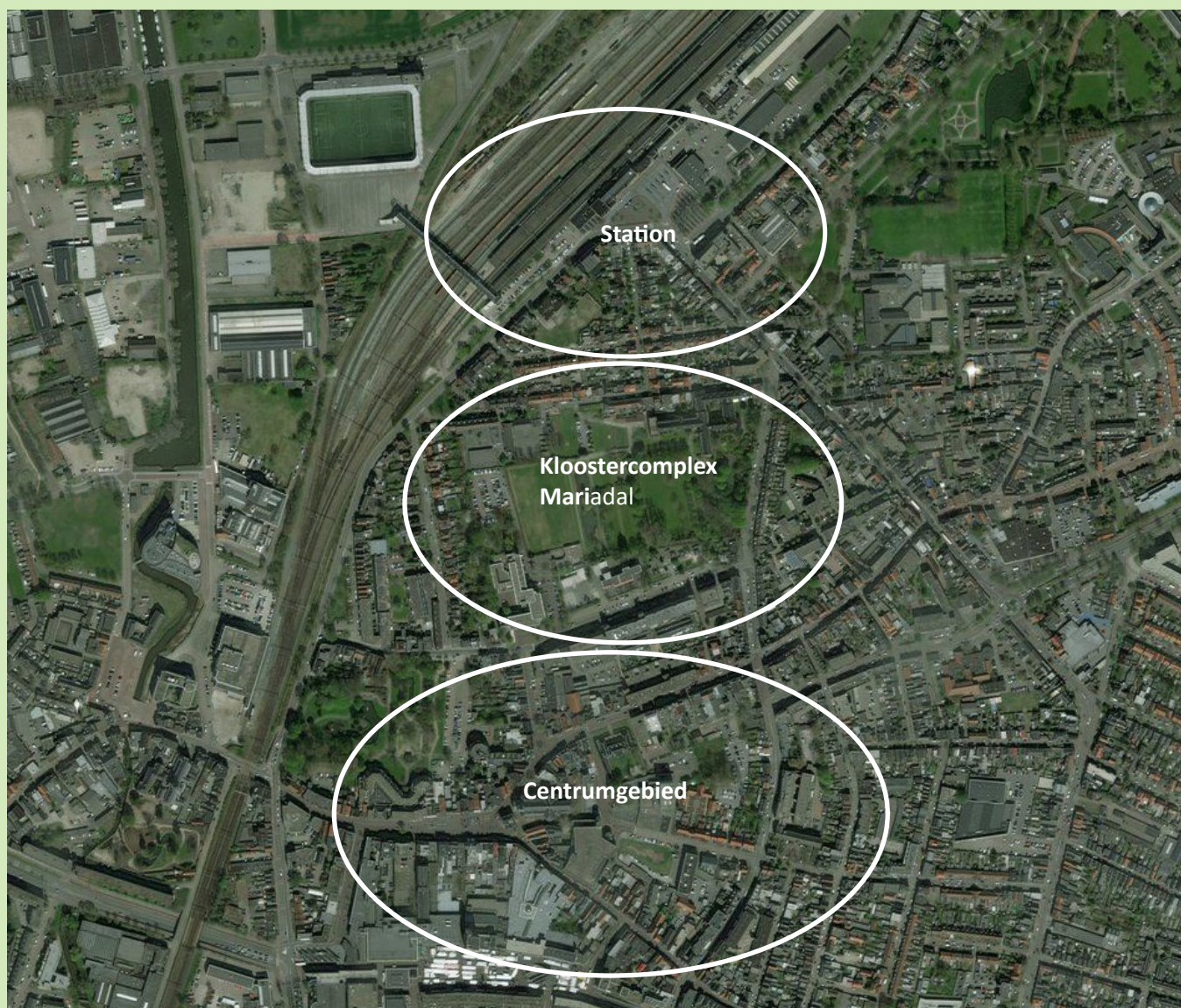
bron: RCE

3 Analyse

In dit hoofdstuk wordt een beschrijving gegeven van de huidige situatie. Kort wordt ingegaan op het gebouw. Het accent ligt op de tuin en relatie met de bebouwing op het terrein en de directe omgeving. Fotomateriaal geeft een goed beeld van de huidige situatie en de nog aanwezige historische structuren en elementen.

3.1 Het kloostercomplex Mariadal in de omgeving

Het Kloostercomplex Mariadal ligt tegenwoordig midden in het verstedelijkte gebied van Roosendaal. Het ligt tussen het station en het centrumgebied van Roosendaal. Bezoekers die met de trein komen en het centrum bezoeken lopen langs de muur aan de Burgemeester Prinsensingel en zien de opgaande beplanting van de tuin. De sfeer van de kloostertuin is nog steeds voelbaar. Het is nog een van de goed bewaarde groene gebieden binnen de stad.



Ligging van de kloostertuin in het stedelijke gebied van Roosendaal

bron: bingmaps.com

3.2 Het kloostergebouw

Stedenbouwkundig is het kloostergebouw in een aantal segmenten te verdelen. Aan de Vincentiusstraat ligt de representatieve vleugel (1) en straalt monumentaliteit uit. De entree, de hal, de gang en trappen zijn gedetailleerd ontworpen en hebben een rijke uitstraling. Achter deze vleugel ligt de kapel (2). Centraal in het kloostercomplex ligt de pandhof (3) met een enkelzijdige kloostergang. De hemel vormt het plafond van het pandhof. De pandhof heeft een vierkante vorm, met verhoogde gemetselde plantenbakken, hagen, een vijvertje en een volwassen valse Christusdoorn. Het vierkant is ook het grondpatroon van het Hemelse Jeruzalem. Kenmerkend voor de valse Christusdoorn zijn de grote, scherpe doornen die aan de stam en aan de takken zitten. Volgens legendes werd de doornenkroon van Christus van deze boom gemaakt. De inrichting van het pandhof is ten opzichte van de oorspronkelijke opzet gewijzigd. Was het van oorsprong een tuin der beschouwing die enkel voor contemplatie bedoeld was, in latere tijd heeft het pandhof meer de functie van gebruik gekregen.

Aan de representatieve vleugel grenst het gebouw van de rectoraat (4). Deze heeft een eigen omheinde tuin. Haaks op de representatieve gevel aan de Vincentiusstraat ligt een langgerekte werkvleugel (5). Op de kopse kant is een overdekt terras richting de tuin aanwezig. Ook bevindt zich in deze vleugel een deur naar de tuin. Achter de woonbebouwing aan de Vincentiusstraat ligt de noviciaatvleugel (6). Deze vleugel is naar verhouding van het gehele klooster omvangrijk en heeft een bovenregionale uitstraling in de opleiding van aankomende onderwijzeressen in het katholieke onderwijs. Aan het eind van de noviciaatvleugel ligt de onderhoudsvleugel (7). Deze onderhoudsvleugel was gericht op de zelfvoorziening, de autarkie van het klooster. Dit gedeelte van het klooster had een directe relatie met de tuin. Er was een kas (zie foto pagina 17), in de onderhoudsvleugel vond opslag plaats van groente en bloemen en de was hing bij droog weer in de tuin te drogen. Vanuit het klooster waren er een aantal toegangen tot de tuin. Op onderstaande luchtfoto zijn deze toegangen met een rode pijl aangegeven.



Luchtfoto 2008. Met rode pijlen zijn de toegangen naar de tuin aangegeven

bron: bingmaps.com

3.3 De kloostertuin

De tuin is in te delen in een aantal delen die elk een eigen sfeer kennen. Ten oosten van de kapel ligt de voormalige gastentuin en de tuin van het rectoraat (1) (zie luchtfoto pagina 23). Van het oorspronkelijke ontwerp is niet veel meer over.

Achter de kapel ligt een formele, besloten tuin met rond-point (2) met acht straalsgewijs lopende paden. Van oorsprong kent deze tuin een meer open karakter. De noord-zuid as wordt aan de kapelzijde afgesloten door een Jozefbeeld en aan de zuidzijde door een kapel met een Mariabeeld. Het Kruisbeeld van Christus wat aan het eind van een van de diagonale assen stond, is verdwenen. Het straalsgewijze padenpatroon wordt tegenwoordig begeleid met lage taxushagen. Deze taxushagen vormen de basis van dit gedeelte van de tuin. De hagen delen de tuin in, in straalsgewijze beplantingsvakken welke ingeplant zijn met heesters en bomen.

Het gedeelte van de tuin langs de muur en ten zuiden van de rond-point kent een meer informele opzet met bosschages en slingerende paden. Voor deze aanleg, was dit gebied in gebruik als nutstuin. De slingerende paden volgen op een informele wijze de muur en komen langs de twee kapellen en een dichtgezetste toegang in de muur. Langs het slingerende padenstelsel staat een aantal kaarsvormig gesnoeide beukenstruiken.



De voormalige gasten- en rectoraattuin (1), de rond-point en de tuin met kronkelige padenstructuur (2).

De rond-point wordt aan de westzijde begrensd door een breed pad met een dubbele rij kastanjabomen (3). De kastanjelaan maakt deel uit van de oorspronkelijke scheiding tussen de tuin van de Zusters Sainte Marie en de tuin van Mariadal. Door ziekte zijn er bomen verdwenen en heeft de dubbele rij bomen een gefragmenteerd karakter gekregen. Het pad is niet meer goed beloopbaar door begroeiing. Over het pad is er richting het klooster mooi zicht op de grafkapel met een plataan (4).

Aan de zuidzijde van de kloostertuin staat nog een aantal laanbomen die een oude as markeren (5). Deze as was in de tuin van de Zusters Sainte Marie een belangrijke as met aan beide uiteinden een kapelletje. Deze kapelletjes zijn verdwenen.

Naast het pad met kastanjes ligt een groot gazon (6). Dit is de plek van de voormalige sportvelden. Het gazon wordt tegenwoordig omzoomd met beukenhagen. Op het grasveld staat een aantal berken en Gleditsia's. Op het grasveld staat ook een cluster met populieren (7). De bomen staan van oorsprong bij het Heilig Hart beeld en de oude ingang van de kloostertuin die toegang bood aan de Zusters Sainte Marie. Tussen de grafkapel (4) en de Lourdesgrot met Piëta (8) staat een rij lindebomen en een rij kastanjabomen in een langgerekte border. Er is ook een smalle border, waar een diversiteit aan planten/heesters staat (9).



Luchtfoto 2008. De rode lijn geeft de huidige begrenzing van de tuin weer

bron: bingmaps.com



De deels aanwezige dubbele rij met kastanjabomen (3), de grafkapel met plataan (4) en een fragment van een rij met laanbomen (5).

De rijen bomen hebben ook een rol gespeeld bij de oorspronkelijke scheiding tussen de tuin van de Zusters Sainte Marie en de tuin van Mariadal.

Bij de noviciaatvleugel is een grasveld (10). Dit is van oorsprong een nutstuin. Midden in de tuin ligt de voormalige begraafplaats (11). Deze plek ligt verhoogd in de tuin, wordt aan een drietal zijden omgeven met een taxushaag en is via twee poorten toegankelijk. De noordzijde van de begraafplaats wordt gemarkeerd door twee grote Catalpa's en kersenbomen. De begraafplaats is niet meer als zodanig in gebruik. De graven zijn verplaatst naar een plek buiten de kloostertuin. Er staan bijenkasten en er is een kippenren.

Vanaf de Lourdesgrot in zuidelijke richting bevindt zich een strook met opgaande beplanting. Deze strook loopt evenwijdig aan een pad (12) dat van oorsprong de kloostertuin voor de Zusters Sainte Marie vanaf de Kloosterstraat ontsluit. Deze opgaande beplanting hoorde ook bij de omheining rondom het sportveld.



Het grote gazon (6), de populieren (7) die bij het Heilig Hart beeld stonden en de rij lindebomen en kastanjabomen tussen de grafkapel (4) en Lourdesgot (9).



De voormalige begraafplaats (11), het tracé naar de vroegere entree aan de zuidzijde (12) en het geplaveide pad dat vroeger beide begraafplaatsen met elkaar verbonden heeft (13).

Parallel hieraan ligt een geplaveid pad (13) dat de vroegere begraafplaats van de Zusters Sainte Marie verbindt met de voormalige begraafplaats van Mariadal midden in de kloostertuin. Op de plek waar kassen gestaan hebben (14) is nu een grasveld.

De langgerekte vijver met eiland (15), die gebruikt wordt voor het reguleren van de waterhuishouding, maar van oorsprong ook gebruikt werd voor recreatie en mogelijk als visvijver, is door weinig onderhoud grotendeels dichtgegroeid met riet. Aan de kopse kant bevindt zich een kapelletje met een beeld van Franciscus (16).

Het meest westelijke gedeelte van de tuin betreft een voormalige fruitboomgaard (17). Er is nog wel een aantal rijen met fruitbomen aanwezig, ze staan in een veld met hoog gras, maar het merendeel van de bomen is verdwenen.

In het tuingedeelte naast de noviciaatvleugel nog een pruimenboomgaard (18), een nutstuin (19) en een grasveld (20).



De vijver (15), het kapelletje met het beeld van Franciscus (16), de boomgaard (17) in het westelijke gedeelte en de pruimenboomgaard (18) met nutstuin (19) en grasveld (20) bij de noviciaatvleugel.

3.4 De begrenzing

De tuin wordt aan de noordzijde begrensd door het kloostergebouw, de achterzijden van de woningen en een kloostermuur aan de Vincentiusstraat. Aan de oostzijde, de zijde van de Burgemeester Prinsensingel, staat de muur met de twee kapellen en (dichtgemetselde) spitsboog die eind jaren '30 van de 20^e eeuw gebouwd is. De spitsboog gaf van oorsprong toegang tot de kloostertuin.

Aan de zuidzijde, de zijde van de Kloosterstraat, staan een lange muur en gazen hekwerken. Daar is ook een ingang naar de tuin. De westzijde grenst aan het terrein van het stadskantoor. Deze erfafscheiding bestaat uit een hekwerk met haagbeplanting.



Met de klok mee: de tuin wordt aan de noordzijde begrensd door het kloostergebouw van Mariadal, de achtertuinen van woningen en een muur aan de Vincentiusstraat. Aan de oostzijde staat de gemetselde muur uit de jaren '30 van de 20^e eeuw met de dichtgemetselde spitsboog. Aan de zuidzijde staat een gemetselde muur van een recentere datum. Ook is er een aantal hekwerken aanwezig. Aan de westzijde staat een hekwerk met haagbeplanting die de kloostertuin scheidt van het terrein van het stadskantoor.

4 Waardestelling

Dit hoofdstuk betreft de waardestelling. De waardestelling heeft als doel de historische betekenis van (de aanleg van) de tuin te benoemen. In de voorgaande hoofdstukken is de ontwikkelingsgeschiedenis en de huidige situatie beschreven en in beeld gebracht. Uit deze hoofdstukken valt af te leiden welke onderdelen uit verschillende fasen in de aanleg bewaard zijn gebleven.

Voor de tuin van het kloostercomplex Mariadal is in overleg met de opdrachtgever een interne waardestelling opgesteld. Een interne waardestelling is gericht op de onbebouwde ruimte met het accent op de aanleg zelf en de relatie met de directe omgeving. De RCE (rapport: richtlijnen tuinhistorisch onderzoek, 2010) stelt dat er bij een tuinhistorisch onderzoek gekozen moet worden tussen een *interne of een contextuele waardestelling*. Bij een contextuele waardestelling worden waarden aan een tuin toegekend in vergelijking met soortgelijke aanleggen op landelijk, regionaal of plaatselijk niveau uit dezelfde periode.

De interne waardestelling heeft als doel de tuinhistorische betekenis van de tuin in beeld te brengen. De waardestelling is mede afhankelijk van de zeldzaamheid en gaafheid. Een viertal waarden worden in voorliggend hoofdstuk uiteen gezet:

- Algemene historische waarden (brede context)
- Ensemblewaarden (samenhang)
- Tuinhistorische waarden
- Waarden vanuit de gebruikshistorie

Bij de waardestelling hoort een waardestellingstekening (pagina 28). Daarin wordt onderscheid gemaakt in drie waarden. Onderdelen kunnen een hoge, positieve of indifferente waarde hebben. Bij een hoge waarde (blauw) is sprake van onderdelen die van *cruciaal belang* zijn voor de structuur en/ of betekenis van de aanleg. Een positieve waarde (groen) wordt toegekend aan onderdelen die *van belang* zijn voor de structuur en/of de betekenis van de aanleg. Een indifferente monumentenwaarde (geel) wordt toegekend aan onderdelen die van *relatief weinig belang* voor structuur en/ of de betekenis van de aanleg zijn. Op een waardestellingstekening zijn de waarden van de tuin van Mariadal in kaart gebracht. Van groot belang is dat de waardestellingstekening niet los gezien kan worden van de tekstuele onderbouwing. Niet alles kan op een waardestellingskaart worden aangegeven, denk aan rust versus activiteit, de dynamiek van de kloostertuin. Deze waarden worden in de tekst besproken.

De waardestelling heeft overigens niet als doel de bestaande situatie te bevriezen. Naarmate de waarden hoger zijn, moeten er krachtiger en sterker onderbouwde argumenten zijn om ze op te offeren of in te ruilen voor andere waarden of belangen.

4.1 De kloostertuin in het stedelijke gebied van Roosendaal

Vanaf de jaren '70 van de 20^e eeuw behoren de sportvelden van de Zusters Sainte Marie bij de tuin van Mariadal. Het begrip kloostertuin kan gedefinieerd worden als: 'het nabij een klooster gelegen, ruimtelijk begrensd terrein in gebruik voor religieuze, recreatieve, esthetische en economische doeleinden, incl. de hierbij behorende structuren, gebouwen en objecten'. De definitie benadrukt dat het gaat om een nabij een klooster gelegen terrein. De relatie tussen kloostergebouw en kloostertuin is belangrijk, omdat ze samen één ensemble vormen. Voor een kloostertuin zijn de belangrijkste eigenschappen:

- Omheining: muren, hoge hagen en/ of grachten ter afsluiting van de buitenwereld;
- aanwezigheid van een pandhof omringd door galerijen en/of een centrale tuin omringd door een lanenstelsel, ten behoeve van bezinning en processies;

- autarkie (zelfvoorzienend): weilanden met vee, akkers, moestuinen, boomgaarden, wijngaarden, visvijvers, boerderijen, stalgebouwen, een kippenhok, een brouwerij, een broodbakkerij, een pomp, kassen, werkplaatsen;
- Begraafplaats, baarhuisje (tijdelijke bewaarplaats voor overledenen), kapel;
- 19e – 20e eeuw: bloemrijke siertuin, vormsnoei, arboretum, kruiswegstaties, Lourdesgrotten, kapellen, calvarieberg;
- recreatievoorzieningen.



Waarderingstekening: schematische weergave van de waardering.

Bovengenoemde eigenschappen zijn/waren ook in de tuin van Mariadal aanwezig. De tuin van Mariadal is een volwaardige kloostertuin. De kloostertuin van Mariadal kan in zijn algemeenheid zeldzaam genoemd worden vanwege zijn ligging als een groene enclave nabij het centrum van Roosendaal. In de tuin is er sprake van een oase van rust in de drukke stad en vanaf de buitenzijde is de tuin door het opgaande groen voelbaar in de omgeving.

4.2 Beslotenheid van de kloostertuin

Kloostertuinen zijn van oorsprong veelal afgesloten van de buitenwereld met muren, hoge hagen of gracht. De kloostertuin van Mariadal is lange tijd ook afgesloten geweest van de buitenwereld. Dat is tegenwoordig nog steeds wel het geval. De tuin is bereikbaar via het kloostergebouw en via een poort aan de Vincentiusstraat. De kloostertuin is tegenwoordig begrensd door muren, hekwerken en bebouwing. Dit draagt bij aan het besloten karakter dat zo kenmerkend is voor een kloostertuin. De muren langs de Vincentiusstraat (27) en de Burgemeester Prinsensingel (14) zijn waardevol. De muur langs de Burgemeester Prinsensingel is aangemerkt als monument. De muur aan de Vincentiusstraat is geen monument, maar is wel waardevol omdat deze een bijdrage levert aan de beslotenheid van de kloostertuin. Door de aanleg van de muur en de Singel aan de oostzijde is de kloostertuin verkleind. Wel kwam daarvoor een karakteristieke afscheiding terug in de vorm van een muur met twee kapellen en een spitsboog met doorgang. Deze is tegenwoordig dichtgemetseld. Aan de muur is na WO II een beeld toegevoegd ter herinnering aan de oorlogsverwoesting en wederopbouw (1950). Dit beeld staat vlakbij de Kloosterstraat. De muur (14) ademt de sfeer uit van de achtergelegen functie, draagt in belangrijke mate bij aan de beleving van het klooster met de kloostertuin en kent een hoge monumentale waarde.

4.3 Elementen uit de tuin van het kloostercomplex van de Zusters Sainte Marie

Tot begin jaren '70 van de '20 eeuw ziet de Kloosterstraat er volledig anders uit. Het complex van de Zuster Sainte Marie (1) bevindt zich aan zowel de zuid- als noordzijde van de Kloosterstraat en is met elkaar verbonden door een tweetal tunnels. In het verlengde van de Kloosterstraat ligt aan de Vughtstraat het klooster van de Broeders Sainte Louis (2). Tussen de beide kloostercomplexen ligt de Bloemstraat (3), een smalle straat met aan weerszijden bebouwing.

Al deze bebouwing is rond 1973 gesloopt. De Kloosterstraat is verbreed en er is nieuwe bebouwing verschenen in de vorm van scholen, woon/winkelcomplex en het stadskantoor.

Van de tuin van de Broeders Saint Louis is zo goed als niks meer over. De tuin is ingericht als parkeerplaats. Ook van de oorspronkelijke tuin van de Zusters Sainte Marie is weinig over. Nog wel staat er een aantal Lindebomen (4) die het diagonale pad (Lindelaantje) naar de sportvelden markeerde. Ook het cluster met populieren (5) die het Heilig Hartbeeld markeerden staan nog in de tuin.

Een laan met bomen (6) vormt lange tijd in de tuin van de Zusters Sainte Marie een belangrijk element. Deze laan werd aan beide zijden gemarkeerd door een kapelletje. De kapelletjes zijn verdwenen, maar een aantal laanbomen markeren wel deze belangrijke as. Aan de bomen op het schoolplein, de plek van het Heilig Hart beeld met het cluster populieren en de diagonale structuur wordt een hoge monumentenwaarde toegekend, omdat deze een overblijfsel vormen van de tijd dat de tuin nog deel uitmaakte van het kloostercomplex aan de Molenstraat/ Kloosterstraat. Is er van oorsprong vanaf de Kloosterstraat sprake van een verbindingen naar de tuin, tegenwoordig scheidt een tuinmuur met een enkel hekwerk de tuin van de bebouwing af. Verder horen de sportvelden (7) lange tijd bij het klooster van Sainte Marie. De sportvelden zijn omheind met een hekwerk en boombeplanting met struiken. Deze beplanting onttrekt lange tijd het zicht op de sportvelden vanuit de tuin van Mariadal. De sportvelden zijn vanuit Mariadal niet bereikbaar. Wel zijn na de aanleg van de tuin Mariadal de Grafkapel en de Lourdesgrot met een pad over de sportvelden bereikbaar voor kloosterlingen van de Zusters van Sainte Marie.

De boombeplanting om de sportvelden is vandaag de dag nog sterk aanwezig aan de noord- (8) en oostzijde (9). Aan de noordzijde betreft het een beukenhaag, een rij lindes en kastanjes. Aan de oostzijde is een beukenhaag en een bomenlaan met kastanjes aanwezig. Als structuur is deze laan van groot belang, maar door ziekte is er veel uitval en het laankarakter is minder sterk aanwezig dan voorheen. Aan de westzijde van het sportvelden is de laanbeplanting verdwenen (10). Er staan nog wel wat struiken. Om deze reden krijgen de boomstructuren aan de noord- en oostzijde een hoge monumentenwaarde. Door het ontbreken van de laanbeplanting, maar de wel aanwezige structuur, wordt aan westzijde een positieve monumentenwaarde toegekend.

4.4 Elementen uit het tuinontwerp van de Franciscanessen van Mariadal

Bij de bouw van het klooster Mariadal aan de Vincentiusstraat in de jaren '30 van de vorige eeuw is er een ontwerp voor de tuin gemaakt. De noord-zuid oriëntatie van het padenpatroon (11) is grotendeels gebaseerd op de rechthoekige strokenverkaveling van de weilanden die hier ooit hebben gelegen. Deze orthogonale verkavelingsstructuur vormt vandaag de dag nog steeds de basis van de tuin. Omdat de oorspronkelijke verkaveling nog goed afleesbaar en de rechthoekige verkaveling van de tuin essentieel is wordt hier een hoge waarde aan toegekend.

Bij het oorspronkelijke tuinontwerp is er sprake van een aantal te onderscheiden blokken; de contemplatieve tuin met rond-point, drie blokken nutsgedeelte met begraafplaats, een vijver en de tuin bij de noviciaatvleugel. Deze indeling is nog grotendeels aanwezig. De sportvelden behoren niet tot het oorspronkelijke ontwerp van Mariadal. Deze waren bij de aanleg van de tuin van Mariadal in bezit van de Zusters Sainte Marie.

De tuin aan de oostzijde wordt gedomineerd door een rond-point (12) en is specifiek ontworpen en aangelegd met bezinning als doel. De stervormige aanleg is nog grotendeels aanwezig. In de tuin staat een aantal beelden (13). In de hoofdas staat de Mariakapel en een beeld van Jozef. Aan het eind van een van de diagonale lijnen heeft een Kruisbeeld gestaan. Dit is helaas verdwenen. Wel is de plek van positieve monumenten waarde.

Bij de aanleg van de Burgemeester Prinsensingel en de bouw van de muur met kapellen en spitsboogdoorgang (14) is een deel van de rond-point verdwenen. Langs de muur is de tuin opnieuw aangelegd met in vormgesnoeide beukenhagen. Ten zuiden van de rond-point ligt een besloten tuin met kronkelige padjes tussen opgaande beplanting. Deze tuin is aangelegd in de tijd dat ook de muur aan de Burgemeester Prinsenstraat is aangelegd. Bij het oorspronkelijke ontwerp van de tuinen was hier nog een nutstuin gelegen. Deze tuin heeft net als de rond-point een contemplatief, beschouwend, meditatief karakter, dat goed aansluit bij het karakter van dit gedeelte van de kloostertuin.

De contemplatieve tuin met rond-point is, ondanks het feit dat een deel is opgeofferd aan de aanleg van de Burgemeester Prinsenstraat, nog grotendeels aanwezig. De rond-point kent acht straalsgewijs lopende lanen, deels omzoomd met kastanjes. Tussen de lanen vakken, omzoomd door taxus. De lanen geven zicht op verschillende kapellen en beelden. Vanwege de gaafheid en zeldzaamheid wordt hier een hoge monumentenwaarde aan toegekend.

De kanttekening moet gemaakt worden dat dit gedeelte van de tuin van oorsprong een open karakter gekend heeft. Door de tijd heen is naar behoefte van de Zusters Franciscanessen in de tuin meer aangeplant zodat er een besloten sfeer ontstond.

De gastentuin en de tuin van de rectoraat (15) liggen 'weggestopt' in de noordoost hoek van de tuin. De structuur van de gastentuin is verdwenen. De rectoraatstuin is nog wel aanwezig, maar is sterk begroeid. Centraal in het kloostercomplex ligt de pandhof (16). Deze hof kent een hoge monumentale waarde door de symbolische waarden die er aanwezig zijn.

Het grondpatroon verwijst naar Jeruzalem. Ook qua inrichting en belijningen is aangesloten bij dit vierkant.

Het water (momenteel verwaarloosde vijver) verwijst naar de hemel, de Valse Christusdoorn verbeeldt de levensboom en volgens legendes werd de doornenkroon van Christus van deze heester gemaakt. Naast de vijver staat nog een pilaster. Hier heeft mogelijk een beeld of een fonteintje op gestaan. Overigens is dit niet de oorspronkelijke inrichting.

Een belangrijk centraal element in de kloostertuin van Mariadal betreft de Grafkapel (17) met plataan, de Lourdesgrot met Piëta (18) en de bomenlaan (19) die deze twee elementen met elkaar verbindt. De Grafkapel was ook voor het klooster van Sainte Marie bereikbaar, maar dit was strikt gescheiden van Mariadal.

Dit geldt waarschijnlijk ook voor de Lourdesgrot met piëta. Via een pad over de sportvelden konden de kloosterlingen van de Zusters Sainte Marie beide plekken bereiken zonder kloosterlingen van Mariadal tegen te komen.

Bij de Lourdesgrot ligt de begraafplaats (20). De begraafplaats staat symbool voor het Paradijs. Juist daarvoor wordt de begraafplaats niet weggestopt maar neemt een centrale plek in de tuin in. De begraafplaats in de tuin van Mariadal kent een verhoogde ligging en wordt omgeven met groen. De twee toegangen tot de begraafplaats met penanten en hekwerken verwijzen naar de plek als begraafplaats. De begraafplaats is niet meer als zodanig in gebruik. De plek van de begraafplaats is van groot belang als religieus element in de tuin en krijgt een hoge monumentenwaarde.

In het oorspronkelijke tuinontwerp was er volop ruimte gereserveerd voor nutstuinen en boomgaarden. De nutstuinen voorzien in het levensonderhoud van het klooster. Ze ontbreken vrijwel bij geen enkel klooster en liggen vaak binnen de ommuring of vlak daarbuiten. De nutstuinen zijn in zijn algemeenheid onder te verdelen in verschillende typen tuinen, zoals bijvoorbeeld de (medicinale) kruidentuin, groentetuin of boomgaard. Door de eeuwen heen hebben deze tuinen verschillende typen vormgeving gekend, voortkomend uit de verscheidenheid aan congregaties en/of ordes. De vormgeving van de tuinen bestond voornamelijk uit rechthoekige bedden, waarbij het aantal en de oriëntatie afhing van de functie.

Bij Mariadal wordt een groot deel van de tuin ingericht voor de teelt van groente en fruit. Dieren worden gehouden voor vlees, zuivel en eieren. Ook het kweken van vis en het wassen van kleding worden op eigen terrein uitgeoefend.

Door de afnemende noodzaak om in eigen voedsel te voorzien heeft het nutsgedeelte van de tuin haar functie verloren. De nutstuinen (21) en de plek waar de kassen (22) hebben gestaan zijn momenteel allemaal grasvelden. Wel is hier nog een pad aanwezig dat de beide begraafplaatsen met elkaar verbond. Op een aantal fruitbomen na is de uitgestrekte boomgaard (23) verdwenen. De vijver (24) die dienst deed als recreatief element en ook om vissen te kweken is dichtgegroeid. Deze percelen herinneren nog steeds aan het nuts/ economische gedeelte van de tuin en de zelfvoorzienendheid van de Zusters Franciscansen van Mariadal en krijgen een positieve monumentenwaarde.

De tuin bij de noviciaatvleugel (25) kent van oorsprong een grillig padenstelsel met gazons, bomen en wordt aan de noordzijde met een muur van de Vincentiusstraat afgescheiden. Door de tijd heen is er aan deze tuin veel veranderd. In de jaren '60 van de vorige eeuw heeft deze tuin meer een nutsfunctie gekregen. Ook is door de tijd heen een deel van deze tuin opgeofferd aan een ontsluitingsweg en een parkeerplaats. Verder is er een gazon, grasveld, moestuin en kleine fruitboomgaard aanwezig. Van de oorspronkelijke structuur van de tuin bij de noviciaatvleugel is vrijwel niks over en wordt gewaardeerd met een indifferente waarde. Wel hebben de kapel met het beeld van Franciscus (26) en de kloostermuur (27) een hoge waarde.

Naast de tuin van de noviciaat- en onderhoudsvleugel ligt het scholencomplex van het Gertrudiscollege (28). Dit gebied is voor zover bekend nooit in bezit geweest van de Zusters Franciscanessen of Broeders Saint Louis en heeft om deze reden een indifferente monumentenwaarde.

4.5 Menging van functies: economie, religie, recreatie en educatie

Kenmerkend voor de kloostertuin als geheel is de menging van de functies economie, religie, recreatie en educatie en de autarkie (zelfvoorzienendheid). Alle elementen zijn in de hoogtijdagen in de kloostertuin aanwezig.

4.6 Religieuze objecten in de kloostertuin

Religieuze objecten behoren bij een kloostertuin. Deze objecten zijn in een kloostertuin van groot belang. Hiermee onderscheidt zij zich van een gewone tuin. Als blikvanger geplaatst op zichtassen, of op een kleine verhoging omkranst door groen, zetten ze enerzijds aan tot contemplatie en bepalen anderzijds de wandelroute door de tuin en vormen daarmee belangrijke, structurerende elementen. In de tuin van het rond-point staat een beeld van Jozef en de Mariakapel. Het Kruisbeeld is verdwenen. In de muur bevinden zich ook twee kapellen. Mogelijk hebben hier ook beelden in gestaan. Centraal in de tuin staat de grafkapel gewijd aan de stichteres van de congregatie, een Lourdesgrot met beelden van Maria en Bernadette en een Piëta en in het verlengde van deze as staat een kapelletje met een beeld van Franciscus. Deze elementen zijn van groot belang voor de beleving van de tuin en kennen een hoge monumentenwaarde. Doordat het Kruisbeeld verdwenen is wordt de plek aangemerkt met een positieve monumentenwaarde.

4.7 Rust versus activiteit

Kenmerkend voor het oorspronkelijke ontwerp van de tuin is het contrast tussen het oostelijke gedeelte van de tuin en het westen. Het oostelijke deel kent rust met de rond-point als centrale plek. Hier wordt gemediteerd en komt men tot bezinning. Vanaf ca. 1973 behoort het sportveld ook tot Mariadal en ligt centraal in de kloostertuin. Aan de westzijde vond van oorsprong veel activiteit plaats door de zelfvoorzienendheid van de Zusters Franciscanessen. Hier was het nutsgedeelte, het meer op de economische motieven gerichte gedeelte, van de tuin met moestuinen, kassen, een visvijver en boomgaarden.

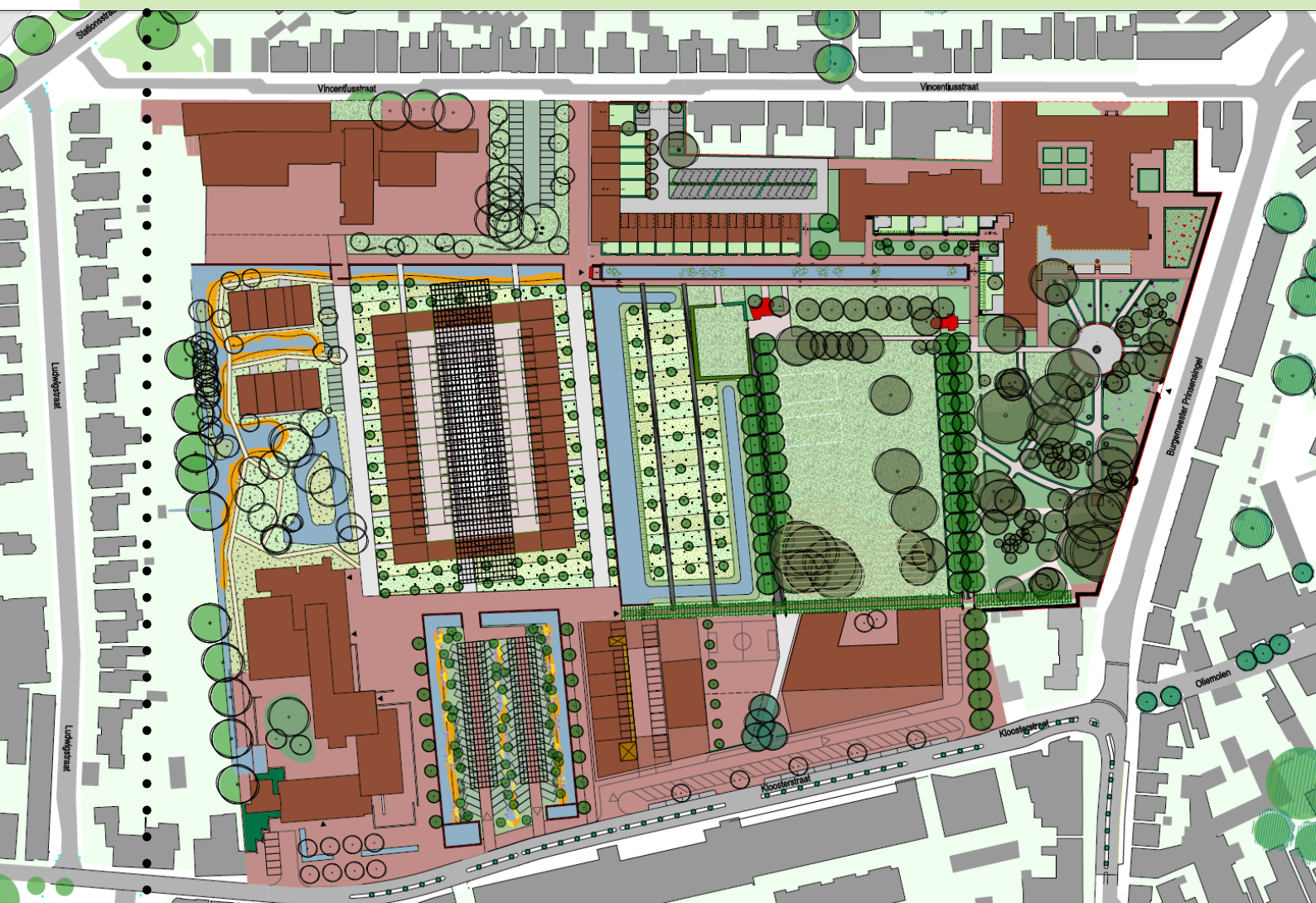
4.8 Dynamiek in de kloostertuin

Uit het verhaal over de historische ontwikkeling van de tuin (hoofdstuk 2) komt naar voren dat de tuin zich steeds heeft aangepast naar de functie van de tijd. Er worden elementen en structuren aan toegevoegd, maar gelijktijdig verdwijnen er ook weer elementen en structuren door een gewijzigde situatie. In eerste instantie is de tuin van de Zusters Sainte Marie strikt gescheiden van de kloostertuin van Mariadal. Ze maken overigens wel gebruik van elkaars diensten maar de rest is strikt gescheiden. Ook de toegangen tot de grafkapel en de Lourdesgrot met Piëta zijn strikt gescheiden. Bij vertrek van de Zusters Sainte Marie komen de sportvelden in bezit van Mariadal. Sport en bewegen maken voortaan deel uit van het programma van de Zusters Franciscanessen. Overigens worden deze velden nog steeds gebruikt door de scholen in de omgeving.

De nutstuinen met een economische functie om zorg te dragen voor de zelfvoorzienendheid van de Zusters Franciscanessen maken op een bepaald moment plaats voor siertuinen en een tuin met een mooi eiland om naar te kijken. Ook nu zijn er plannen om de tuin (gedeeltelijk) van functie te laten veranderen. Dit past in de lijn van de dynamiek van de kloostertuin.

5 Herbesteding

De BVR groep heeft in samenwerking met Erfgoed.nu, Bedaux de Brouwer Architecten en wUrck architectuur Stedenbouw Landschap plannen om het bestaande kloostergebouw te transformeren tot wonen, werken en zorg en nieuwbouw te realiseren in de tuin van het kloostercomplex. Deze plannen zijn verwoord in het document *Mariadal, Hortus conclusus 'Wending naar een nieuwe wereld'* (8 september 2017). Vervolgens heeft er in 2019 nog een vergroting van het plangebied plaatsgevonden, waarbij het stadskantoor en het scholencomplex (o.a. basisschool en kindcentrum) aan de Kloosterstraat meegenomen worden in de planontwikkeling. In voorliggend hoofdstuk worden de plannen voor Groot Mariadal kort besproken. Voor het complete verhaal wordt verwezen naar het rapport *'Mariadal, Hortus conclusus Wending naar een nieuwe wereld'*.



Het inrichtingsplan Groot Mariadal.

bron: Wurck, 2019

5.1 Hortus conclusus 'Wending naar een nieuwe wereld'

Mariadal maakt in het plan een 'wending naar een nieuwe wereld' - net zoals dat halverwege de vorige eeuw gebeurde - met behoud van haar unieke karakter. Vertrouwde waarden krijgen een eigentijdse invulling. Het klooster blijft een beschutte plek, maar de deuren gaan open. Dit bijzondere complex zal ook in de toekomst een belangrijke rol vervullen, voor Roosendaal, voor Brabant, en daarbuiten. Voor bewoners, passanten en bezoekers. Als nieuw thuis, als werkplek, als plek van bezinning of recreatie.

De herbestemming heeft respect voor de historie, de monumentaliteit, het religieus verleden en de sfeer van het klooster. De gebouwen en de tuin gaan ruimte bieden aan wonen, werken en bezinning volgens de traditie van gastvrijheid, net als in de hoogtijdagen van de orde.

5.2 De bebouwing

In het kloostergebouw komen o.a. woningen, kleinschalige bedrijvigheid, horeca en zorg. Naast de bestaande bouw komen nieuwe stadswoningen, ontworpen in een stijl die de ingetogen architectuur van het klooster respecteert. In de noviciaatvleugel en het zuidelijk deel van de werk vleugel komen woningen. Nieuw is de serre, een transparante glazen entree aan de kapel, waarin een restaurant uitzicht biedt op de tuin. De serre komt op de plek van de oorspronkelijke watergang. Op de plek van de oorspronkelijke boomgaard komt een eigentijds duurzaam woongebouw met ruimte voor parkeren, waar ook de stroomvoorziening voor het klooster is ondergebracht; de Stroomgaard.

5.3 De tuin

In de oorspronkelijke aanleg van de tuin uit 1934 is de functionele driedeling in economie (moestuin, vijver en boomgaard), recreatie en religie goed zichtbaar. In de huidige opzet is er nog steeds sprake van een ruimtelijke driedeling. Een aantal structurerende bomenlanen is verdwenen en in plaats van akkers is op verschillende plaatsen bosbeplanting gekomen. De programmatische lading van de plek, met name het onderdeel economie, is grotendeels verloren gegaan door een terugloop van het kloosterleven. De historische waardevolle zelfvoorzienendheid, de unieke relatie tussen gebouw, gebruikers en tuinen, is daardoor niet meer zichtbaar. Daarentegen zijn de Lourdesgrot met Piëta, de grafkapel, Mariakapel en de vele religieuze beelden relatief gaaf bewaard gebleven.

De tuin heeft een besloten karakter. De bestaande kloostermuur aan de Burgemeester Prinsensingel wordt gerestaureerd en de dichtgemetselde entree wordt de entree voor de horeca. De beslotenheid van de hortus conclusus wordt versterkt door de aanleg van een loofgang, in de vorm van een berceau, aan de zuidzijde. Dit klassieke element zorgt voor een herkenbare omsluiting van de tuin en fungeert als structurerend element voor de toekomstige transformatie van de Kloosterstraat. Berceaux komen wel vaker voor in kloostertuinen. Ook in de rond-point heeft enige tijd een berceau gestaan.

Een historisch-structurerend element dat herstelt gaat worden is het water aan de noordzijde. Een opgetilde waterspiegel zorgt voor een functionele afbakening van de tuin, en maakt de oorspronkelijke waterloop zichtbaar.

Op het complex staan prachtige bomen en struikgroepen. De verzameling oude appelrassen zijn uniek in Nederland en er staan prachtige Parrotia's, Magnolia's en Rhododendrongroepen. Wel wordt er geconstateerd dat de tuin erg donker en dicht is geworden.

Ook is er een aantal bomen ziek en/of oud. Kap is onvermijdelijk. Het plan is zo opgezet dat er nagenoeg geen bomen gekapt hoeven te worden voor nieuwbouw, dit is slechts noodzakelijk voor verbetering van de kwaliteit van de tuin. De recreatieve omloopweide en siertuin worden ingetogen gerestaureerd. De bosbeplanting in het zuidelijk gedeelte van de contemplatieve tuin maakt plaats voor een paradijselijke weide, met uitzicht op de Kapel.

Er wordt in het inrichtingsplan aandacht besteedt aan het religieus katholiek erfgoed in de stad Roosendaal. Veel kloosters zijn verloren gegaan en de geschiedenis is hierbij uitgewist. Er moet ruimte zijn dit verhaal, over de stad en het ontstaan van de kloosters, kerken en kapellen en het verdwijnen hiervan, te vertellen. Daarom is er in de tuin van Mariadal een route 'processiegang' opgenomen die het verhaal van de kloosters, kerken en kapellen in de stad verbeeld.

De nuttuinen en de boomgaard krijgen weer een volwaardige plaats in de tuin. De thema's 'zelfvoorzienendheid' en 'educatie' worden doorgevoerd in de ontwikkeling van Stroomgaard, als hedendaagse interpretatie van de boomgaard. De Stroomgaard is geheel zelfvoorzienend en wekt stroom op voor het publieke programma van het klooster.



Beelden van de toekomstige inrichting van de kloostertuin.

bron: BVR groep, 2017



6 Conclusie en aanbevelingen

Verskillende historische lagen vertellen elk een verhaal van de plek, van het kloostercomplex van de Zusters Sainte Marie, de Broeders Saint Louis en van de Franciscanessen van Mariadal. Nieuwe lagen worden er steeds toegevoegd. Lagen die een relatie hebben met de complexen, het kloosterleven, het katholieke verleden, maar ook eigentijdse lagen, lagen uit de 21^e eeuw. Het inrichtingsplan opgesteld door BVR groep e.a. is besproken in hoofdstuk 5. Dit plan wordt in voorliggend hoofdstuk vergeleken met de waarden van de tuin zoals besproken in hoofdstuk 4. Ook worden er in dit hoofdstuk aanbevelingen gedaan welke verdwenen elementen en structuren wellicht meegenomen kunnen worden in het toekomstige ontwerp. Deze tekst is schuingedrukt.

6.1 Herkenbaar maken van Roosendaal als Katholiek erfgoed

Het kloostercomplex kan in zijn algemeenheid zeldzaam genoemd worden als herinnering aan het katholieke verleden van de stad. De Congregatie heeft begin 20^e eeuw in korte tijd ondermeer kloosters, scholen en internaten in Roosendaal gebouwd. Zij heeft ook veel missiewerk verricht in de Antillen, Suriname en Chili. In de hoogtijdagen telt de Congregatie ca. 1220 Zusters en 180 instellingen die zich inzetten voor onderwijs, opvoeding of anderszins. Veel bebouwing in Roosendaal is inmiddels verdwenen. Mariadal is een van de weinige complexen die nog over is. Daar moet zorgvuldig mee omgegaan worden. In het toekomstige plan wordt aandacht besteed aan dit gegeven. Er zijn in de tuin informatiepanelen voorgesteld die het verhaal van Roosendaal en Mariadal vertellen en verbeelden.

6.2 Respecteren historische gegroeide situatie kloostercomplex Sainte Marie

Het kloostercomplex met bijbehorende tuin van de Zusters Sainte Marie kent een historisch gegroeide situatie. De bebouwing werd vanuit de Molenstraat steeds verder uitgebreid in noordelijke richting. De tuin werd door een willekeurige aankoop van gronden steeds groter. Daarentegen sluiten de terreinen van de Broeders Saint Louis en Mariadal aan bij het strookvormige verkavelingspatroon.

Geadviseerd word om het onderscheid van een historische gegroeide situatie van het klooster van de Zusters Sainte Marie en een meer planmatige opzet van de complexen van de Broeders Saint Louis en Mariadal tot zijn recht te laten komen in de verdere planvorming. Vanuit de historisch gegroeide situatie wordt geadviseerd om met de ontwikkeling langs de Kloosterstraat tot aan de kloostertuin meer aan te sluiten bij deze gegroeide situatie en minder aan te haken bij de orthogonale structuur van de kloostertuin Mariadal.

6.3 Aansluiten bij scheiding kloostertuinen Broeders Saint Louis, Zusters Sainte Marie en Franciscanessen

De ontwikkeling van de kloostertuin kent zijn oorsprong bij de Kloosterstraat. Hier staat in de begintijd het kloostercomplex van de Zusters Sainte Marie met bijbehoren tuinen, begraafplaats, bleekvelden etc. Ook de sportvelden horen bij het kloostercomplex van de Zusters Sainte Marie. Om de sportvelden te bereiken en niet over straat te hoeven zijn er in beginsel luchtbruggen over de Kloosterstraat aangebracht. Deze bruggen worden vervangen door een tweetal tunnels. Via de twee tunnels onder de Kloosterstraat kwamen Zusters en leerlingen ongezien aan de overzijde van de straat.

Vanaf daar gebruikte ze een diagonaal aangelegde laan met opgaande beplanting naar het Heilig Hart beeld met populieren. Zo kwamen ze bij het sportveld. De diagonaal aangelegde laan, het Lindelaantje, is niet meer aanwezig. Wel staat er nog een aantal Lindebomen op het schoolplein die daar naar refereren. Het Heilig Hart beeld staat niet meer op deze plek. De populieren die van oorsprong een ensemble vormen met dit beeld staan nog wel op een verhoging in de tuin.

Mogelijk kan bij de plannen deze diagonale laan weer worden aangelegd. Zo is de historische relatie met de Kloosterstraat weer hersteld.

Het kloostercomplex van de Broeders Saint Louis was strikt gescheiden van de andere kloostercomplexen. Er was geen contact. Het kloostercomplex van de Broeders is begin jaren '70 van de 20e eeuw geheel verdwenen. Sinds die tijd staat hier het stadskantoor met in de oude kloostertuin een parkeerterrein. *In de nieuwe plannen zijn woningen gedacht in de kloostertuin. Geadviseerd wordt om met de structuur aan te sluiten bij de oude kloostertuin van de Broeders van Saint Louis en niet te laten samenvloeien met de ontwikkeling in de tuin van Mariadal. Er was sprake van een strikte scheiding. Groen en water spelen een belangrijke rol in dit deel van het plan.*

Tussen het kloostercomplex van de Zusters Sainte Marie en de Broeders Saint Louis lag de Bloemstraat. Deze straat was smal van profiel en liep dood. Uit het interview met de Zusters van Mariadal (zie bijlage 1) was de Bloemstraat een aparte straat die geen relatie had met de kloostercomplex van Sainte Marie. Of de bebouwing en de activiteiten een rol gespeeld hebben bij het klooster van de Broeders Saint Louis is onbekend. De Bloemstraat en de bebouwing is geheel verdwenen.

In de plannen heeft men het idee op deze plek een plein te maken waar geparkeerd gaat worden. Het plein kent wel een beduidend groter formaat dan de Bloemstraat met de bebouwing. Misschien kan met de oorspronkelijke structuur van de Bloemstraat en de oorspronkelijke omvang van dit aparte gebiedje iets gedaan worden in de verdere planvorming.

Algemeen wordt geadviseerd de oorspronkelijke opdeling van de terreinen van de Zusters Sainte Marie, Broeders Saint Louis en Franciscanessen van Mariadal en het aparte gebiedje rond de Bloemstraat tot uiting te laten komen in de plannen.



De scheiding tussen de tuinen van de Zusters Sainte Marie, Broeders Saint Louis en de Zusters Franciscanessen

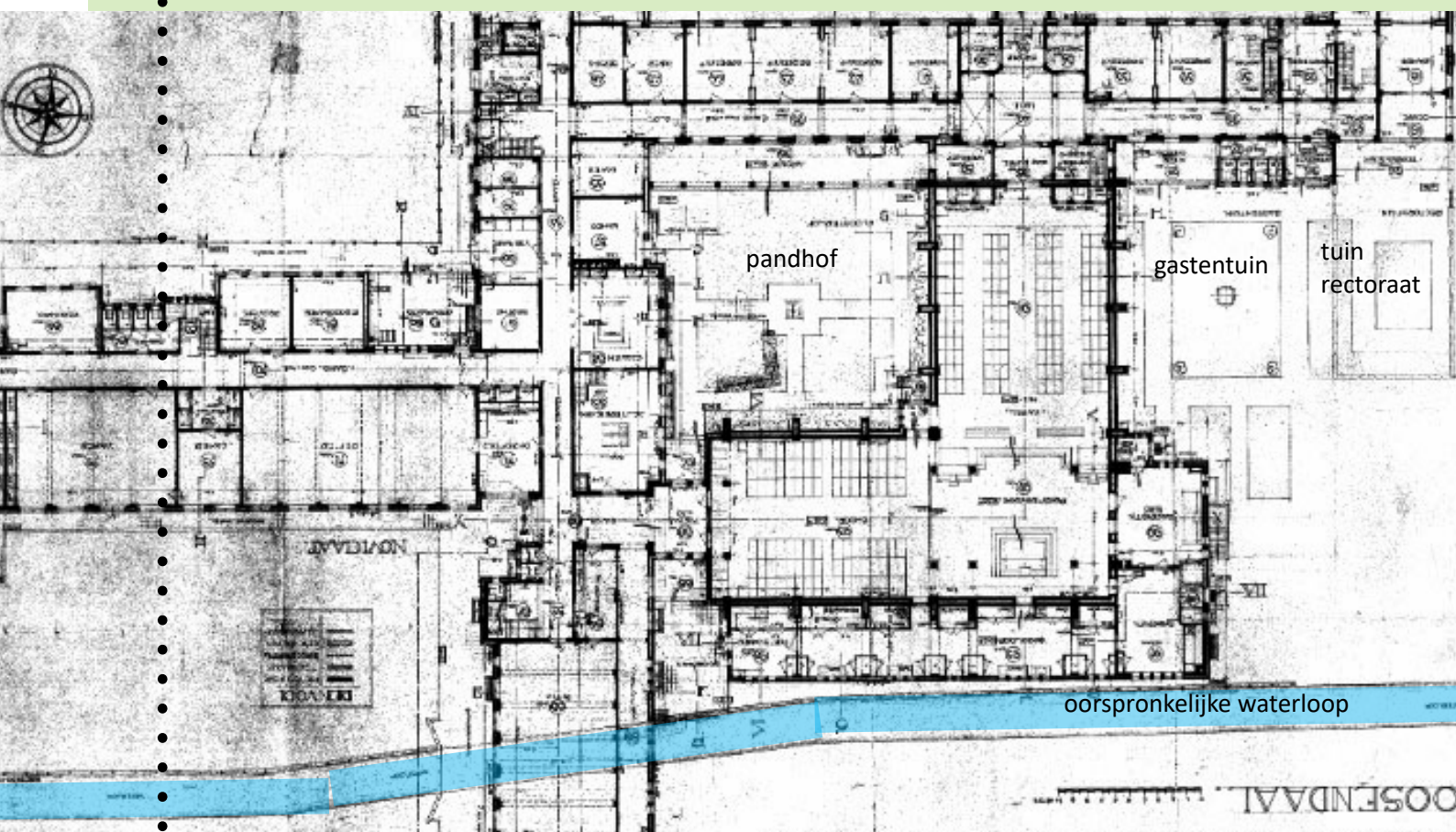
6.4 Aansluiten bij de historische landschappelijke structuren

Bij de aanleg van de kloostertuin van Mariadal in 1934 is het strookvormige verkavelingspatroon van het landschap overgenomen. Ter hoogte van Mariadal heeft lang een waterloop gelopen. De waterloop is bij de aanleg van de tuin overkluisd. Voor de waterhuishouding in het gebied is een vijverpartij aangelegd. Deze vijver is ook gebruikt voor recreatie en visvijver.

In de toekomstige plannen wordt het oorspronkelijke verkavelingspatroon gehandhaafd en wordt voorgesteld de oorspronkelijke oost-west georiënteerde waterloop weer terug te brengen en ergaarderbaar te maken. Dit gebeurt in de vorm van een iets verhoogde waterloop. Verder wordt een noord-zuid georiënteerde watergang aangelegd op de plek van de langgerekte vijver.

Laanbeplanting vormt een verbindend element in de tuin en volgt de oorspronkelijke strokenverkaveling. Van oorsprong is er laanbeplanting aanwezig langs de waterloop, langs de oost-west georiënteerde structuur aan de zuidzijde, rondom de sportvelden en tussen de Lourdesgrot en de Graftombe (zie pagina 39).

Deze structurerende laanbeplanting dient meegenomen te worden in de toekomstige plannen. Wel is een groot aantal bomen er slecht aan toe. Deels of geheel vervangen is een optie en zal weloverwogen moeten plaatsvinden. In de rest van het plannen wordt geadviseerd geen structurerende laanbeplanting aan te brengen, omdat deze dan gaat concurreren met de historische structuur.



*Het ontwerp van de rectoraattuin, gastentuin, de pandhof en de oorspronkelijke waterloop zijn zichtbaar op de bouwtekening (ca. 1932).
bron: Provincie Noord-Brabant 2013*

6.5 Aansluiten bij de functionele indeling: bezinning, recreatie en nut

Van oorsprong kent kloostertuin Mariadal een voor een onderwijscongregatie typerende opzet waarin drie functies verenigd zijn: bezinning, recreatie en nut. De tuin aan de oostzijde is specifiek ontworpen en aangelegd met bezinning als doel. Dit geldt ook voor de pandhof, gastentuin en rectoraatstuin. Het midden van de tuin is van oorsprong een plek om te recreëren met sportvelden en andere recreatievoorzieningen. Het westelijke gedeelte van de tuin was het nutsgedeelte/ economische gedeelte.

De functie indeling wordt ook in de toekomstige plannen gehandhaafd. De tuin met rond-point, de pandhof, gastentuin (bezinning), sportvelden (recreatie) en een gedeelte van de nutstuinen (nut) worden in de nieuwe plannen opgenomen en hersteld waar nodig.

Het pandhof

De pandhof betreft een centrale ruimte en rustpunt. Het is een plek ter beschouwing. De huidige opzet betreft een inrichting uit de jaren '60. De oorspronkelijke indeling is op de voorgaande pagina in beeld gebracht.

Vanuit historisch perspectief bestaat er een mogelijkheid de pandhof een vernieuwde inrichting te geven, maar wel met de verwijzing naar de oorspronkelijke functie. Dit geldt ook voor de gastentuin. Bij de pandhof kan gedacht worden aan elementen als een bron, waterpartijtje, beeld etc. binnen een orthogonale symmetrische opzet. De huidige valse Christusdoorn is groot van omvang, maar wel symbolisch van belang. Mogelijk kan de Christusdoorn worden vervangen door een kleiner exemplaar.



De opzet van de tuin: bezinning, recreatie en nut. De groene lijnen geven de laanbeplanting aan. De rode pijlen de plekken waar ooit sprake was of is van een entree naar de tuin.

De voortuinen

De omheining van de voortuin is nagenoeg onveranderd. Wel is er tussen de gemetselde penanten een meer sierlijk buizenhekwerk aangebracht. Van oorsprong staan er coniferen in de voortuinen. Deze hebben plaats gemaakt voor meer siergroen als rhododendrons en hortensia's. *Het is denkbaar dat het buizenhekwerk weer in een donkere kleur geschilderd wordt. Dit sluit meer aan bij het oorspronkelijke uiterlijk.*

De gastentuin

De gastentuin kan aan de hand van de oorspronkelijke bouwtekening (pagina 38) weer hersteld worden.

Rond-point

De rond-point is een plek van bezinning. De straalsgewijze structuren zijn nog zichtbaar al moet gesteld worden dat de planting sterk uitgegroeid is. In het oorspronkelijke ontwerp is er sprake van een gebied met een open karakter. Een berceau begeleidt de noord-zuid georiënteerde as richting de Mariakapel. Eigenlijk pas bij de aanleg van de muur is er sprake van meer beslotenheid. Een deel van de rond-point nabij de muur krijgt hoge struiken die in vorm gesnoeid worden. De Zusters Franciscanessen hebben meer behoefte aan beslotenheid. Er wordt door de tijd heen steeds meer beplanting toegevoegd. In de tuin bevinden zich in de begintijd een kapel met Mariabeeld en een Kruisbeeld. Dit Kruisbeeld is verdwenen. In de loop van de tijd is er een Jozefbeeld bij de kapel in de centrale as geplaatst. Helaas is de berceau verdwenen.

De rond-point kan in de nieuwe plannen een meer open karakter krijgen. Ook kan de verdwenen berceau weer een plek krijgen. De plek van het verdwenen Kruisbeeld kan weer gemarkeerd worden of een nieuwe functie krijgen.

De sportvelden

De sportvelden die oorspronkelijk horen bij het terrein van de Zusters Sainte Marie en vanaf 1973 bij de kloostertuin van Mariadal behouden in de toekomstige plannen dezelfde recreatieve functie. Van oorsprong zijn de sportvelden ontsloten vanaf de zuidzijde via een schuin pad met laanbeplanting. De sportvelden worden momenteel gebruikt door verschillende scholen aan de Kloosterstraat.

Geadviseerd wordt om in de plannen een entree te maken op de plek waar deze vroeger ook was. Het betreft een schuin pad met laanbeplanting. Zo zijn de sportvelden ook in de toekomst weer bereikbaar vanaf de Kloosterstraat.

De nutstuinen

De tuinen in dit gebied hebben bijgedragen aan de zelfvoorzienendheid van de Zusters. Dit vonden de Zusters Franciscanessen heel belangrijk. Er waren kassen, uitgestrekte groentetuinen en boomgaarden.

In de nutstuinen lag ook de begraafplaats. In de nieuwe plannen wordt de plek van de begraafplaats behouden en geëerd. Geadviseerd wordt om zoveel mogelijk van de beplanting, hekwerken met penanten in de plannen op te nemen.

De oorspronkelijke nutstuinen naast de sportvelden wordt in de toekomstige plannen ingericht als een boomgaard. Vanuit historisch perspectief is dit een vreemde vertaling omdat hier nooit een boomgaard heeft bestaan. Geadviseerd wordt iets te doen met de (belijningen) in de moestuinen.

In de twee volgende blokken van de nutstuinen zijn lange tijd moestuinen geweest en heeft een uitgestrekte boomgaard bestaan.

In de toekomstige plannen wordt gedacht om een gedeelte van de oorspronkelijke nutstuinen te bebouwen. Vanuit historisch perspectief is het bebouwen van dit gedeelte van de tuin, de plek waar het het 'minste pijn' zou doen.

De architect heeft een 'Stroomgaard' in gedachte. Een plek waar nieuwe bebouwing komt en waar de stroomvoorziening van het gehele complex komt. Deze zelfvoorzienendheid, autarkie, verwijst ook naar het verleden van het kloostercomplex. De nutstuinen waren ook gericht op zelfvoorziening.

In de tuin heeft water altijd een belangrijke rol gespeeld. Dit heeft vooral te maken met de lagere ligging van het gebied. Waterhuishouding is daarom altijd van groot belang geweest. In eerste instantie was er een oost-west georiënteerde watergang evenwijdig aan de Vincentiusstraat. In de tuin zelf heeft lange tijd een rondlopende watergang in de nutstuinen gelegen. Deze is op enig moment vergraven als vijver, zodat er ook gerecreëerd kon worden en er vissen in gekweekt konden worden. Hoogstwaarschijnlijk is er op een gegeven moment voor de sier een eiland en fontein in aangelegd.

In de toekomstige plannen wordt ook weer een rondlopende watergang aangelegd. Dit gegeven verwijst naar het belang van water in de vroegere nutstuinen. Het water heeft door de tijd heen verschillende plekken gekend, dus het voorstel om de watergang op een iets andere plek aan te leggen is vanuit historisch perspectief geen bezwaar.

Tuin Noviciaatvleugel

Bij de noviciaatvleugel heeft van oorsprong een tuin met gebogen paden gelegen. De tuin wordt aan deze zijde vanaf de begintijd van de Vincentiusstraat afgescheiden met een kloostermuur. Op enig moment is de tuin getransformeerd naar nutstuin en in een later stadium heeft ook het parkeren hier een plek gekregen.

In de plannen wordt er in dit gedeelte van de tuin nieuwbouw en parkeren voorgesteld. Vanuit historisch perspectief is het bebouwen van deze plek denkbaar al moet de kloostermuur gerespecteerd worden.

6.6 Waarborgen rust versus activiteit

Kenmerkend voor het ontwerp van de tuin uit 1934 is het contrast tussen het oostelijke gedeelte van de tuin en het westen. Het oostelijke deel kent rust en heeft een besloten karakter. Dit betreft o.a. de tuin met rond-point, de voormalige gastentuin en de pandhof.

In het westelijke gedeelte is van oorsprong meer activiteit door de aanwezigheid van de nutstuinen (moestuinen, boomgaarden, kassen).

Op de historische bouwtekening is de indeling van de gastentuin en de pandhof goed zichtbaar. Mogelijk kan in het toekomstige ontwerp deze orthogonale tuinindeling in beide tuinen weer teruggebracht worden.

In de toekomstplannen zal het oostelijke gedeelte van de tuin nog altijd het rustige gedeelte blijven. Het krijgt een semi-openbaar karakter met een entree op de plek in de muur waar van oorsprong ook een entree was. Het westelijke deel van de tuin krijgt in de toekomstplannen een meer openbaar karakter als verbinding naar het centrum.

6.7 Behouden van religieuze objecten

Van oudsher staat in de tuin een aantal religieuze objecten. Het gaat om de Mariakapel en een Jozefbeeld in de rond-point, de Graftombe en Lourdesgrot met Piëta centraal in de tuin en een kapel met een beeld van Franciscus.

De bestaande religieuze objecten worden in de toekomst zorgvuldig behouden. Mogelijk kan de toekomstplannen iets gedaan worden met de plekken waar ooit een Heilig Hart beeld en het Kruisbeeld gestaan hebben.

Eind jaren '30 – begin jaren '40 van de 20^e eeuw is er een begraafplaats aangelegd centraal in de kloostertuin. De begraafplaats is niet meer als zodanig in gebruik. De begraafplaats kent een verhoogde ligging in het terrein en wordt omgeven met goed onderhouden groen.

De twee toegangen tot de begraafplaats met penanten verwijzen naar de plek als begraafplaats. De plek van de begraafplaats is van groot belang als religieus element in de tuin.

De begraafplaats heeft zijn functie verloren, maar zal wel als herkenbaar element terugkomen in de toekomstige plannen. Mogelijk kan hier in de huidige planvorming nog eens zorgvuldig naar gekeken worden.

6.8 Aansluiten bij de dynamiek van de kloostertuin

Uit de beschrijving van de historisch ontwikkeling (hoofdstuk 2) komt naar voren dat de tuin zich steeds heeft aangepast naar de functie van de tijd. Er worden elementen en structuren aan toegevoegd, maar gelijktijdig verdwijnen er ook weer elementen en structuren door een gewijzigde situatie. In eerste instantie is de tuin van de Zusters Sainte Marie strikt gescheiden van de kloostertuin van Mariadal. Ze maken overigens wel gebruik van elkaars diensten maar de rest is strikt gescheiden. Ook de toegangen tot de grafkapel en de Lourdesgrot met Piëta is strikt gescheiden. Bij vertrek van de Zusters Sainte Marie komen de sportvelden in bezit van Mariadal. Sport en bewegen maken voortaan deel uit van het programma van de Zusters Franciscanessen. Overigens worden deze velden nog steeds gebruikt door de scholen in de omgeving. De nuttuinen met een economische functie om zorg te dragen voor de zelfvoorzienendheid van de Zusters Franciscanessen maakt op een bepaald moment plaats voor siertuinen en een tuin met een mooi eiland om naar te kijken.

Ook nu zijn er plannen om de tuin (gedeeltelijk) van functie te laten veranderen. Dit past in de lijn van de dynamiek van de kloostertuin.

6.9 Waarborgen beslotenheid van de tuin

De kloostertuin van Mariadal is van oorsprong besloten en niet toegankelijk van buitenaf. Ook tegenwoordig is de tuin ruimtelijk begrensd door muren, hekwerken en bebouwing. Dit draagt bij aan het besloten karakter dat zo kenmerkend is voor een kloostertuin. De tuin is een besloten, groene enclave in het steeds sterker verstedelijkt gebied van Roosendaal.

De monumentale muur aan de Burgemeester Prinsensingel blijft in het plan behouden en de dichtgezette entree wordt geopend. De muur aan de Vincentiusstraat blijft ook behouden. De beslotenheid van de tuin aan de zuidzijde wordt versterkt door de introductie van een loofgang aan de zuidzijde in de vorm van een berceau. Deze komt op de plek waar van oorsprong ook een laan heeft gelopen. In de rond-point heeft in het verleden ook een berceau gestaan. In kloostertuinen komen regelmatig berceaux met fruit voor, die een bijdrage leveren aan de zelfvoorzienendheid van het complex.

Bronnen en literatuur

Literatuur

- BVR groep e.a. Mariadal, *Hortus conclusus 'Wending naar een nieuwe wereld'*, 8 september 2017
- Broos, M. *Het klooster- en scholencomplex Sante Marie*.
- Fransen, M.T.C., *Kansen voor de kloostertuin*, 2016.
- Gemeente Roosendaal, *structuurschets Binnenstad Roosendaal*, 2001.
- Gemeente Roosendaal, *cultuurhistorie in de Gemeente Roosendaal, toekomst voor het verleden*, 2007.
- Gemeente Roosendaal, *Gebiedsvisie herontwikkeling Mariadal en omgeving*, september 2011.
- Landschapsbeheer Nederland, *Leestekens van het landschap, landschapselementen in een kort bestek*, november 2005.
- Provincie Noord-Brabant, *Herbestemming klooster Mariadal. Informatie over het complex en gebruiksmogelijkheden*, september 2013.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Cultuurhistorische verkenning Klooster Mariadal te Roosendaal*, november 2010.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek, voor waardestelling van groen erfgoed*, 2010.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Een toekomst voor kloosters, handreiking voor het herbestemmen van kloostercomplexen*, 2013.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, provincie Noord-Brabant, gemeente Roosendaal, *Cultuurhistorische essenties Kloostercomplex Mariadal*.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Kloostertuin Mariadal in Roosendaal*, 2014.
- Rooij, de Jeroen, *Overzicht bomen VTA inspectie Mariadal – Vincentiusstraat 3 -7 Roosendaal*, 16 juni 2015.
- wUrck presentatie, *Groot Mariadal; Informatiebijeenkomst voor omwonenden*, maart 2020
- Zuster Margriet, Zuster Albertina e.a. verslag. *Overleg met Zusters Franciscanessen over gebruik Mariadal*, 2020.

Websites

- archieven.nl
- aviodrome.info
- beeldbank.cultureelerfgoed.nl
- ergoedroosendaal.nl
- kloostertuinen.nl
- nimh-beeldbank.defensie.nl
- rijksmonumenten.nl
- westbrabantsarchief.nl
- topotijdreis.nl
- roosendaaltoenennu.nl
- zoeken.hetnieuweinstituut.nl

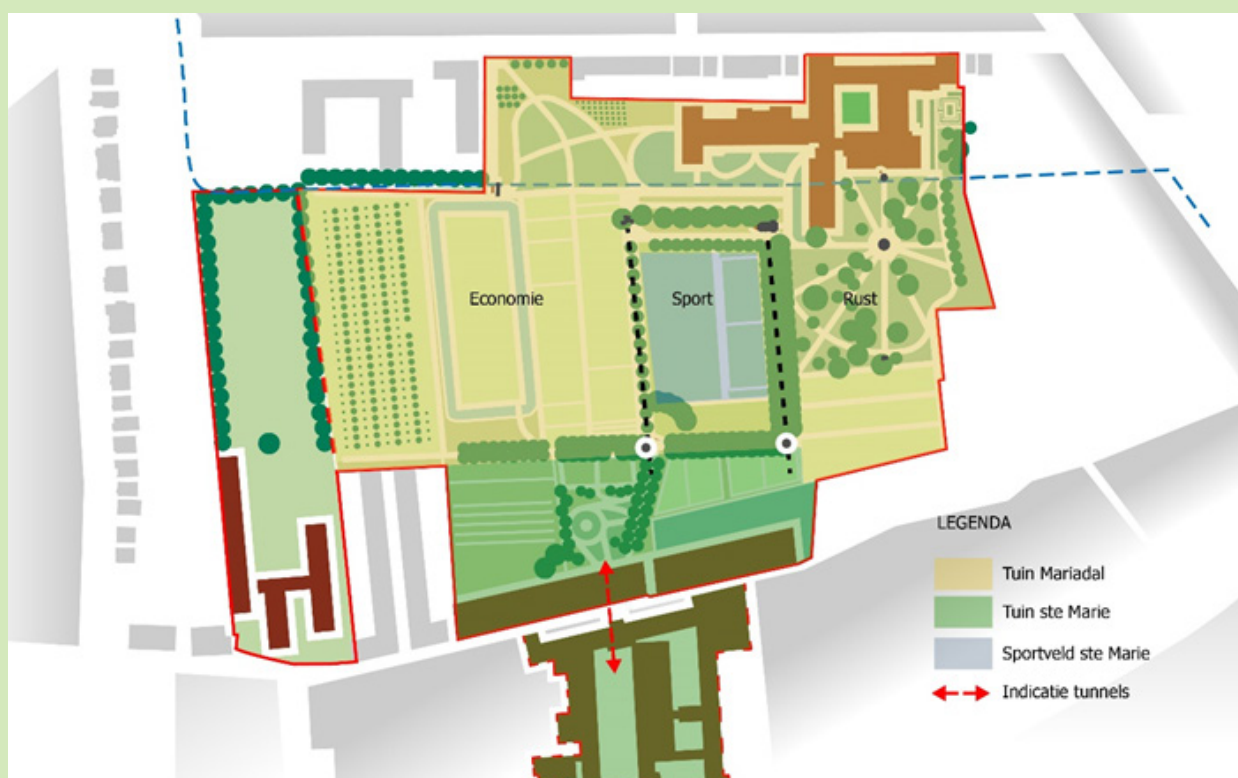
Bijlage 1: overleg met Zusters Franciscanessen over gebruik Mariadal

Aanwezig: Zusters Margriet en Albertina, Anton Oomen BVR, Tom Raats (verslag) en Paul Kersten wUrk
Datum: 23-01-2020

Na overleg met de gemeente, de RCE en de CRK is gevraagd om een verdiepingsslag in het gebruik van de tuinen rondom het klooster van Mariadal. Vanuit de gemeente kwam de vraag om met de tuin meer aansluiting te krijgen op de binnenstad.

De tuinen waren gesloten voor buitenstaanders en werden uitsluitend gebruikt door zusters van Mariadal en ste Marie. Hier kwam rond 1970 verandering in. Toen werden er "leken" toegelaten voor onderhoud. De tuin was van het eigendom van de congregatie gesticht door Mère Marie Joseph. Mariadal werd in 1935 gebouwd en was de uitbreiding van het eerdere gebouwde klooster ste. Marie. Mariadal is gesticht om de zusters in stilte te vormen. De twee kloosters werden verbonden door twee tunnels onder de kloosterstraat. Deze tunnel liepen van de rand van de tuin tot in het cour van het ste Marie. Een tunnel was voor de zusters en de andere tunnel was voor goederen, ook wel de koeientunnel genoemd. De tuin kent een 3 deling. Een meditatie tuin/rusttuin bij het rond-point, een recreatie tuin met sportvelden en een economische tuin met een moestuin en een boomgaard. Grotendeel van de tuin werd gebruikt door de zusters van Mariadal, maar het sportveld werd gebruikt door het ste Marie.

Naast een sportveld was er een ruimte met speeltoestellen voor de kinderen die op bezoek kwamen. De bomenlaan zorgde voor een scheiding tussen deze twee tuinen. De twee kloosters hebben ruim 40 jaar samen gewerkt en maakte gebruik van elkaars diensten. Zo werd er in het klooster van Sainte Marie brood gebakken voor de twee kloosters en werd de economische tuin gebruikt om groente en fruit te verbouwen.



Verdeling tuin van 1935 tot 1973

Naast groente en fruit werden er ook varkens en kippen gehouden. Deze bevonden zich naast de wasserij, waar nu de houten schuur staat.

Al voor de bouw van Mariadal was het complex belangrijk voor de voedselvoorziening. Er lag een watergang aan de noordzijde die werd gegraven voor de afvoer van water met een bommenrij. Deze verving de functie van waterafvoer die bij de bouw van het station door de demping van de oude turfvaar (in de brugstraat). De vijver lag er als siervijver en was later een keer verlegd. Naast het leveren van eten werden de zusters van Mariadal soms in gezet om les te geven aan het internaat.

Toen in 1973 het ste Marie gesloopt werd is de tuin eigendom geworden van Mariadal. De hoofdgedachten van de tuin is gebleven, maar door het aanleggen van de Prinsensingel en de ontwikkelingen aan de Kloosterstraat is de tuin wel aangepast.

De begraafplaats van het ste Marie werd geruimd en de graven zijn verplaatst naar de begraafplaats van Mariadal. De begraafplaats van Mariadal ligt hier al langer. Niet bekend is vanaf wanneer, maar in 1953 lag deze er al. Voor het graf van Mère Marie Joseph is de grafkapel gebouwd. De grafkapel is nog steeds aanwezig, maar Mère Marie Joseph is verplaatst naar de nieuwe begraafplaats.

De structuur van de rusttuin bleef in grote lijnen gelijk. Aan de kant van de muur bij de prinsensingel kwamen slingerende paden met in zuilen gesnoeide beuken. Deze paden werden veel gebruikt door de zusters, omdat het hier rustig en beschut was. Verder bleven de cirkels en lijnen onaangetast. Later werd het Rond-point bestraat met betonklinkers. Het idee hierachter is niet bekend. Rondom het Josef beeld kwam een coniferen haag. Deze zorgde ervoor dat het zicht op het klooster vanuit de tuin werd geblokkeerd. De stille tuin was een open tuin, waar veel overzicht was. Door achterstallig onderhoud aan de tuin werd vooral het achterste gedeelte rondom de Mariakapel overwoekerd door hoge bomen en struiken. De monumenten in de tuin werden verbonden door paden. Er was geen eenduidige route, maar men kon van monument naar monument lopen om daar te bidden.

De vijver van de moestuin is veranderd van een sloot rondom de moestuin in een vijver tussen de moestuin en de boomgaard. Het lijkt of de hoeveelheid gelijk gebleven is, maar de reden hiervan is niet duidelijk.

De rectoraat woning die later is aangebouwd had geen direct toegang tot het klooster. De rector (van Dongen) maakte wel gebruik van de tuin, maar kwam alleen in de kapel voor de diensten. In het klooster mocht hij niet komen. Het klooster werd in die tijd ook wel "Het Slot" genoemd. Hiermee werd duidelijk gemaakt dat het enkel voor de zusters was. Dit werd aangegeven met borden boven de deur.

Bijlage 2: Het klooster en scholencomplex Sainte Marie

Het klooster- en scholencomplex Sainte Marie (1)

Marius Broos

Inleiding

Op 3 februari 2014 stuitte een aannemersbedrijf bij graafwerk voor een ondergrondse vuilniscontainer in de Kloosterstraat op de restanten van een tunnel. Na enig beraad werd het gat ter hoogte van Hogestede dichtgegooid en de vuilniscontainer enkele meters verder geplaatst. Al weten oudere Roosendalers nog wel van het bestaan van een onderdoorgang, toch leverde dit voor velen een verrassing op, niet in het minst van de opdrachtgever. Dat er nog een tweede tunnel was, is amper bekend. Alvorens in twee volgende afleveringen te vertellen over de gebruikers van het klooster- en scholencomplex met de tunnels onder de Kloosterstraat, is het goed de uitbreidingen en wijzigingen van het gebouwencomplex vanaf 1832 tot de sloop in 1976 in beeld te brengen.

Het klooster- en scholencomplex

Daarbij wordt het gedenkboek, dat in 1932 door de Zusters Franciscanessen werd uitgebracht bij het eeuwfeest van hun congregatie, geconfronteerd met gemeentelijke bouwvergunningen en kadastrale

archiefstukken.¹ De resultaten zijn deels in veertien kaartjes in beeld gebracht (zie hiernaast).

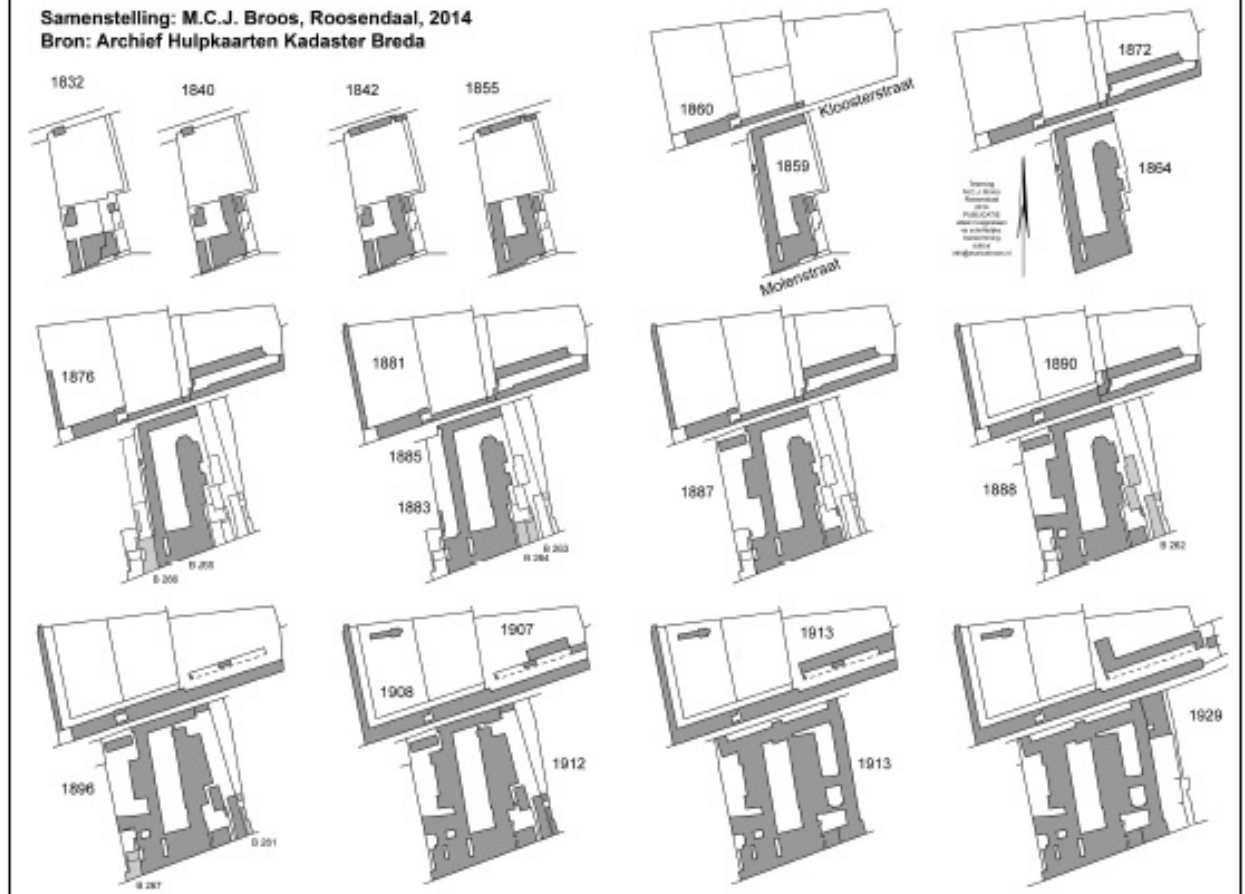
In 1832 kregen de eerste zusters de beschikking over een deel van het complex. De grond met de op dat moment bestaande opstallen zou echter tot de overdracht in 1870 eigendom blijven van mr. J.P. van Gilse en na zijn overlijden in 1848 van zijn erfgenamen P.A.G. van Gilse (wethouder en bierbrouwer) en mr. F.J.H. van Gilse (notaris). Wel werden op kosten van de zusters de eerste uitbreidingen en wijzigingen gerealiseerd, zoals in 1839 een kapel, in 1841 een 'armenschool' aan de Kloosterstraat (die toen nog niet als zodanig werd aangeduid) en in 1854 een pensionaat voor vijftig leerlingen. Pas in 1855 kreeg de congregatie rechtspersoonlijkheid onder de naam 'Het Zedelijk Lichaam onder de Zinspreuk Genootschap tot Opvoeding' (kortweg 'Genootschap tot Opvoeding').² In 1859 staken de zusters de Kloosterstraat over en realiseerden zij daar een boerderij. Tegelijkertijd werden de gebouwen aan de Molenstraat en de Kloosterstraat met elkaar verbonden door nieuwe school- en pensionaatslokalen.



Het klooster- en scholencomplex Sainte Marie, met op de achtergrond het moederhuis en noviciaatsgebouw Mariadal aan de Vincentiusstraat, 1935. Goed zichtbaar zijn de land- en tuinbouwgronden, tennis- en sportvelden, tuinen, kerkhof, Heilig Hartbeeld, Molenstraat, Kloosterstraat, Bloemstraat (links midden) en Dominéstraat (links onder). Foto KLM Aerocarto, collectie Gemeentearchief Roosendaal.

Klooster- en scholencomplex Sainte Marie aan de Molenstraat en Kloosterstraat te Roosendaal, 1832-1932

Samenstelling: M.C.J. Broos, Roosendaal, 2014
Bron: Archief Hulpkaarten Kadaster Breda



Ook het gebouw van de 'armenschool' aan de Kloosterstraat uit 1841 kreeg in 1859 een facelift. In 1864 kwam er een nieuwe kapel tot stand en kregen de oude gebouwen aan de Molenstraat een nieuwe en hoge gevel. Om dat mogelijk te maken, hadden de zusters op 10 april 1863 van het gemeentebestuur voor 40 gulden een stukje Molenstraat ter grootte van 90 m² aangekocht.³ In de overeenkomst werd bepaald dat het 'Genootschap tot Opvoeding' binnen drie jaar na de verkoop het strookje moest bebouwen. Tot dan toe vormde de gevellijn van de verschillende panden nog een grillige lijn. Overigens was dit strookje het eerste stukje eigen grond dat de zusters aan de Molenstraat op naam kregen, alleen hadden zij de pech dat dit bij het Kadaster abusievelijk op naam gesteld werd van de familie Van Gilse.⁴ Uiteindelijk kwam alles wel op zijn pootjes terecht, maar toch.

Grond en gebouwen in een hand

Bij notariële akte van 19 mei 1870 kwamen grond en gebouwen eindelijk in één hand.⁵ In totaal ging het om 15.542 m². De familie Van Gilse had het merendeel tussen Molenstraat en Kloosterstraat al sinds 1828 in eigendom, terwijl het bouw- en wei-

land ten noorden van de Kloosterstraat in 1837 was verworven. De koopprijs voor de grond en de in 1832 bestaande gebouwen bedroeg 20.000 gulden. Maar voor de registratie en de belastingheffing werd in de akte 40.000 gulden aangehouden. Het veelvoud aan uitbreidingen, dat in de jaren 1832-1870 door de zusters was gefinancierd, werd dus getaxeerd op een magere 20.000 gulden, hetgeen bij de overdracht beslist in het voordeel van de zusters was, maar hoogstwaarschijnlijk lag de commerciële waarde van het complex een stuk hoger. In de akte werd duidelijk gesteld 'dat de gebouwen op de bij deze overgedragen goederen door het Genootschap tot Opvoeding [waren] gesticht en betaald'.

Het is niet bekend of de zusters aan Van Gilse huur voor de grond moesten betalen, maar het lijkt het er toch op dat het onroerend goed aan de Molenstraat B 265 de familie Van Gilse geen wind-eieren heeft gelegd.

Voortdurende uitbreidingen

Al in 1866 werd de kapel uitgerust met een hoofdaltaar, dat in grijze zandsteen was uitgehouwen. In 1872 lieten de zusters aan de Kloosterstraat paral-

lel aan de weg twee schoolgebouwen neerzetten, een pal langs de weg en een iets ten noorden hiervan. Zij dienden voor het lager onderwijs (deels 'bewaarschool') en werden aangeduid als de 'buitenscholen'. De officiële naam was Sint Aloysius-school. Tussen de beide gebouwen lag een speelplaats voor de kinderen. Enkele jaren later, in 1876 en 1881, werd de boerderij uitgebreid met vee- en wagenstallingen.



Gezicht vanaf het dak van de voormalige sigarenfabriek van Karel van Wely op de hoek van de Bloemstraat en de Kloosterstraat in de richting van de Sint Antoniuskerk. Duidelijk is de 'luchtbrug' tussen het kloostercomplex aan de zuidzijde (rechts) en de 'buitenscholen' aan de noordzijde (links) van de Kloosterstraat te zien. Ansichtkaart uit circa 1905, collectie Gemeente-archief Roosendaal.

In de jaren tachtig was het de beurt aan de uitbreiding van de school- en pensioonaatsgebouwen aan de westzijde van het complex tussen de Molenstraat en de Kloosterstraat. Voor dit doel werd in 1880 voor 10.000 gulden de grond met opstallen aan de Molenstraat B 266 (ter grootte van 842 m²) gekocht van de erven C.R. Fercken.⁵

In 1890 maakten een deel van de boerderij uit 1859 en het pal langs de Kloosterstraat gelegen schoolgebouw uit 1872 plaats voor een breder opgezet gebouw van twee verdiepingen. Deze school stond pal tegenover het bestaande complex aan de zuidzijde van de Kloosterstraat (dat ook uit 1859 dateerde) en kreeg toen meteen een 'luchtbrug', zodat geen enkele zuster zich nog op de openbare weg behoefde te begeven.

De verdiepingen waren bereikbaar via ijzeren trappen in hol klinkende ruimten tussen twee klaslokalen. Het hele complex had oorspronkelijk gasverlichting en verwarming door met steenkolen gestookte potkachels. De lokalen hadden hoge ramen; aan de noordzijde voorzien van on-

doorzichtig glas en aan de zuidzijde van tralies. De vensterbanken lagen op circa 1,20 meter hoogte, zodat de kinderen niet naar buiten konden kijken. De vloeren bestonden uit houten planken met soms flinke kieren.⁷

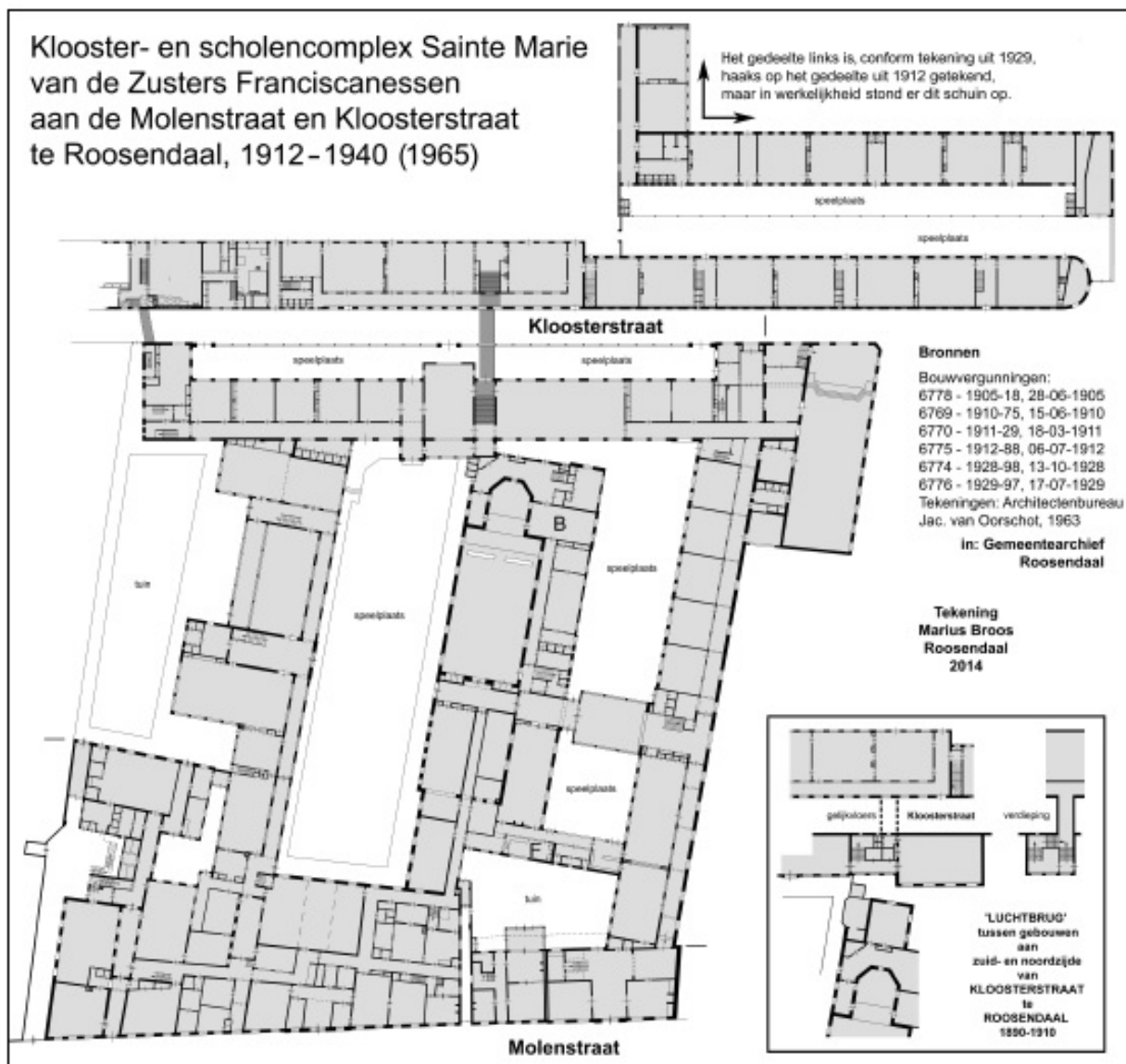
In 1889 hadden de zusters anderhalve hectare bouw- en weiland achter hun boerderij verworven. Deze percelen reikten tot aan de omgelegde Turfvaart, zodat de zusters voortaan bijna geheel in hun eigen levensonderhoud konden voorzien.

Bovendien kocht de congregatie huizen aan de oostzijde van het complex in de Molenstraat B 265 ter uitbreiding van klooster en scholen. In 1882 werd voor 5000 gulden het pand Molenstraat B 264 (ter grootte van 187 m²) van de familie P.A. Raaijmakers verworven.⁸ In 1883 volgde voor 2000 gulden het pand Molenstraat B 263 (ter grootte van 82 m²) van A.P.J. Bruglemans.⁹ De twee huizen werden verbouwd tot woning voor de rector. Het was het enige huis van het complex dat zijn voorgevel zou behouden. Pas in 1976 viel het onder de slopershamer. Vervolgens kwam in 1893 het pand Molenstraat B 262 (ter grootte van 1110 m²) van de erven P.A. Raaijmakers voor 16.000 gulden ter beschikking.¹⁰ Vroeger was dit in gebruik geweest bij de in 1880 overleden bakker P.A. Beurs.

In 1896 kwam een eerste vergroting aan de oostzijde van de kapel gereed. Heel merkwaardig is wel dat in dat jaar de noordelijk gelegen 'buitenschool' uit 1872 aan de Kloosterstraat niet meer op



Van rechts naar links: het ontvangstgebouw in 'Oud-Hollandse Renaissance' uit 1912, de rectorswoning (verbouwd uit twee huizen in 1885), het klooster- en scholencomplex (met een lange en hoge muur aan de straatzijde), ontstaan in drie gedeelten (circa 1865, 1885 en 1905). Uit: 'Gedenkboek 1832-1932', collectie Gemeente-archief Roosendaal.



de kaart stond en vervangen was door een overdekte speelgelegenheid met waarschijnlijk een bergplaats of toiletgelegenheid.

Een behoorlijke nieuwbouw

Tenslotte kon ook burgemeester A.L.G.H.M. Coenen profiteren van de uitbreidingsdrift van de zusters. Voor 8000 gulden wist hij in 1907 zijn eigendom op Molenstraat B 261 (ter grootte van 776 m²) te verkopen.¹¹ Deze verwerving en die uit 1893 maakten in 1912 de uitbreidingen van het klooster- en scholencomplex aan de oostzijde mogelijk. Voor de laatste uitbreiding aan de westzijde hadden de zusters in 1905 beslag weten te leggen op het pand Molenstraat B 267 van de gezusters Elisabeth en Petronella Moerings. Zij deden hun perceel (ter grootte van 332 m²) voor maar liefst 9500 gulden van de hand.¹² Pas toen kon de 60 meter lange en hoge voorgevel worden voltooid. Maar

achter deze gevel bleef het tot de afbraak in 1976 een doolhof van gangen en kamers. In totaal hadden de zusters in 1907 ruim 50.000 gulden besteed aan het verwerven van 'onbruikbare' buurpanden.¹³ De twee huizen aan de Molenstraat B 261 en B 262 (met een stukje grond van B 263) maakten in 1912 plaats voor een nieuw ontvangstgebouw in 'Oud-Hollandsche Renaissancestijl'. Aansluitend verzeen er in 1912, zowel aan de oostzijde tussen de Molenstraat en de Kloosterstraat als aan de zuidzijde van de Kloosterstraat, twee 'schoone en hechte schoolgebouwen', waarvoor ook het gebouw uit 1859 met de 'luchtbrug' moest plaatsmaken.¹⁴ Voor de bouw van dit alles werd een hypothecaire geldlening van 100.000 gulden aangegaan bij de bank van J. Luykx.¹⁵ In plaats van de 'luchtbrug' kwam er nu voor de zusters, leerlingen en pensionnaires een ruime tunnel onder de Kloosterstraat. Een kleinere tunnel

werd aangelegd aan de noordwestzijde van het nieuwe schoolgebouw ter verbinding van boerderij, bakkerij en wasserij met het klooster. De wasserij was in 1908 (deels) naar de tuin verhuisd in een apart gebouw met daarbij een bleekveld. De bakkerij ontstond in 1910 door een verplaatsing vanuit het klooster aan de Molenstraat naar de 'overkant'. In de aanvraag voor een hinderwetvergunning van 16 juni 1910 maakte moeder-overste A.Th. Hage-raats gewag van een bakkerij met heteluchtoven, werkbank, trog en handkneedmachine voor het bakken van alle soorten brood. Op de zolder en in de bakkerij waren bewaarplaatsen voor granen, bloem, meel, boter, eieren, suiker, siroop, krenten, rozijnen, sucade, et cetera gemaakt. Verder bestond er nog een knechtenkamer en een kleedkamer. Alle beweegkracht zou met de hand geschieden.¹⁵ Een uitbreiding in 1924 met elektrische aandrijving voor de deegmachines ging niet door. Naast de bakkerij lag de wasserij, die in 1924 wel werd uitgerust met een elektromotor van 3 pk. Deze wasserij bestond uit twee wasmachines, een centrifuge, een pomp en een stoomketel voor het leveren van warm water aan de wasmachines en een boiler.



Gezicht vanuit de tuin op het gebouwencomplex aan de Kloosterstraat. Op de voorgrond staat een deel van de Sint Aloysiusschool en erachter de Mariaschool uit 1912, later Sint Gertrudislyceum. Ansichtkaart uit circa 1920, collectie Gemeentearchief Roosendaal.

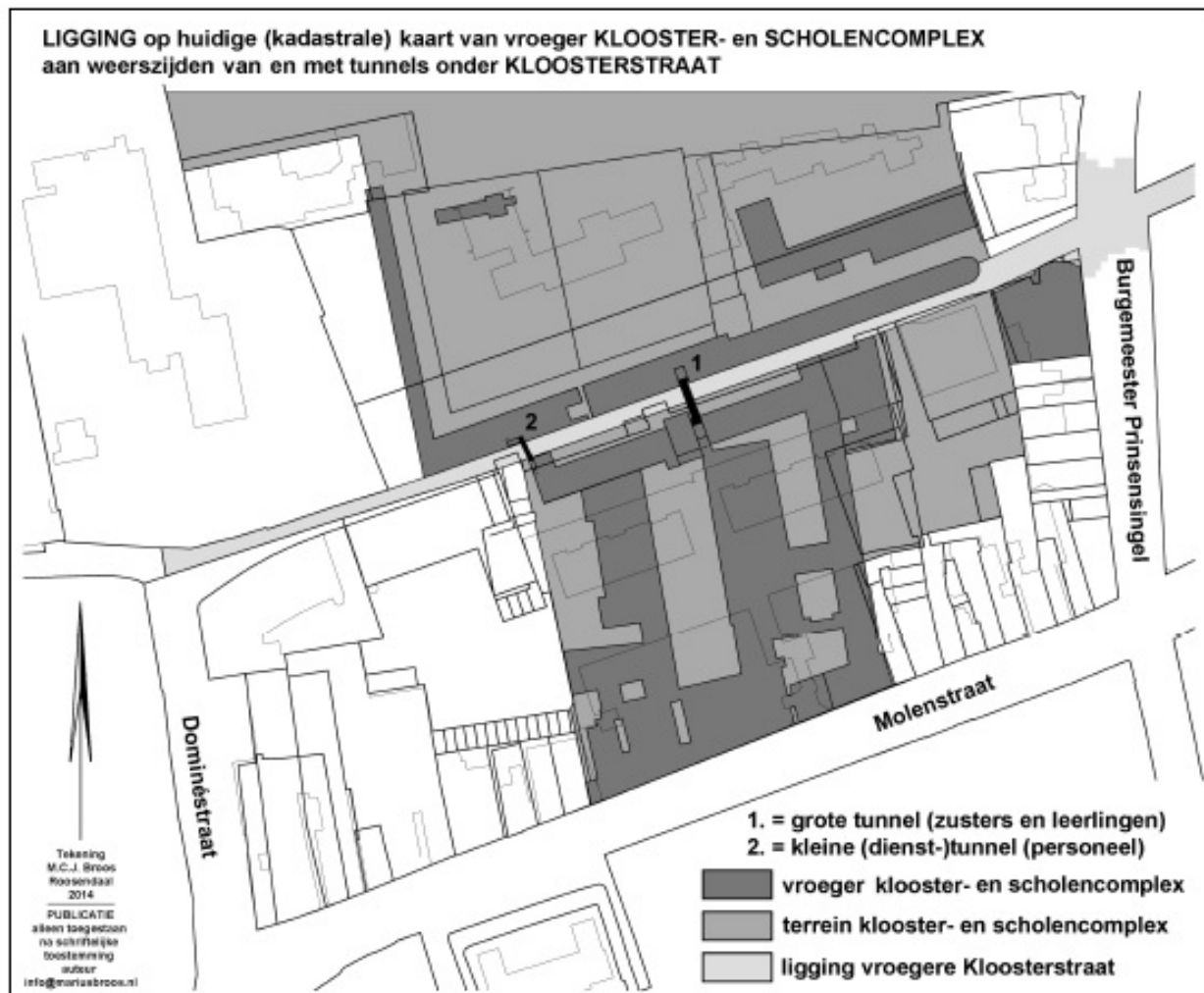
De nieuwe schoolgebouwen waren bedoeld voor de kinderen van gegoede stand (Mariaschool), een (M)ULO-school en een 'kweekschool' (opgeheven in 1917). Op de eerste verdiepingen en de zolders lagen de nieuwe verblijfsruimten voor de pensionnaires. Hun oude plekken werden deels ingericht voor het huishoudonderwijs. Vanwege de vestiging van het Sint Gertrudislyceum (per 1 september 1919) in het gebouw van de Mariaschool verdween de in steen uitgehouwen naam 'Mariaschool' in de voorgevel aan de Kloosterstraat achter een tegeltableau met de naam van het lyceum. Pas bij de afbraak van het schoolgebouw in 1976 kwam de

naam 'Mariaschool' weer tevoorschijn. De vestiging van het lyceum liet het pensionaat van de zusters enorm in aanzien stijgen.

De laatste vergroting van het complex

Op de plaats van de rond 1890 afgebroken 'buitenschool' aan de noordzijde van de Kloosterstraat (en parallel aan de deels overdekte speelplaats) kwam in 1907 en in 1913 een nieuw schoolgebouw met zes klaslokalen tot stand.¹⁷ Door de gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder onderwijs in 1920 werden enkele openbare lagere scholen omgezet in parochiale scholen. Een deel van de leerlingen aan de Kloosterstraat ging voortaan ressorteren onder hun eigen parochiekerk. De 'Sint Cornelius' kreeg haar Sint Theresiaschool. Het deel van Roosendaal dat in 1924 onder de nieuwe Sint Josephparochie zou vallen, had de Sint Josephschool aan het Knipplein. Alleen de meisjes van de Sint Janskerk en de Sint Antoniuskerk bleven de Sint Aloysiusschool trouw. Het opheffen van de 'kweekschool', het afvloeien van leerlingen naar de parochiale scholen en het verplaatsen van leerlingen aan de Mariaschool naar elders in het gebouwencomplex gaf ruimte aan de uitbreiding voor het Sint Gertrudislyceum. In 1922 telde de Sint Aloysiusschool 556 leerlingen en vijftien onderwijzeressen, de Mariaschool 180 leerlingen en vijf onderwijzeressen en de (M)ULO 56 leerlingen.¹⁸ In 1927 werd de Mariaschool opgeheven. De leerlingen van de Sint Aloysiusschool konden voortaan verder gaan aan de (M)ULO of aan het Sint Gertrudislyceum, dat de vrijgekomen lokalen van de Mariaschool in gebruik nam. In 1929 kwam de voorlaatste uitbreiding aan de Kloosterstraat tot stand. De 'buitenscholen' raakten overbevolkt en kregen er twee nieuwe klaslokalen bij.¹⁹ Het pensionaat telde inmiddels 130 leerlingen. Na de aankoop van enkele percelen op de hoek van de Kloosterstraat en de Schoolstraat ontstond een bouwplek voor een nieuw gedeelte in ongeveer dezelfde stijl als dat uit 1912. Hierin werd onder andere de (M)ULO gevestigd, die tot dan toe nog aan de overkant van de Kloosterstraat was gevestigd. De nieuwbouw bevatte ook een gymzaal annex aula of toneelruimte, alsmede een tekenlokaal, twaalf pianokamertjes en twaalf studeer- en slaapkamertjes voor de oudste pensionnaires. Tegelijkertijd werd een deel van de boerderijgrond omgevormd in tennis- en sportvelden voor de internen en een vijver, die in de winter omgetoverd kon worden in een ijsbaan. Daarmee was voorlopig de koek op voor nog meer uitbreidingen.

Op hun oorspronkelijke plek konden de zusters geen kant meer op, zodat in 1932 voor de bouw van een nieuw moederhuis en noviciaatsgebouw de keuze viel op een stuk grond aan de Vincentiusstraat dat grensde aan de boerderij, tennis- en



sportvelden. Eind 1934 was 'Mariadal' gereed.²⁰ De grens tussen de tennis- en sportvelden bij het klooster- en scholencomplex Sainte Marie en Mariadal met siertuin, grafkapel van Mère Marie Joseph, Lourdesgrot en kerkhof werd nauwkeurig afgerasterd, zodanig zelfs dat de grafkapel aan beide zijden een aparte toegang kreeg door middel van een poort. Leerlingen konden dan ook nooit het terrein van Mariadal oplopen.

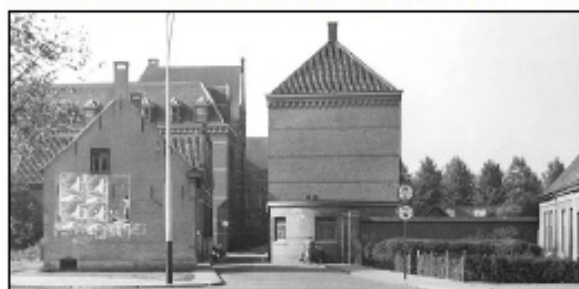
Pas in 1955 kwam er op de hoek van de Kloosterstraat (zuidzijde) en de Burgemeester Prinsensingel een gymnastieklokaal annex aula, met was- en kleedlokaal, een overblijfslokaal (boven de gymzaal) en een rijwielberging (onder de gymzaal).²¹ Tussen dit gebouw dat het uithield tot 2004 en het bestaande scholencomplex kwam een speelplaats annex sportterrein (bekend als de 'grote cour').

Sluiting en afbraak

De eerste aanslag op het gebouwencomplex kwam op 11 mei 1940. Door Duitse brandbommen werd het schoolgebouw uit 1907 en 1913 aan de noordzijde van de Kloosterstraat vernield. Alleen de twee lokalen uit 1929 bleven behouden. Zij zouden nog

tot de afbraak van het complex in gebruik blijven. Alle kinderen van de twee parochiale scholen kwamen toen onder één dak in het gebouw van twee verdiepingen: onder de leerlingen van 'Sint Jan' en boven die van 'Sint Antonius'. Tenslotte werd in 1955 voor de pensionaires de westelijke vleugel van het scholencomplex tussen Molenstraat en Kloosterstraat ingrijpend gemoderniseerd.

De schoolleiding klaagde in de jaren vijftig over de slechte toestand van de Sint Aloysiusschool. Voor



Gezicht vanaf de Burgemeester Prinsensingel op de schoolgebouwen in de Kloosterstraat, kort voor de nieuwbouw in 1955, links op de hoek. Foto, collectie Gemeentearchief Roosendaal.

het onderhoud draaide de gemeente op. Vandaar dat er in die jaren vergevorderde plannen werden gemaakt voor een nieuwbouw aan de noordzijde van de Kloosterstraat. Volgens de tekeningen zou er parallel aan de weg en ongeveer tien meter in noordelijke richting een nieuw en langgerekt gebouw komen. Het was een vrij fantasieloze nieuwbouw, zeker in vergelijking met wat er in de jaren zestig tot stand kwam.

Vanaf 1 september 1966 gingen ook jongens naar de Sint Aloysiuschool en werd de parochiale indeling losgelaten. Op 31 juli 1968 werd de eerste heipaal voor een nieuw schoolgebouw de grond ingeslagen en op 24 september 1968 kwam de goedkeuring af voor de bouw van een nieuwe kleuterschool. De lagere school werd in 1969 opgeleverd en kreeg de naam 'Jeroen Boschschool'.²² Sint Aloysius had afgedaan. Een nieuwe school diende een nieuwe naam te krijgen. Zuster Jeanne d'Arc had er als schoolhoofd geen bezwaar tegen. Het onderwijzend personeel had op haar jaarlijkse uitstap de tentoonstelling over Jeroen Bosch in 's-Hertogenbosch bezocht, vandaar de naamgeving. Op 27 juni 1969 werd er verhuisd en op 24 november 1969 vond de officiële opening plaats. De kleuters volgden pas in 1972 met hun 'Zonnehoeke'. Pas toen vielen de oude gebouwen uit 1907, 1913, 1890 en 1929 onder de slopershamer. Dit was de tweede aanslag op het gebouwencomplex ten noorden van de Kloosterstraat.

De derde aanslag vond plaats in 1976 toen het hele klooster- en scholencomplex tussen Molenstraat en Kloosterstraat aan de slopershamer ten prooi viel, zonder ook maar een enkel spoor in Roosendaal achter te laten. Overigens werd het puin niet gerecycled, maar op laaggelegen landbouwgronden ten oosten van het landgoed Visdonk gestort. Alles werd ondergedekt met zwarte grond, beplant met bomen en struiken, en later gepresenteerd als een pinetum (naaldbomentuin) op Visdonk.

Overigens gebeurde de afbraak in een tijd dat Roosendaal nog geen enkel idee had van archeologisch of cultuurhistorisch onderzoek ter plaatse. Alles wat met het klooster- en scholencomplex aan de Molenstraat en de Kloosterstraat te maken had of er aan herinnerde, werd rigoureus vernietigd.

Noten

¹ *Gedenkboek ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan der congregatie van de religieuzen van Penitenten-Recollectinen van de Onbevleete Ontvangenis te Roosendaal, 1832-1932* (Roosendaal 1932). Het artikel van R. van Hasselt, *Bouwgeschiedenis van het kloostercomplex*, in: jaarboek De Ghulden Roos, 35 (1975), blz. 12-21, plaatste al vraagtekens bij de gegevens over het onroerend goed in het *Gedenkboek*, maar de schrijver kon geen uitsluitend geven, vanwege het nog amper of niet toegankelijk zijn van notariële akten en kadastrale archiefstukken.

² Akte van oprichting van 20 maart 1855 voor notaris J.F. van Goch te Bergen op Zoom.

³ Onderhandse akte van verkoop van 10 april 1863 (Archief Kadaster Breda = AKB, akte 357/80). De verkoop was goedgekeurd bij raadsbesluit van 18 maart 1863.

⁴ Wel hadden de zusters al op 26 juni 1856 bij onderhandse akte het perceel K 71, groot 11.270 m², gekocht. Dit stuk bouw- en weiland met een koopprijs van 1350 gulden lag aan de Wouwseweg, ongeveer ten noordwesten van de latere Landbouwwinterschool. Hadden de zusters zich misschien hier willen vestigen om aan de 'uitzichtloze' situatie aan de Molenstraat een einde te maken? Het bouwen op andermans grond zonder recht van erfpacht of opstal kan nadelig uitpakken.

⁵ Akte van verkoop van 19 mei 1870 voor notaris H.A.A. Wenning te Roosendaal (GAR, Notarieel Archief = NA 2469, akte 143). Betreft: L 1049, A 284, A 958, A 959, A 964 en A 965.

⁶ Akte van verkoop van 8 augustus 1880 voor notaris A.J. van Mens te Roosendaal (GAR, NA 2540, akte 201 en AKB, akte 577/74). Het ging om de minuutpercelen L 121 en L 122. In dit artikel wordt de wijknummering uit de jaren 1869-1879 aangehouden. Deze bleef enkele decennia in de administratie bij het Kadaster in gebruik.

⁷ Mededelingen A. Schipper, Roosendaal.

⁸ Akte van verkoop van 25 augustus 1882 voor notaris H.A.A. Wenning te Roosendaal (GAR, NA 2484, akte 231 en AKB, 607/119). Betreft: perceel L 1010.

⁹ Akte van verkoop van 26 april 1883 voor notaris A.J. van Mens te Roosendaal (GAR, NA 2543, akte 155 en AKB, 616/25). Het ging om het perceel L 128. Overigens betaalden de zusters wel de hoofdprijs. Het huis met erf was op 26 april 1881 overgedragen voor 1200 gulden (GAR, NA 2483, akte 108), op 31 juli 1882 voor 1500 gulden (GAR, NA 2542, akte 241) en op 26 april 1883 dus voor 2000 gulden.

¹⁰ Akte van verkoop van 30 juni 1893 voor notaris A.J. van Mens te Roosendaal (GAR, NA 2554, akte 115 en AKB, 749/53). Betreft: perceel L 2229.

¹¹ Akte van verkoop van 9 maart 1907 voor notaris J.J.M. Mertens te Roosendaal (GAR, NA IV-04 (1907), akte 105 en AKB, 953/89). Betreft: L 2027, L 2028 en L 2230.

¹² Akte van verkoop van 4 mei 1905 voor notaris J.J.M. Mertens te Roosendaal (GAR, NA III-25 (1905), akte 204 en AKB, 924/56). Betreft: L 1435, L 1436 en L 2218.

¹³ Eén perceel aan de Kloosterstraat ten westen van het complex is niet meegerekend.

¹⁴ Vergunning (GAR, dossier 6770) op 18 maart 1911.

¹⁵ Akte van hypothecaire geldlening van 30 oktober 1909 voor notaris J.J.M. Mertens te Roosendaal (GAR, NA IV-10 (1909), akte 495).

¹⁶ Vergunning (GAR, dossier 6769) op 15 juni 1910.

¹⁷ Voor de laatste uitbreiding werd de vergunning (GAR, dossier 6775) op 6 juli 1912 verleend.

¹⁸ A. Schipper, *Van paardenstal tot Jeroen Boschschool, 1832-1982* (Roosendaal 1982).

¹⁹ Vergunning (GAR, dossier 6776) in juni 1929.

²⁰ J.C.M. de Jong, *De zusters van Mariadal, achtergronden en ontstaan*, in: jaarboek De Ghulden Roos, 71 (2011), blz. 23-46.

²¹ Vergunning (GAR, dossier 8760) op 23 april 1954.

²² In 1977 ging het bestuur van de Jeroen Boschschool over van de Zusters Franciscanessen naar de Stichting Katholiek Onderwijs Roosendaal.

Het klooster- en scholencomplex Sainte Marie (2)

Marius Broos

Inleiding

Een artikel in BN/De Stem van 8 maart 2014 met de vraag om herinneringen aan klooster, scholen en tunnels aan de Kloosterstraat te delen, leverde bijna zeventig reacties op. Eerder zijn uitbreidingen en wijzigingen van het complex vanaf 1832 tot de sloop in 1976 in beeld zijn gebracht. Nu is het de beurt aan de gebruikers van de kleuterschool en de lagere school.

Om verwarring te voorkomen is de onderdoorgang midden onder het gebouw van het Sint Gertrudislyceum steeds aangeduid als de grote tunnel. Deze was bestemd voor de zusters, leraressen, onderwijzeressen en pensionnaires. De kleine tunnel aan de westzijde is vooral bedoeld geweest voor de zusters die in de bakkerij, in de wasserij of op de boerderij werkten, tuinlieden, monteurs, loodgieters, timmerlui en metselaars.



De voorgevel van het klooster Sainte Marie in de Molenstraat 13 is versierd ter gelegenheid van het eeuwfeest van de congregatie in 1932. Rechts woont de rector op Molenstraat 15. Tenzij anders vermeld, zijn alle foto's afkomstig uit de collectie van Gemeentearchief Roosendaal.

Bewust is gekozen voor het vermelden van het geboortjaar van alle informanten. Het gaat om belevingen in vele schooljaren, waardoor onderling verschillen kunnen optreden. Voor de leesbaarheid zijn de getuigenissen in hoofdstukken van uiteenlopende aard opgesplitst. Maar omdat informanten over heel wat zaken tegelijk spreken, kan daarin lang niet altijd consequent worden gehandeld.

Vanuit het weeshuis naar het klooster

Maria is het achtste kind van Quirinus Bogaarts (1872-1938) en Maria Elisabeth Hoppenbrouwers (1878-1922). Ze werd geboren op 8 oktober 1919 aan de Molenstraat 76, waar haar vader herbergier was. Later woonde het gezin aan de Voorstraat 38. Op 15 januari 1922 stierf haar moeder. De drie jongste meisjes werden ondergebracht bij familie in Zundert, Valkenswaard en Princenhage. In 1925 wachtte hen na bemiddeling van een pastoor het weeshuis in Breda. Ze waren daar goed als boodschappenmeisjes. In 1939 ging Maria vanuit het weeshuis naar het klooster van de Zusters Franciscanessen van Roosendaal (eigenlijk: Penitenten-Recollectinen van de Onbevleete Ontvangenis).

Maria wist in haar kloosterleven diverse bevoegdheden te behalen. In hoofdzaak was ze lerares aan de VGLO-school (voor dertien- en veertienjarigen) en aan de huishoudschool, gevestigd in het gebouw naast Brabants Nieuwsblad (vóór 1 oktober 1941 De Grondwet). In 1940 waren er op de lagere school (Sint Aloysius) al meer leken ('juf') dan zusters ('soeur') als onderwijzeres werkzaam. Maria herinnert zich bijvoorbeeld juffrouw Grosfeld uit de Brugstraat,¹ Hertoghs, Montens en Van de Vijfeijken (uit de Molenstraat). Corry Bezem-van Geel (* 1930) vult het rijtje aan met juffrouw Herreijgers en Brouwers en soeur Monica, Celestine en Marie.

Maria vervolgt: "Kort na het uitbreken van de oorlog kwamen er regelmatig kinderen uit Rotterdam voor een vakantie van enkele weken naar Roosendaal. Zij werden door ons liefdevol opgevangen. Omdat in de jaren 1943-1944 het 'Missiehuis van Mill Hill' door Duitse militairen was gevorderd, zaten de studenten bij ons in het klooster, terwijl de fathers in Mariadal werden ondergebracht.² In de kleine tunnel zaten soms mensen die door de Duitsers werden gezocht. Maar het zijn er nooit meer dan drie of vier geweest. Aan het eind van de oorlog verborgen wij uit voorzorg onze tafelmessen in rioolputjes, zodat de vijand er geen kwaad mee kon uitrusten."

Het toezicht op de pensionnaires

Maria Bogaarts (* 1919) vervolgt: "De grote tunnel had dubbele trappen met in het midden twee leuningen, waarop je naar beneden kon glijden, zoals een student van Mill-Hill dat eens deed ten koste van zijn broek. Via de grote tunnel mochten de pensionnaires ook gaan wandelen of tennissen in de kloostertuin. Op straat mochten ze niet komen, tenzij onder begeleiding."

Nol Verkouteren (* 1920) vertelt: "Ik heb gezien dat pensionaires ('panharingen') keurig netjes in een rij en begeleid door twee zusters of leraressen (overigens met toestemming van moeder-overste) naar het klooster in de Van Gilselaan liepen om daar op woensdagmiddag in de tuin te wandelen en te ontspannen." Ze maakten overigens ook wel andere rondjes in het centrum van de stad. In de week droegen de internen hun eigen kleding en op zon- en feestdagen waren ze in uniform (blauwe plooirok en witte blouse) gekleed. Als ze pianoles wilden volgen, dan kon dat tegen bijbetaling op de pensioenprijs. Hiervoor waren zes piano's aanwezig, elk opgesteld in een glazen ruimte.

Als onderwijzeres hield Maria Bogaarts ook toezicht op de pensionaires bij hun studie en in de chambrettes (slapen en wekken). Er waren in haar tijd ongeveer honderd interne leerlingen (ook aangeduid als internen of pensionaires). Eenmaal per week mochten zij in bad. De badkuipen stonden in chambrettes opgesteld. Het was destijds de bedoeling dat de meisjes alleen, gehuld in een lang katoenen hemd met mouwtjes, in bad gingen. "Dat hield je natuurlijk niet aan!", aldus Riet Tabben-Mol (* 1923). Zij vertelt: "Na de waspartij kiepte je het hemd in het badwater, wrong het uit en hing het over de badrand. Dan was het in elk geval gebruikt!"

Het kleuteronderwijs

Een deel van de kleuters ging destijds eerst een of twee jaar naar de bewaarschool of kleuterschool. De vierjarigen gingen naar de 'kleine' en de vijfjarigen naar de 'grote' bewaarschool. Aanvankelijk waren die alleen gevestigd in enkele lokalen op de begane grond achter het lage ronde deel van de Sint Aloysiuschool aan de noordzijde van de Kloosterstraat. Herman Holland (* 1942) vertelt: "De kleuters stonden daar altijd voor een klein poortje om naar binnen te gaan. In het eerste lokaal na het hok voor oud papier et cetera zat een klasje montessori-onderwijs. Aan het hoofd hiervan stond soeur Simona.³ In juli 1947 verhuisden de



De ingang voor de Montessori-kleuters lag eind jaren veertig via de grote poort tussen Molenstraat 11 en 13. Ansichtkaart uit circa 1930.



Zo breed als de Molenstraat leek, zo smal was de Kloosterstraat. Foto uit circa 1965.

montessorikleuters naar de Molenstraat. De ingang lag naast Jac. van Poll Suykerbuyk (Molenstraat 11, vóór 1 oktober 1941 De Grondwet, nadien Brabants Nieuwsblad). Vooraan lag de Sint Agnesschool (BLO) en achter in de gang met zicht op de binnentuin kwamen wij terecht. De verhuizing gebeurde door iedere kleuter in te schakelen en het een en ander te laten dragen, zowel via de kleine witgekalkte als de grote betegelde tunnel. Het was meerdere malen lopen. Kinderen uit mijn klas waren Mary Adan, Christien Alberts, Peter Année, Helmi Beijssens, Christien van Gilse, Peter Holland, Helmi Immerechts, Joost Prinsen, Marlies Suren, Harry Swanenberg en Peter Wijtenburg." Het merendeel van de kleuters bleef echter, zoals vroeger, gewoon op de oude plek aan de Kloosterstraat naar school gaan.

Kleuters en tunnels

Lang niet alle kleuters bewaren prettige herinneringen aan de kleine tunnel. Annette Stoop (* 1958) schrijft: "Het lijkt heel lang geleden, dat we met ons klasje van de kleuterschool aan de Molenstraat regelmatig door het 'muizengangetje' naar de speelplaats van de Sint Aloysiuschool gingen. Daar mochten we dan in het zonnetje in de zandbak en op het klimrek spelen. Onze juffrouw had het er niet zo op, want ze vond het maar een eng tunneltje en de muizen kunnen ook wel ratten geweest zijn, want wat moeten muizen nu in zo'n tunneltje. Je zag ze wegschieten als we er in kwamen."

men; aan de noordzijde voorzien van on- 1832-1932; collectie Gemeentearchief Roosendaal.



De zandbak bij de Sint Aloysiuschool. Foto uit circa 1960, collectie P. Schoonen, Roosendaal.

Ook Marianne Luijks-Laros (* 1954) was er niet op gebrand: "Met de klas naar de gymzaal in de Sint Aloysiuschool via het smalle gangetje en de tunnel onder de weg door, dat vond ik op vijfjarige leeftijd heel erg eng."

Ans Nijman-Bruininx (* 1956) niet, zij schrijft: "Toen ik op de Sint Aloysiuschool zat, mocht ik in de zesde klas bij juffrouw Cor Montens de andere onderwijzeressen koffie brengen. Je moest dan door het kleine, smalle tunneltje naar de kleuterklassen in de Molenstraat. Spannend vonden we dat, want dat tunneltje was slecht verlicht en er stond altijd wel een plasje water in."

René Bruijninx (* 1950) herinnert zich: "Toen ik op de kleuterschool aan de Kloosterstraat zat, gingen mijn zussen Ineke (* 1945) en Anne-Mieke (* 1947) daar ook naar school. Eén keer per jaar kwam de schoolfotograaf. Ik werd dan opgehaald en mocht met mijn zussen mee door het tunneltje naar de 'overkant'. Nadat er een 'familiefoto' was gemaakt, werd ik weer netjes teruggebracht."



Kinderen op het schoolplein van de Sint Aloysius-school. Foto uit circa 1965.

Van portiershulpje tot kleuterleidster

Corry Koevoet-Hopstaken (* 1936) schrijft: "Als kind zat ik op de Sint Aloysiuschool en de huishoudschool. Daarna werkte ik twee jaar op een atelier, voordat de zusters mij vroegen of ik het hulpje wilde worden van zuster Leontia, de portier. Dat deed ik. Omdat zuster Leontia niet naar buiten mocht, was ik het meisje om voor haar rekeningen te betalen en boodschappen over te brengen naar Mariadal. Ik ging dan door de grote tunnel en de tuin. In de laatste helft van de jaren vijftig begon ik als kleuterleidster op de Sint Aloysiuschool in de Kloosterstraat. Een paar jaar later moest ik naar de kleuterklas aan de Molenstraat. Als reden gaf het hoofd op dat de leidster daar niet zo goed functioneerde. De omgeving was even wennen, maar het meest miste ik toch wel het contact met de collega's. De kleuters waren leuk. Ik heb er dan ook met veel plezier gewerkt. Het lastige was alleen dat je om te gymmen of in de tuin te spelen door het 'muizentunneltje' moest. De kinderen vonden dat maar wat spannend, want het was er duister en smal. Soms konden we langs het naastgelegen poortje. Na dat schooljaar aan de Molenstraat ben ik in 1961 getrouwd en kreeg ik mijn ontslag, dat was toen normaal. Al na een paar maanden werd ik gevraagd om een zieke leidster te vervangen op de Heilig Hartschool."

Het lager onderwijs

Over hoe de situatie vóór 1940 was, vertelt Riet Tabben-Mol (* 1923): "Aan de noordzijde van de Kloosterstraat waren er twee lagere scholen met een speelplaats ertussen. Komend vanaf de Brugstraat had je in de Kloosterstraat een poort aan de rechterkant. Ging je die poort in dan kwam je op een speelplaats terecht. Links was de school voor de meisjes van de Sint Antoniusparochie en rechts de school voor de meisjes van de Sint Jansparochie.⁴ Het geheel stond bekend als Sint Aloysiuschool. Bij de 'Sint Jan' hoorde ook een colonnade (overdekte speelplaats), waaronder de kinderen bij regen konden schuilen. Ook was er een waterpomp met een koperen slinger. Op zaterdag 11 mei 1940 ging de school van de 'Sint Jan' grotendeels in vlammen op."

Netty Schrauwen-van Esch (* 1936) vervolgt: "De Sint Aloysiuschool begon met een opslagplaats voor oud papier en 'zilveren' melkflesdoppen (capsules van zilverpapier) naast de poort in het ronde gedeelte en dan volgden er zeven klaslokalen van de 'Sint Jan' met om de twee een gang ertussen. Verderop in het bredere deel waren nog twee lokalen voor de 7^e en 8^e klas (VGLO), de in- en uitgang van de grote tunnel, een gymzaal, de bakkerij, de wasserij, de boerderij en haaks hierop de stallen. Boven 'Sint Jan' zat 'Sint Antonius'. Volgens de kinderen van 'Sint Jan' waren die een stukje min-

der dan zichzelf. Parallel aan de zeven klaslokalen van 'Sint Jan' had vroeger nog een schoolgebouw gestaan. Dat was in de meidagen van 1940 door de Duitsers gebombardeerd en afgebrand. Alleen twee lokalen achteraan (en haaks erop) waren behouden gebleven. Hier zaten nog twee klassen van de 'Sint Jan'. Ik herinner me juffrouw Van de Vijfeijken en juffrouw Dekkers."

Alice Schipper (* 1933) beschrijft de situatie als volgt: "Het gebouw telde achter de grote poort eerst een aantal klaslokalen, vervolgens een kamer voor het hoofd der school, een gymzaal annex speelzaal, de bakkerij, de wasserij (met erachter de in de wind wapperende grote onderbroeken van de zusters aan de waslijn) en tot slot de boerderij."

Ellen Dogge-de Bruijn (* 1934) vult aan: "Ik woonde aan de Molenstraat en ging via de Schoolstraat naar de Kloosterstraat. Daar was een grote bruine poort met erachter het schoolplein en de Sint Aloysius-school. Beneden zaten de kinderen van 'Sint Jan' (pastoor Romme) en boven die van 'Sint Antonius' (pastoor Bogers). Tussen beide verdiepingen waren ijzeren trappen. Het onderwijs werd gegeven door zowel zusters als leken. De kinderen speelden 'gemengd' op het schoolplein. In het midden stond een pomp met links daarvan de bel. Riet Tabben-Mol (* 1923) schrijft: "Tussen elke twee klaslokalen zat een deur die open ging als een van de zusters of onderwijzeressen afwezig was. De andere stond dan voor twee klassen tegelijk met samen minstens 90 leerlingen. De gang met het trappenhuis tussen twee blokken van elk twee klaslokalen diende tevens als garderobe. Steeds twee klassen maakten daar gebruik van."

Alice Schipper (* 1933) werkte zowel op 'Sint Jan' als 'Sint Antonius' als onderwijzeres. Zij vertelt: "In latere jaren vervaagde het onderscheid tussen de beide scholen. Er werden best vaak onderwijzeressen tussen de twee scholen overgeplaatst. Het was wel één team (zusters en leken) onder leiding van één schoolhoofd. In de jaren zestig werd het aantal leken geleidelijk aan groter."



De halfronde aanbouw bij de Sint Aloysius-school diende als opslagplaats voor oud papier en 'zilveren' melkflesdoppen. Foto uit circa 1965.



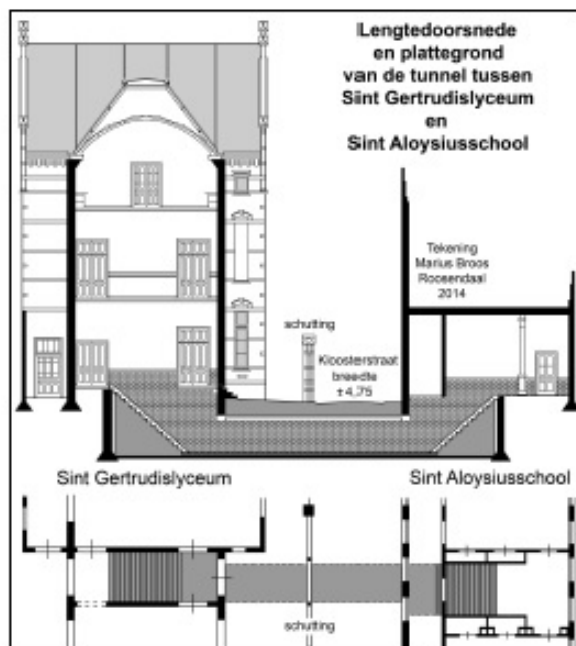
Gezicht vanuit het Sint Gertrudislyceum op de 'overkant' met achtereenvolgens Sint Aloysius-school, bakkerij, wasserij en boerderij. Foto uit circa 1960, collectie P. Schoonen, Roosendaal.

Corrie Brouwers-Dielemans (* 1943) heeft het over het verschil tussen kinderen van arbeiders en die van betere komaf die verder mochten studeren: "Ik zat aanvankelijk als een heel klein meisje vooraan in de klas, maar eenmaal in een hogere klas werd ik met een ander meisje (Tineke van Oers) achter in de klas gezet. Ik was namelijk voorbestemd om na de lagere school nog twee jaar huishoudonderwijs te doen. Maar kinderen die verder gingen studeren, konden meer aandacht krijgen als ze vooraan in de klas zaten."

Vanaf 1 september 1966 gingen ook jongens naar de Sint Aloysius-school en werd de parochiale indeling losgelaten. Annette Stoop (* 1958) schrijft: "De zusters wisten zich soms geen raad met deze menssoort en ze werden dan ook, als ze niet luissterden, zonder pardon in de grote wandkasten met stapels schriftjes en grote inktflessen opgesloten. Dat vond ik wel zielig voor die jongens, hoor."

Een groot plezier voor de kinderen

Soms kun je kinderen een groot plezier doen. Corrie Brouwers-Dielemans (* 1943) vertelt: "De dag dat ik solo met een van de zusters bij het orgel



Lengtedoorsnede en plattegrond van de tunnel tussen het Sint Gertrudislyceum en de Sint Aloysiuschool. Tekening Marius Broos, Rosendaal.

boven in de kapel mocht gaan zingen, zal ik nooit vergeten. Als de dag van gisteren herinner ik mij ook het 'kerstkindje' zijn in de kapel van 'Mariadal'. Omdat ons gezin ter hoogte van de VERO in de Kloosterstraat (achter Rademakers-van der Put) woonde, vielen we onder de 'Sint Jan'. Ik deed daar ook mijn Eerste Heilige Communie. Maar toen ik in de derde klas zat, verhuisden mijn ouders naar de Spoorstraat, met als gevolg dat ik van de ene op de andere dag uit de klas werd geplukt en naar de 'Sint Antonius' moest."

Jacqueline Zuidweg-Mouwens (* 1941) schrijft: "Ik zat vroeger op de 'Sint Jan' en in de zesde klas liep ik, als we les in handwerken hadden, via de grote tunnel naar 'de overkant' om te borduren aan een kazuifel voor een vader van Mill Hill." En voordat de muziekles begon, mochten Annemarie Groffen (* 1951) en een klasgenote vaak genoeg het 'pomporgel' in het klooster 'aan de overkant' (dus door de grote tunnel) ophalen, zodat zij tot hun groot plezier een tijdje uit de klas waren.

Ellie Meesters-van Wesenbeeck (* 1949), die op de 'Sint Jan' zat, kreeg in de zesde klas bij zuster Emelie de opdracht om iedere maand een pakket Echo's (een rooms-katholiek jeugdblad) te gaan halen bij de zusters in de Molenstraat. Zij schrijft: "Dan moest ik door de kleine tunnel. Eigenlijk vond ik het doodeng om alleen te gaan. Het was er donker en vaak stond er wat water in die tunnel. De ingang was naast de bakkerij. Wanneer ik aan de andere kant de tunnel uit ging, kwam ik op een plein, dat stak ik over en dan was ik bij het kloos-

ter. Daar belde ik aan en dan gaf een zuster mij het pakket, wat ik mee terugnam naar de Kloosterstraat."

Elly van Beers (* 1939) ging naar de 'Sint Jan'. Zij herinnert zich de grote tunnel met stenen trappen maar al te goed en vertelt: "Er stond absoluut geen water in. De tunnel had crème-witte tegels. Een keer of vijf à zes heb ik op verzoek van de juffrouw een boodschap gedaan, zoals het bezorgen van een (dichtgevouwen) briefje aan een zuster in het klooster of op het Sint Gertrudislyceum. De eerste keer verdwaalde ik in het immense gebouw. Maar daarna deed ik het best graag. Waarom ik dat mocht doen, weet ik niet. Misschien wel vanwege het feit dat een van mijn broers misdienaar was bij de zusters in Mariadal."

Ellen Dogge-de Bruijn (* 1934) mocht als 'zusters-kindje' meer dan eens spullen van de Kindsheidsoptocht vanuit de tuin via de kleine tunnel naar de zolder van het klooster helpen opbergen. Wel mocht je nooit voorbij een bordje met het woord 'SLOT' lopen "want dan moest het klooster opnieuw worden ingezegend." Zij besluit: "Als het Sinterklaastijd was, dan zwaaiden zusters soms vanuit de 'Sint Antonius' met een roe door een raam een stukje omhoog te schuiven. De kinderen op het schoolplein begonnen dan Sinterklaasliedjes te zingen, terwijl de roe op de maat mee zwaaide. Als uit één mond klonk het dan: 'Piet, kom eens naar beneden.'"

Verdwaald in het klooster

Ook Anne-Marie (Ria) van Dorst-Plevier (* 1948) was een 'uitverkoren' meisje. Zij schrijft: "Medio jaren vijftig werd er in mijn klas van de Sint Aloysiuschool een toneelstukje opgevoerd. Omdat ik aardig kon tekenen, werd mij gevraagd een decor-

Een van de fraai bewerkte houten buitendeuren in het Sint Gertrudislyceum.

Foto uit circa 1975, collectie De Vrijheijt van Rosendale.



stuk te maken, waarvoor ik op een vrije woensdagmiddag terug naar school kwam. IJverig ging ik aan de slag in het lege lokaal, waar ik eerst nog 'gezelschap' had van één van de zusters (onderwijzeressen) die werk aan het nakijken was. Op enig moment vertrok zij en ik maakte mijn creatie rustig af. Aan het eind van de middag was die klaar en wilde ik op de normale manier naar buiten gaan. Maar, helaas, de deur was op slot. Ook alle mij bekende uitgangen bleken stevig op slot. Uiteindelijk kwam ik uit bij de kleine tunnel (met boogvormige bovenkant). Ha, dat zou mijn 'redding' zijn. Ik heb nog een hele tijd rond gedwaald in het totaal onbewoond lijkende klooster; geen zusters, geen geluid. Alleen een enorme Christus, die helaas zowel naar links als naar rechts wees en mij dus daarmee ook niet verder hielp. Uiteindelijk ontwaarde ik toch nog een heel zacht geluidje achter een deur. Na wat geklop kwam er een zuster die mij via de hoofdingang in de Molenstraat naar buiten liet. Het was het einde van een spannend avontuur voor een achtjarig meisje."

Slechts af en toe door een tunnel

Alice Schipper (* 1933) vertelt: "Voordat de school begon, gingen de leerlingen van de Sint Aloysiuschool elke ochtend eerst naar de mis in hun eigen parochiekerk. Dat was ook het geval bij de voorbereiding op de Eerste Heilige Communie. Slechts op kerkelijke feestdagen met processies kwamen de leerlingen met hun onderwijzeres via de grote tunnel naar de kapel in het klooster." Riet Knappers-Hopstaken (* 1935) zat op de 'Sint Jan' en herinnert zich nog de catechismusles voor de kleintjes in de kapel, waarvoor zij langs de grote tunnel gingen.

Diny Thielen (* 1947) ging vanaf haar twaalfde tot veertiende jaar naar de huishoudschool. Zij schrijft: "Die school bevond zich in het hoge gebouw met een grote poort, pal naast het Brabants Nieuwsblad. Wij zaten helemaal boven. Beneden waren de kleuterscholen gevestigd. Ik herinner me de kleine tunnel, als we naar de gymnastiekles gingen. Aan het einde van de speelplaats was er een deur (die normaal op slot zat), vervolgens een smalle trap met kleine treetjes naar beneden, aan het einde van de tunnel weer eenzelfde soort trap en dan kon je naar rechts of naar de gymzaal of naar de tuin." Ook Marianne van Loon-Hommes (* 1944) kan zich de kleine tunnel herinneren: "Die werd vaak aangeduid als 'koeientunnel'. Het was de enige verbinding tussen klooster en boerderij.



Centraal in het alledaagse leven stond de kapel in het klooster, zowel voor zusters als leerlingen. Verder hadden de zusters nog de beschikking over een huiskapel. Uit: 'Gedenkboek 1832-1932'.

Hierlangs gingen de kinderen van de kleuterschool in de tuin spelen. Maar dat gebeurde slechts enkele malen in het schooljaar."

Naar de tuin en het Heilig Hartbeeld

Netty Schrauwen-van Esch (* 1936) schrijft: "Komend uit de grote tunnel aan de noordzijde van het lange gebouw aan de Kloosterstraat had je pal rechts een Mariabeeld en aan het einde van de fraaie laan stond het Heilig Hartbeeld. Rechts ervan stond onder een afdak de bokkenwagen waarmee de internen reden en een schuurtje voor het tuingerei. Links ervan was een Lourdesgrot, een kerkhof en een vijver. Dit alles lag in een tuin, omzoomd door flinke hagen en hoge bomen. De paden waren bestrooid met een soort zwart gruis. Ook waren er hokken met kriekippen, kwartels en pauwen. Meer naar het westen had je nog een wasserij met bleekveld en tenslotte volgden de koeienstallen." Alice Schipper (* 1933) herinnert zich de processies naar het Heilig Hartbeeld, waarbij de leerlingen 'Hosanna' zongen en baden, ter-



Op de grote zolders waren slaapzalen gesitueerd met chambrettes. Ansichtkaarten uit circa 1920.

wijl ze manden met bloemen droegen. In mei en oktober werd de Lourdesgrot regelmatig bezocht. Voor Ellen Dogge-de Bruijn (* 1934) was vooral de sacramentsprocessie belangrijk: "Mijn zusje en ik mochten dan altijd bruidje zijn met bloemen in de hand."

Het bombardement op 31 mei 1944

Ludie Elst-Walravens (* 1935) herinnert zich het bombardement op 31 mei 1944. Zij meldt: "Ik ben geboren in de Damstraat en ging naar de 'Sint Jan'. Alvorens wij als leerlingen in de oorlogsjaren bij luchtalarm en het luiden van de bel naar de grote tunnel renden, was er al herhaalde malen geoefend. Op 31 mei 1944 konden wij die echter niet meer halen. Het luchtalarm was nog maar nauwelijks afgegaan, of het eerste geraas van inslaande bommen begon al. Wij werden meteen onder de banken gedirigeerd. Het liep tegen half twaalf. Rond twaalf uur mochten wij naar huis. Het eerste wat mij opviel, was dat alle ruiten eruit lagen. Toch was er maar weinig lawaai te horen geweest." Riet Knappers-Hopstaken (* 1935) uit de Fortuinstraat herinnert zich dat de kinderen gewaarschuwd werden om niet langs de Dominéstraat naar huis te gaan.

Ellen Dogge-de Bruijn (* 1934) vult aan: "Bij luchtalarm gingen de klassen van de Sint Aloysius-school niet langs buiten, maar binnendoor van klas naar klas en dan zo snel mogelijk naar de grote

tunnel. Ik weet nog dat soeur Marie (het schoolhoofd) meer dan eens voorlas uit 'De Zandman-netjes' of 'De Wilde Roos'. Het stelde ons, vaak meer dan honderd kinderen, op ons gemak. Maar op 31 mei 1944 konden wij de tunnel niet meer halen en moesten we onder de banken kruipen. Ik herinner mij nog Netty Adan, Ans Vreugde en Annie van Oosterhout. Zij zaten bij mij in de klas en bij hen thuis ontstond een ware tragedie. Onderweg naar huis, zei iemand tegen hen: 'Als je de hoek omgaat, zul je niet meer lachen'. Van hun ouderlijk huis was niets meer overeind gebleven." Lily Vermast-Holland (* 1939) bracht haar hele schooltijd door bij de zusters aan de Molenstraat, eerst op de Sint Aloysius-school en later op het Sint Gertrudislyceum (MMS). Zij raakte op 31 mei 1944 haar ouderlijk huis aan de Ludwigstraat kwijt, werd in de Kloosterstraat door een haar onbekend iemand opgevangen en naar haar opa en oma op de Markt gebracht. Die hadden daar een banketbakkersbedrijf. Het gezin bleef er enkele weken en vervolgens begon er een zwerftocht door de stad, voordat ouders en kinderen een meer definitief onderdak kregen.

Riet Gijzen-Konings (* 1929) kwam in de oorlogsjaren met haar klas vanuit de Heilig Hartschool, via de Sint Josephschool, aan de Molenstraat terecht. Zij vertelt: "Wij moesten helpen met het sjouwen van boeken en schriften. Aan de Molenstraat bleven we een half jaar en daar maakten we het bombardement van 31 mei 1944 mee. Er sneuvelden



Met trappenhuisen kon je in vroeger dagen ook goed pronken. Ansichtkaarten uit circa 1925.



Het interieur van de tekenzaal in het Sint Gertrudislyceum werd gedomineerd door een immens groot kruisbeeld. Ansichtkaart uit circa 1925.

heel veel ruiten. Van tijd tot tijd mochten we in de tuin aan de noordzijde van de Kloosterstraat spelen. Dan liepen we door de grote tunnel en mochten we niet praten. In de tunnel weerklonken slechts onze voetstappen."

Een goed onderdak bij de bevrijding

Ria Heijmans-Verhelst (* 1932) ging naar de Heilig Hartschool, maar omdat hier in de oorlog regelmatig inkwartiering kwam van Duitse militairen moesten de kinderen uitwijken naar andere scholen, zoals de Sint Josephschool aan het Knipplein, de Sint Aloysiuschool en tenslotte het Sint Gertrudislyceum. Het verhuizen van het meubilair en de leermiddelen kostte steeds een paar uur.

Wies Bruininx-Notenboom (* 1930) zat in 1944 in de zesde klas van het Sint Gertrudislyceum en herinnert zich dat in de maanden september en oktober 1944 zo'n vijf à tien maal het luchtalarm afging, waarbij de meisjes naar de grote tunnel werden gedirigeerd. Volgens haar schatting konden er zo'n honderd meisjes in de tunnel. Jenny Notenboom-Martens (* 1935) woonde destijds aan de Molenstraat en herinnert zich dat zowel de grote als de kleine tunnel propvol kinderen zat.

Nel Timmers-Timmermans (* 1939) schrijft: "Mijn herinneringen gaan terug naar het einde van de oorlog. Wij woonden in de Rozestraat in de Sint Josephwijk. Een dag voor de bevrijding van Roosendaal op 30 oktober 1944 kreeg het pand Rozestraat 15 een bominslag, waarbij constructiebankwerker Petrus J.M. van Loon (* 1909) en zijn dochtertjes Ria (* 1939) en Paula (* 1941) om het leven kwamen.⁵ De inslag konden we vanuit het dakraam van ons huis zien. Tegenover ons kwam een vrouw thuis met een bebloed gezicht. Zij was geraakt door een splinter. Mijn moeder sloeg op de vlucht, samen met mijn broer, zus en mij en nog wat andere mensen uit de straat. (Mijn vader zat toen in het kader van de Arbeitseinsatz in Duitsland.) We kwamen terecht in de grote tun-



De kleine huiskapel van de zusters lag naast de grote kapel voor zowel zusters als leerlingen. Ansichtkaart uit circa 1925.

nel. Daar zaten al meer gezinnen te schuilen. Voor ons als kinderen was het er prettig vertoeven. We konden er spelletjes doen en kregen van de zusters te drinken en pap te eten. We vonden het daar best leuk."

Noten

¹ Maria J.W. Grosfeld (* 1894) was een zus van Josephus (Sjef) H.M. Grosfeld (* 1901). Hij verwierf als mechanicien in 1934, samen met Smirnov, Soer en Van Beukering, bekendheid door de postvlucht met 'De Pelikaan' van Amsterdam naar Batavia en terug.

² Jan van den Bouwhuijsen was vanaf 1942 misdienaar in Mariadal en herinnert zich dat de acht à negen fathers elke dag een mis lazen. Hiervoor werden de beide zijaltaren in de kapel gebruikt en een apart opgesteld altaar in het koorgedeelte van de kapel. De misdienaars hadden het er maar druk mee. Overigens bood Mariadal ook onderdak aan de Zusters van Huijbergen, wier klooster ook door de Duitsers was gevorderd.

³ Voor soeur Simona was soeur Felicula het hoofd van de montessoriklas. Zij maakte later carrière als moeder-overste in andere vestigingen van de congregatie (mededeling Jan van den Bouwhuijsen).

⁴ De jongens van de 'Sint Jan' zaten op de lagere school bij de broeders van Saint Louis in de Vughtstraat, terwijl die van de 'Sint Antonius' naar de Sint Vincentiuschool gingen (mededeling Jan van den Bouwhuijsen).

⁵ Carla Koeijvoets-van Crugten (* 1948) vult aan: "Ria en Paula van Loon waren mijn nichtjes. Het hele gezin lag op het moment van de inslag onder het bed te schuilen. Mijn tante Johanna (Anna) A. van Crugten hield daarbij Jan, de jongste van zes weken oud, in de armen. Als door een wonder overleefden zij het bombardement. Tante Anna 'diende' bij de familie Geerts aan de Ludwigstraat 3. Bij het bombardement op 11 mei 1940 op de hoek van de Stationsstraat en de Ludwigstraat verloor haar werkgeefster de kinderen Paula en Olaf. Mijn tante beloofde haar toen, dat haar eerstvolgende dochter de naam Paula zou krijgen. Dat gebeurde op 7 juli 1941..."

Het klooster- en scholencomplex Sainte Marie (3)

Marius Broos

Inleiding

Een artikel in BN/De Stem van 8 maart 2014 met de vraag om herinneringen aan klooster, scholen en tunnels leverde bijna zeventig reacties op. Eerder zijn uitbreidingen en wijzigingen van het complex vanaf 1832 tot de sloop in 1976 in beeld gebracht en is aandacht besteed aan de gebruikers van de kleuterschool en de lagere school. Nu is het de beurt aan die van de (M)ULO en het Sint Gertrudislyceum, alsmede het personeel van de zusters.



De Molenstraat met voorgevel van het klooster Sainte Marie, zoals die er uitzag tussen 1882 en 1906, vóór de nieuwbouw aan zowel oost- als westzijde. Tenzij anders vermeld, zijn alle foto's afkomstig uit de collectie van het Gemeentearchief Roosendaal.

De Mariaschool voor (M)ULO

Het schoolgebouw dateerde uit 1929 en stond aan de Kloosterstraat op de noordoostelijke hoek van het complex. Riet Tabben-Mol (* 1923) vertelt: "De (M)ULO was maar een klein onderdeel. Ik ben in 1935 naar deze school gegaan en heb daar drie jaar later eindexamen gedaan. De school had een eigen ingang met een mooie brede arduinen trap

en een dubbele deur. Maar er was wel een verschil in leerlingen op het lyceum en de (M)ULO. De lyceisten kwamen dikwijls uit de 'betere' stand, dat wil zeggen: kinderen van 'hogere' of 'hoge' ambtenaren in heel Nederland of afkomstig uit Nederlands Indië, Suriname of de Nederlandse Antillen. Zij waren vaak intern en bleven nog al eens zitten. Op de (M)ULO zaten kinderen uit de 'mindere' stand, meestal uit grotere gezinnen van 'lagere' ambtenaren en kleine middenstanders. De (M)ULO-klienten moesten goed kunnen leren, want in slechts drie jaar tijd werden ze klaargestoomd voor de vakken Nederlands, Frans, Duits, Engels, boekhouden, handelsrekenen, biologie, natuurkunde ('physica'), aardrijkskunde en geschiedenis. Daarnaast had je ook nog godsdienstles, handwerken, zingen, tekenen en schrijven. Geen tijd om te luiëren dus. Elke avond hadden we een heleboel huiswerk. Op die driejarige (M)ULO stak je minstens evenveel op als op de vierjarige (M)ULO van de Openbare School. De opleiding stond dan ook zeer goed aangeschreven. Overigens kregen de kinderen van de lagere school, die later naar de (M)ULO of het Sint Gertrudislyceum gingen, al in de zesde klas Franse les. Zonder dat jaar Frans mocht je er ook niet naar toe. Na de (M)ULO ben ik naar de 'kweekschool' gegaan en vervolgens heb ik jarenlang in Sint Willebrord voor de klas gestaan, vaak met 55 tot 60 leerlingen per klas." Alice Schipper (* 1933) kwam in 1954 als onderwijzeres op de Sint Aloysiuschool. Voordien had zij de (M)ULO (Mariaschool) gevolgd en de 'kweekschool' in Oudenbosch. Alice herinnert zich nog dat zij in 1945 geen toelatingsexamen hoefde te doen voor de (M)ULO. In het laatste schooljaar was veel lestijd verloren gegaan, zodat de rapporten uitsluitend moesten geven over het al niet geschikt zijn. Oorspronkelijk was de (M)ULO gevestigd in het gebouw uit 1912 aan de Kloosterstraat, maar dat ging na 1919 steeds meer als Sint Gertrudislyceum dienen. In de Mariaschool was ook een gym- en toneelzaal ingericht. Deze werd tot 1955 ook gebruikt door 'Gertrudis'-leerlingen. In de jaren vijftig verhuisde de (M)ULO naar een nieuwbouw aan de Van Gilselaan (ter hoogte van de kruispunt met het Ireneplein).

Op retraite en naar de Lourdesgrot

Dina Hopstaken-van Wesel (* 1926) ging naar de Sint Josephschool aan het Knipplein en vervolgens naar de (M)ULO bij de zusters aan de Kloosterstraat. Vanuit het schoolgebouw gingen de leerlingen op kerkelijke feestdagen regelmatig naar de

kapel in het klooster, maar ze kwamen daarbij nooit door de grote tunnel. Alleen als er eens per jaar op school een driedaagse retraite werd gehouden, mochten de leerlingen door de grote tunnel naar de tuin aan de 'overkant' om even te gaan spelen.

Riet Tabben-Mol (* 1923) vervolgt: "Bij de retraite kregen de kinderen het ontbijt steeds op school. Dat was omdat de leerlingen 's morgens nuchter (na twaalf uur 's nachts niets meer eten of drinken) naar school kwamen om in de kapel de eucharistieviering bij te wonen en te communiceren. De rest van de dagen werd gevuld met luisteren naar preken van paters, bidden en zwijgen.

Soms was er een korte 'pauze', maar dat betekende beslist geen rust, want het zwijgen werd dan weer flink ingehaald."

Dina Hopstaken-van Wesel (* 1926) herinnert zich nog het schoolplein aan de oostzijde van de kapel. In het speelkwartier konden de kinderen voor 3 cent melk en voor 5 cent chocolademelk kopen. In de oorlog kende de (M)ULO inkwartiering van Duit-



Voor de viering van het eeuwfeest van de congregatie verzamelden zich op 1 september 1932 een groot aantal kerkelijke en burgerlijke autoriteiten op de binnenplaats van het klooster- en scholencomplex. Foto Verenigde Fotobureaux NV te Amsterdam, collectie De Vrijheid van Rosendale.

se militairen. Het door hen in gebruik zijnde gedeelte werd met een houten wand in de gang van de rest afgescheiden. De leerlingen moesten uitwijken naar de verdiepingen en de zolders naast het Brabants Nieuwsblad. "Het was daar zo gehorig dat de meisjes van de ene klas precies konden horen wat ze in de andere klas zeiden," aldus Dina.

Riet Knappers-Hopstaken (* 1935) meldt: "De meisjes van de (M)ULO gingen in tegenstelling tot de leerlingen van het lyceum niet bij Mariadal 'sporten', maar alleen tijdens de godsdiensten naar de Lourdesgrot om daar te bidden. Daarna volgde er nog een rondje in de tuin, waarna de klas door de grote tunnel naar het schoollokaal terug wandelde." Riet Linders-Mol (* 1937) weet als (M)ULO-leerling in de jaren 1949-1953 nog goed dat de meisjes alleen bij slecht weer voor de gymnastiekles naar de 'overkant' gingen en dan in de grote tunnel niet mochten praten. De muren waren bekleed met lichtgele tegeltjes en de vloer was van grijs graniet. De gymzaal lag in het gebouw van de Sint Aloysius-school. Ook Nel Timmers (* 1939) bevestigt dat: "Maakten de leerlingen van het lyceum vaak gebruik van de grote tunnel; de meisjes van de (M)ULO deden dat slechts af en toe om naar die gymzaal te gaan."

Truus van Merriënboer-van Dongen (* 1937) volgde samen met haar tweelingzus Annie de (M)ULO en herinnert zich dat de grote tunnel overdag was afgesloten met een rolluik, zodat spijbelen onder schooltijd niet mogelijk was. Als er kinderen te laat op school kwamen, dan moesten ze helemaal omlopen naar de Molenstraat en daar via de hoofdingang binnenkomen, waarbij ze stevig op hun kop kregen."



Interieur bij muziekllokalen (boven) en studiezaal (onder). Ansichtkaarten uit circa 1925.



Een van de gangen op de eerste verdieping van het Sint Gertrudislyceum. Foto uit 1975, collectie M. Rennen-van Tiggelen, Hoogerheide.

Het Sint Gertrudislyceum

Mia de Jong (* 1935) schrijft: "Wij, lyceumleerlingen, maakten wel eens gebruik van de grote, betegelde tunnel bij een sportdag of een jubileumfeest. Toch werd die vooral gebruikt door de internen en de zusters die aan de noordzijde van de Kloosterstraat hun tuin hadden om daar te bidden."

Gerda Versluijs-Koenraadt (* 1955) liep als kind op de Sint Aloysiuschool slechts een hoogst enkele keer door de grote tunnel. Dat was om een boodschap over te brengen aan haar oudere zussen die daar op kostschool zaten. Maar toen zij daar zelf op kostschool zat, kwam ze als lyceist er zowat elke dag langs om te tennissen of te hockeyen bij Mariadal, te schaatsen op de vijver, te draaien in de draaimolen, te bidden bij de Lourdesgrot of voor de gymnastiekles.

Nel Smits-Hopmans (* 1943) was in de jaren 1955-1960 intern op Sainte Marie: "De grote tunnel was in zeer goede staat en lag onder de 'Stenen Zaal', de ruimte van de conciërge van het lyceum."

Jeannine Hermans (* 1953) zat in de jaren 1965-

1971 op het Sint Gertrudislyceum (MMS). Sinds 1955 stond er op de hoek van de Burgemeester Prinsensingel een gymzaal met eronder de fietsenkelder en erboven het overblijflokaal. Zij schrijft: "We sportten in die gymzaal of op de 'grote cour' buiten. Maar als we bijvoorbeeld gingen speerwerpen of kogelstoten, dan liepen we via de grote tunnel naar de tuin. En als we voor seksuele voorlichting naar Mariadal moesten, dan gingen we ook via die tunnel."

Kees Bierbooms (* 1958) zat in de jaren 1970-1975 op het Sint Gertrudislyceum. Hij behoorde tot de eerste groep jongens die bij de meisjes van 'Gertrudis' kwamen en vertelt: "Ten onrechte wordt vaak gedacht dat dit al in 1968 gebeurde, toen de 'Mammoetwet' van kracht werd. Maar wij zijn wel de enige lichter geweest die in het oude 'Gertrudis' eindexamen deden. Af en toe hadden wij gymnastiekles op het sportveld tussen de Kloosterstraat en Mariadal. We speelden voetbal of hockey en liepen dan wel eens door de grote tunnel. Die werd nog tot de afbraak van de Sint Aloysiuschool in 1972 door de jongens gebruikt."

In de kerstvakantie 1975 vond de verhuizing van de school naar Bovendonk plaats en in februari 1976 werd het Sint Gertrudislyceum gesloopt. Dat gebeurde zonder enig besef van cultuurhistorische waarden. Op een enkele uitzondering na werden houten beelden ter plekke opgestookt, stenen beelden kapot gegooid en glas-in-loodramen *rücksichtslos* vertrapt of platgereden met een bulldozer.

Bart van der Velden (* 1959) maakte in 1975 de verhuizing van het 'Gertrudis' mee. Daarna zat hij nog bijna drie jaar in het nieuwe gebouw. Bart schrijft: "Vóór de verhuizing en de afbraak hebben wij als pubers in het toen al half leegstaande gebouw gezwoven. Dat mocht eigenlijk niet, maar was wel reuze spannend. Ik kan mij een stukje loze trap herinneren dat naar beneden ging, maar



In 1968 was de Kloosterstraat nog bijna geheel intact. Stan van Hasselt poseert voor zijn oom R.G.J.M. van Hasselt.



De sloop van het complex ten noorden van de Kloosterstraat gebeurde in de jaren 1968-1972. Foto uit 1968, collectie De Vrijheijt van Rosendale.

dat was helemaal niet diep en dat kwam op een blind muurtje uit. Toch ging het verhaal rond dat daar ooit een tunneltje geweest moest zijn, maar er was niets meer te zien dan dat loze stukje trap. Dat tunneltje moet dus al een aantal jaren voor de afbraak van het hoofdgebouw dicht zijn gemaakt." Bart heeft het hier hoogstwaarschijnlijk over de kleine tunnel die na de sluiting van het gebouwencomplex aan de 'overkant' in 1969 zijn functie had verloren. Bart vervolgt: "Wat ik mij nog heel duidelijk kan herinneren, is dat er een hoge kamer aan de voorkant van het gebouw aan de Molenstraat was. In die kamer bevond zich een kastenwand. Het grappige was dat er achter een deur van die kastenwand een trap verscholen zat, die naar de kelder liep en zo kon je ongezien naar elders in het gebouw lopen. In onze jeugdige fantasie hadden wij dat al tot een 'geheime ontsnapingsroute' omgedoopt."

De gymzalen

Zoals overal elders werden de gymzalen ook voor buitenschoolse activiteiten gebruikt. Ellie Meesters-van Wesenbeeck (* 1949) vertelt: "Vanaf 1966 gaf ik les bij gymnastiekvereniging 'Animo'. De kinderen kwamen via de Kloosterstraat. De grote zaal was in het Sint Gertrudislyceum. Die had een houten vloer. We konden hier van alles gebruiken, zoals matten, kasten, bok en ringen. De kleine zaal



Panden Molenstraat 15 (woning van de rector) en 17 (ingang van het pensionaat). Foto uit 1929, A. Klitzsch, Den Haag.



Gevel van het Sint Gertrudislyceum in de Kloosterstraat. Achter de naamplaat ging de in steen uitgehouwen naam 'Mariaschool' schuil. Foto van 21 april 1973, collectie De Vrijheid van Rosendale.

in de Sint Aloysiuschool had een tegelvloer en was om te turnen niet ideaal, maar wel geschikt voor handstanden, radslagen, et cetera. Ik haalde steeds eerst in de Molenstraat de sleutel op en kwam dan via de gangen in het klooster naar de gymzaal. Als ik zo alleen liep vond ik die grote beelden in de nissen heel eng. Wanneer ik in de kleine zaal les gaf, ging ik door de grote tunnel. Dat was een mooie betegelde tunnel, die er altijd keurig netjes uitzag. De tegeltjes blonken en er lag geen snipper op de grond. Na de les ging ik dezelfde weg terug. Ik gaf de sleutel af aan de zuster die in de Molenstraat portierdienst had en was blij dat ik via de hoofdingang weer in de Molenstraat stond.

Allerlei werk in en om het klooster

Rinus de Beer (* 1943) was tuinman bij de zusters in de jaren 1963-1973. Hij verzorgde groenten, fruit en bloemen voor de zusters op Sainte Marie, Mariadal en Sint Elisabeth (Wouwseweg). Riet Knapers-Hopstaken (* 1935) zag de tuinman met een kruiwagen vol met groenten en fruit door de kleine tunnel komen om de keukens in het klooster te bevoorraden. Destijds waren er vijf werklieden, drie bij Mariadal (Frans Roks, Kees Mol, Herman van Overveld) en twee bij Sainte Marie (Pieter-Jan van der Heijden en Rinus de Beer). De vader van Rinus de Beer had er ook gewerkt, maar stierf op 56-jarige leeftijd. Rinus zag eens dat 'zwartjes' (zusters uit Indonesië) gingen spelevaren in de vijver bij



Hoog in de gevel van het gebouw uit 1913 aan de Molenstraat was in natuursteen uitgehouwen: 'Pensionnat S^{te} Marie'.

Die naam stond tussen twee leeuwenkoppen. Erboven bevond zich een bekleed Maria-beeld.

Foto uit 1975, collectie De Vrijheid van Rosendale.

Mariadal. Merijntje van de Toren huisde daar in een caravan op het kloosterterrein. De vader (* 1915) van Jan van Zitteren vertelde dat die in zijn jonge jaren werkte bij een bedrijf dat de kachels in het klooster onderhield. Het werk bestond uit het ophalen van de kachels na de winter en het terugplaatsen vóór de winter. Het transport tussen de gebouwen gebeurde via de tunnels. De moeder van Carla Koeijvoets-van Crugten (* 1948) vertelde haar dat de kleine tunnel ook gebruikt werd door zusters die geen of weinig status hadden. De onderwijzeressen onder de zusters gebruikten de grote tunnel. Carla's moeder (Maria van Crugten-van Dijk, 1919-2010) heeft als jong meisje jarenlang op Mariadal gewerkt. Er was volgens haar een groot verschil tussen zusters van 'rijke' en 'arme' komaf.

Jo van de Kar (* 1933) heeft vanaf haar veertiende twee jaar lang op het Sint Gertrudislyceum gewerkt. Zij moest de afdelingen van de pensionnaires schoonmaken. Zij vertelt: "Wij gingen vaak rond twaalf uur via de kleine tunnel naar de tuin bij Mariadal. Ook moesten we langs die tunnel de was naar de wasserij brengen. Dat gebouw stond achter in de tuin." Corrie van den Broek-Brouwers (* 1936) werd op haar veertiende bij de zusters in de Molenstraat aan het werk gezet. Vader was overleden en moeder ging een baantje voor haar zoeken toen Corrie van school af kwam. Zij vertelt: "Elke vrijdag moest ik de tunnels schuren en dweilen. De vloeren waren voorzien van tegels. De opgaande wanden van de grote tunnel bestond uit crème-

witte tegels. Bij de kleine tunnel waren die wit geschilderd of gekalkt. Verder werd ik ingezet bij het schoonmaken van de slaap- en eetzaal van de internen en de 'couren', kortom alle voorkomend werk buiten 'het slot' van het klooster. In de eetzaal had ik wel eens hulp van een zuster. Er was trouwens nog een ander meisje aan het werk. In de refter was het schoonmaakwerk in handen van 'werkzusters'. Toen ik een jaar of zeventien of achttien was, ging ik naar de Delana. Daar deed ik naaiwerk tot ik in het huwelijk trad."

Onderhoudswerk door Van Oorschoot

Rinus van Hal (* 1929) kwam in 1945 aan het werk bij bouwbedrijf van M. van Oorschoot, waar hij 43 jaar in dienst zou blijven. Van Oorschoot voerde alle onderhoudswerk uit voor de zusters. Rinus vertelt: "Ik kwam vaak genoeg door de kleine tunnel, bijvoorbeeld als ik naar het toilet moest in de boerderij. Dit tunneltje was slechts 70 cm breed en had witgekalkte muren. De grote tunnel was meer voor de zusters, wanneer zij naar en van de 'buitenscholen' gingen en voor de pensionnaires die aan de noordzijde van de Kloosterstraat gingen 'sporten', tennissen of in de tuin wandelen, ook op zondagen, wanneer ze niet naar huis gingen. Het was destijds een kostschool die in hoog aanzien stond, maar wel streng. Leerlingen die van huis uit wat snoep meekregen, moesten dat bij aankomst inleveren. Het klooster kende een 'kachelzolder', waar reparaties plaats vonden. Ik was ook een tijdje het hulpje van een pater die in de kapel van Mariadal muurschilderingen maakte. Ik moest af en toe de steiger lager of hoger zetten of verplaatsen. Soms ging de pater in de tuin een sigaretje roken om, zoals hij dat noemde, 'inspiratie' op te doen. In het Sint Gertrudislyceum was aan de noordwestzijde (Kloosterstraat) een werk- en spreekkamer voor architect G.P. van Nassau (wiens bijnaam 'Gerrit Latjes' was), van waaruit hij verbouwingen en uitbreidingen leidde. Slechts zel-



Een groep novicen en postulanten, verkleed voor een voordracht, poseren op de binnenplaats van het pensionaat Sainte Marie. Foto uit 1930.

den werden zusters via de grote tunnel naar het kloosterkerkhof ten grave gedragen. Bij ziekte gingen ze al naar de Wouwseweg. Het ging aan de Molenstraat dus om plotselinge sterfgevallen. Aanvankelijk werden de (ongeverfde vurenhouten) kisten in eigen beheer gemaakt, maar na de oorlog gebeurde dat door iemand aan de Gastelseweg, tegenover de Heilig Hartkerk."

Loodgieter Mol en aannemer Schoonen

Jack Schoonen (* 1945) was vanaf zijn zestiende acht jaar lang aan het werk bij het loodgietersbedrijf van H. Mol (later Firma Mol-van der Elden) aan de Molenstraat 44, recht tegenover het klooster. Dit bedrijf en speciaal de bij haar in dienst zijnde Piet Bartelen was er kind aan huis voor alle werk aan de vele ketels van de Centrale Verwarming op oliestook (heel vroeger nog op cokes), die her en der in het klooster, de centrale keuken en de 'buitenscholen' stonden. De olietanks waren zeer groot. Van hieruit werden zogenaamde 'dagtanks' gevuld. Jack vervolgt: "De huisaannemer was Adri(anus) Schoonen uit de Wilhelminastraat, na 1960 Emmastraat. De zusters hadden eigenlijk alles in huis, zelfs een tandartskamer en voor het onderwijs een natuurhistorisch museum (met opgezette dieren uit de missie en 'levende' wezens op sterk water in potten). Ik vond het houten gebintwerk op de zolders zeer mooi geconstrueerd en kwam ook wel eens door de kleine tunnel."

Peter Schoonen (* 1948) is een zoon van aannemer Adrianus Schoonen, die vanaf 1954 allerlei verbouwingen en aanpassingen uitvoerde bij de zusters aan de Molenstraat/Kloosterstraat en op Mariadal, onder andere in de kapel en in de grote en kleine slaapzalen. Op de zalen van de internen timmerde hij chambrettes uit essenhout (bijna wit) en wengéhout (bijna zwart). Kort na 1960 verving Schoonen heel veel houtwerk aan (delen van) kozijnen en vloeren. Op de veelal in een halve eeuw tijd uitgesleten grenen vloerplanken in het Sint Gertrudislyceum legde hij spaanplaat. Aan de kant van de Molenstraat werden het dak en de dakgoten vervangen. Destijds gebeurde alle werk aan de buitenzijde nog vanaf ladders, soms 14 meter hoog. Voor zo'n renovatie had Schoonen maandenlang wel acht man in dienst. Zelfs zijn eigen kinderen en hijzelf deden ijverig mee. Dat kostte immers geen arbeidsloon. Het dienstbetoon ging heel ver. Zusters die naar de missiegebieden in Chili, Suriname, Curacao of Indonesië gingen of daar vandaan kwamen, bracht of haalde hij in zijn eigen grote auto naar en van Schiphol.

De afbraak van het complex

Peter vervolgt: "Toen de grote tunnel in 1972 buiten dienst ging, werd daarin halverwege een muur



Koken en eten in het 'Pensionnat S^{te} Marie'. Boven: Interieur 'cours de ménage' (kookkieslokaal). Onder: Interieur 'salle à manger' (eetzaal). Ansichtkaarten uit circa 1925.

gemetseld. De metselaar was Marijn Verbeek uit de Voorstraat en ik opperman. Het ene deel kwam voor rekening van de gemeente en het andere deel voor de zusters. De grote tunnel was droog, had crème-witte tegels en fraaie houten leuningen aan de trappen, met geelkoperen leuningdragers. Ik heb nog twee stukken leuning in mijn bezit. Kort voor afbraak werden de kruisbeelden en het Heilig Hartbeeld die in de tuin van de zusters stonden kapot geslagen en in de grond gestopt." Maar volgens tuinman Rinus de Beer (* 1943) werden die in de tunnel gelegd. Hij herinnert zich sloper Kees Konings, die in 1972 de gebouwen aan de noordzijde van de Kloosterstraat met de grond gelijk maakte en vervolgt: "Bij de ontruiming van het kerkhof in de kloostertuin gingen de stoffelijke resten van de zusters naar het kerkhof bij Mariadal, een honderdtal meters verderop."

Spelende kinderen in de tuin

Als kleuter ging Jan Roovers (* 1949) vanuit de Nispensestraat naar de Sint Aloysiuschool. Daarna was dat de lagere school van de broeders van Saint Louis aan de Vughtstraat. Van tijd tot tijd ging hij spelen bij een tante in de Kloosterstraat. Daar kwam hij in contact met Martin, een zoon van tuinman Johan Kleine Schaars bij de zusters. Hij vertelt: "Samen met hem ging ik via de kleine tun-

nel spelen in de tuin bij de zusters. Ik herinner me dat in die tunnel wel eens water van de muren afsijpelde."

Over al of niet water in de kleine tunnel boden de informanten geen eensluidend antwoord. De kleine tunnel scoorde hoog. De grote tunnel was droog, al vertelt Rinus de Beer (* 1943) dat "de grote tunnel niet waterdicht was, maar daar werd van tijd tot tijd wel iets aan gedaan". Je kon ook via de 'koeienpoort' in de tuin van de zusters komen. Normaal was deze poort voor kinderen verboden toegang. Vermoedelijk stonden er al sinds 1950 geen koeien meer op stal. In vroeger dagen liepen er op de boerderij 'werkzusters' rond. Zij waren van boerenafkomst en bij uitstek geschikt om koeien te melken. Om hierbij niet vuil te worden, hadden ze hun habijt tot boven de knieën opgebonden. Nol Verkouteren (* 1920) stond er aan de poort wel eens op te kijken, maar hij werd dan verjaagd. Jan Roovers (* 1949) vervolgt: "We reden bij de zusters op de bokkenwagen (van de internen) en we zagen lange onderbroeken aan de waslijn wapperen, want de wasserij was dichtbij. Bij de afbraak van het oude complex in 1972 zijn de mooie schoolplaten van Jetses in de grote tunnel gedeponeerd, zo werd mij verteld. Ik herinner mij dat kort vóór de afbraak de gebouwen nog ontdaan zijn van mooie bouwelementen, zoals tegeltjes en leuningen.



Vanaf begin januari tot medio februari 1976 viel het hele klooster- en scholencomplex Sainte Marie ten prooi aan de slopershamer. Slechts weinig Roosendaalers beseften wat er verloren ging aan plaatselijke geschiedenis. Alles wat maar even aan Sainte Marie herinnerde, werd rigoureus vernietigd.

Boven: 'Pensionnat S^{te} Marie' uit 1913 op 17 januari 1976. Onder: 'Pensionnat S^{te} Marie' uit 1913, woning van de rector en klooster op 7 februari 1976. Foto's Marius Broos, Roosendaal.

Dat gebeurde door diverse lieden, al of niet met toestemming. Ook ik heb nog in de oude schoolgebouwen rondgedwaald met toestemming van soeur Jeanne d'Arc en stuitte daarbij op diverse Kindsheidattributen. Maar wat moest ik toch ermee? Ik heb ze dan ook laten liggen."

Als laatste aan het woord

Nol Verkouteren (* 1920) vertelt: "Jongens en meisjes werden in de jaren dertig strikt gescheiden gehouden. Toch is het een keer gebeurd, dat jongens van het convict van de broeders van Saint Louis via de tuin van de broeders in de tuin van de zusters kwamen en daar contact maakten met de meisjes. Er waren in mijn jeugd veel meer meisjes op de kostschool van de zusters dan jongens op die van de broeders. Tot in de jaren vijftig mocht je als jongen niet door de Kloosterstraat lopen. Je kent de uitspraak van rectrix mej. Dr. J.M. Kuyter tot Céline Heijnen: 'U liep gisteren met een jongen door de Molenstraat.' Op het antwoord: 'Dat is mijn broer', kreeg Céline teruggekaatst: 'Dat moet je niet doen'."

Riet Tabben-Mol (* 1923) brengt een wel heel vervelende gebeurtenis in beeld. Zij schrijft: "Dat de zusters streng waren, is een feit. Wat Kuijer in Roosendaal deed, gebeurde tijdens mijn studietijd ook in Bergen op Zoom. De vader van een van de studentes had een ongeluk gehad. Zijn dochter werd naar huis geroepen en op het station in Roosendaal opgehaald door een vriend. Het was enkele maanden voor haar eind-examen. Maar een onderwijzeres van de lagere school (onderdeel van het scholencomplex, waar wij stage liepen) had haar met die jongeman gezien. Zij werd van school gestuurd en mocht geen examen meer doen. De volgende ochtend moesten wij (als internen) in Bergen op Zoom samenkomen in de grote hal om te bidden voor de zieke vader en zijn dochter die toch wel 'zeer tegen de regels' gehandeld had...."

